

Tijding 1999-3 / 2000-1

Kroniek van de heemkundekring

Het Zuidkwartier

Het Zuidkwartier betreft het gebied
ten zuiden van Bergen op Zoom,
omvattende de plaatsen Hoogerheide,
Huijbergen, Ossendrecht, Putte en
Woensdrecht.

*Millennium
Dubbelzijdig*

*Uitgave van de
heemkundekring
Het Zuidkwartier*

1999-3

2000-1

VAN DE REDACTIE

De laatste Tijding van 1999 en de eerste van het jaar 2000 ligt voor u, een **Dubbeltijding** dus. Midzomer in het jaar 2000 kunt u de volgende normale kroniek verwachten.

Na het voorwoord vanuit het bestuur volgt een artikel van de heer R. Jacobs, gebaseerd op zijn voordracht over 750 jaar Woensdrecht in oktober jl.

Het hierna volgende artikel is een studie door de heer A. van Veldhoven over de gezondheidszorg in onze regio, gevolgd door een genealogische opsomming van de geboorten die ruim 200 jaar geleden plaatsvonden.

De heer E. Jansen verhaalt over het boerenbedrijf in onze streek met een artikel over dorsen in de twintigste eeuw.

Tenslotte geven de heren D. Adriaansen, P. de Ridder en A. Kools een bloemlezing van een aantal dagbladartikelen uit 1899.

De redactie bedankt de schrijvers voor hun bijdragen en wenst de lezers veel leesgenot toe tijdens de komende lange winteravonden.

*****

“TIJDING 1999-3 en 2000-1”

Inhoudsopgave	Blz
Van de redactie	2
Woordje vanuit het bestuur	3
Herinneringen van de jonge heer Woensdrecht, door R. Jacobs	4
Het volk en zijn gezondheid in de dorpen van de Zuidwesthoek van 1800 tot 2000, door A. van Veldhoven	13
Kinderen van het volk van de Zuidwesthoek aan het einde van de 18 ^e eeuw, door werkgroep genealogie	43
Honder jaar dorsen in de Zuidwesthoek, door E. Jansen	79
Wij lazén voor u in de dagbladen anno 1899, door D. Adriaansen, P. de Ridder en A. Kools	107
Doelstelling van de heemkundekring “Het Zuidkwartier”	123
Samenstelling bestuur	124
Informatie werkgroepen	125
Informatie voor de lezer	126

Woordje vanuit het bestuur

We naderen gewoon een ongewone oudejaarsavond. Het einde van een bewogen jaar, tevens het einde van de eeuw waarin wij allen geboren zijn.

We beginnen samen hopelijk zo gezond mogelijk aan de 21^e eeuw.

Wat er in de afgelopen eeuw in onze wereld gebeurd is wordt uitgebreid behandeld in de vele boekwerken en losse artikelen in de dagbladen.

Voorspellingen over de komende eeuw laten we maar over aan de “zieners”.

Goede wensen voor alle mensen uit onze Zuidwesthoek, maar vooral voor onze leden van de heemkundekring staan uiteraard voorop.

Recent hebben we de wisseling in het bestuur meegemaakt. Leo Timmermans maakte plaats voor Franka Stoutjesdijk-Jansen. Het bestuur streeft nog steeds naar verjonging zonder de “ervarenen” kwijt te willen raken.

Vanaf deze plaats willen wij alle actieve leden van de werkgroepen een groot BEDANKT toeroepen. De zo treffend genoemde “steunende leden” te vragen in de volgende jaren hopelijk in goede gezondheid de heemkundekring trouw te blijven en indien mogelijk te helpen bij diverse activiteiten, en ideeën aan te dragen.

Omijkend naar 27 maart 1977 zien we dat onze vereniging nu bijna 700 betalende leden heeft. Bovendien beheren we een museum en gebruiken we het huisje aan de Binnenweg zeer intensief voor onze activiteiten. Het zal voor de toenmalige oprichters van de heemkundekring, de heren Fons Pijnen en Jan van Elzaker, een genoegen zijn te mogen constateren dat de voortzetting van hun idealen door veel leden ijverig is opgepakt.

Statistici becijferden dat we bijna 75 Kronieken hebben uitgegeven. Dat leverde bij elkaar bijna 5000 pagina's tekst op. Er van uitgaande dat men ongeveer drie pagina's in een uur typt en corrigeert, betekent dit duizenden uren werk. Hierbij dienen we nog te bedenken dat er sinds 1977 ongeveer 100.000 brieven zijn rondgebracht.

Hulde en dank aan de buitengewone werkers van onze vereniging.

Hierbij dienen we ook de penningmeester en secretaris te vermelden, die heel zuinig en trouw de vereniging draaiende houden.

In deze reeks moeten we natuurlijk ook “de vader en de moeder” van ons museum, het echtpaar Dingemans, en de vele surveillantten noemen en bedanken, alsmede de mensen die het huisje en de tuin onderhouden.

Nadat we ook alle mensen die de niet heemkundige taken verrichten hebben bedankt, wensen wij u en de uwen nog vele jaren in goede gezondheid toe en hopen u nog vaak op onze lezingen en bij andere heemkundige activiteiten te mogen begroeten.

“Herinneringen van de jonge heer Woensdrecht”

INLEIDING

Op 29 april 1999 bezocht de 750 jaar oude heer Woensdrecht uw gemeente. Hij kwam niet verder dan het gemeentehuis in Hoogerheide, want daar ontmoette hij een aantal notabelen, die daar bijeen waren vanwege zijn verjaardag. Geïnteresseerd als zij waren, vertelde hij hen het verhaal over het ontstaan en de oudste geschiedenis van Woensdrecht. Dit verhaal, wat meer uitgebreid, is gepubliceerd in de vorige aflevering van de *Tijding*.

Door de organisatoren van deze zitting, de pastores van de parochie Hoogerheide-Woensdrecht, werd mij als 57 jaar jonge heer Woensdrecht - geboren in dit mooie dorpje - gevraagd wat voort te borduren op het verhaal van mijn over-over-grootvader van generaties terug. Heel gauw ‘ja’ gezegd, en toen .... Je denkt wat na, je maakt wat notities, je gaat telefoneren en faxen met de oude heer Woensdrecht uit dat ver verleden land. Ik kreeg niet zo gauw contact. Ik had zo graag van hem te horen gekregen waar ik het in die twintig minuten over zou kunnen hebben. Tot er een e-mailtje binnenkwam uit die voor ons niet meer te bereiken verleden tijd van de oude heer: u merkt: hij is met zijn tijd meegegaan en maakt gebruik van de modernste communicatiemiddelen. Maar de oude heer houdt wel vast aan de middeleeuwse schrijftaal, het Latijn. Zijn elektronische boodschap luidde als volgt: *Sunt lacrimae rerum et mentem mortalia tangunt.* (Vergilius, Aeneis I, 462). Dat was een inspirerend nadenkertje voor mij. Zo’n Latijnse zin doet denken aan pastoor Stallaert – hij was na de oprichting van deze parochie in 1885 de derde pastoor van 1929 tot 1958 – die zijn preken ook altijd met een Latijns citaat begon en dan de vertaling voor de goegemeente gaf: *Er zijn tranen voor onze rampen en wat stervelingen overkomen is, roert de harten der mensen.* Hoe moeten we dat verstaan? Er zijn rampen, we mogen huilen; als er rampen zijn, dan is er ook voorspoed en vreugde, we mogen lachen en blij zijn; en achteraf zijn we ontroerd door de herinnering, dat is onze geschiedenis. De oude heer Woensdrecht zei het zo tegen mij: vergelijk jouw en mijn belevingswereld, kijk naar jouw tijd, kijk terug naar de verleden tijd, kijk naar de mens van nu, kijk naar de mens van vroeger en zo neem je de Woensdrechenaar van nu mee in zijn/haar geschiedenis waar lachen en huilen dicht bij elkaar liggen.

Hierdoor geïnspireerd ging ik graven in mijn eigen geheugen en aan de hand van enkele bijzonderheden, die mij zijn bijgebleven, probeer ik een lijn te trekken tussen heden en verleden, vergelijkingen te maken tussen het Woensdrecht van nu en toen.

WATERSNODEN EN POLDERLAND

De oude heer kwam op 29 april 1249 ter wereld. De voorbije winter was vrij zacht geweest. Opvallend was dat de wind drie maanden lang, vanaf de feestdag van St. Lucas (18 oktober 1248) tot Valentijnsdag 1249, uit het westen had gewaaid. Pas na Valentijnsdag begon het echt te winteren. Maar in april, net als dit jaar (1999), was de lente goed doorgebroken.

In die zachte wintermaanden werd ons land wel driemaal getroffen door een stormvloed, in november, december en februari. Zo werden bijvoorbeeld met de februari-stormvloed in 1249 het pas bedijkte eiland Koezand aan de monding van de Westerschelde overstroomd, evenzo het bij Axel gelegen dorpje Vroondijk. Het eiland werd later opnieuw bedijkt, Vroondijk werd opnieuw opgebouwd. Ook in onze omgeving zal het toen flink gestormd hebben en zal het water van de Schelde tot tegen de hoge rand zijn aangeklotst.

Februari-ramp 1249: het doet ons direct denken aan de ramp van 1 februari 1953. Op zaterdagmiddag 31 januari was er een generale repetitie van een toneelstuk door de harmonie of de Jonge Boerenstand in de zaal van Floran van der Poel, waar ik vanuit Hoogerheide

samen met Dook Adriaansen van het Marktje – anders had ik als Hoogerheidenaar misschien wel geen toegang gekregen – naar toe ging. We zullen het wel mooi gevonden hebben, denk ik. We hadden toen voor de rest nog niet zoveel op cultureel gebied. Het was al donker toen we de zaal uitkwamen en het stormde flink.

Die nacht bleef ik logeren op het Marktje. 's Nachts ging het flink te keer. De pannen vlogen van het dak. De volgende ochtend bleek al heel gauw wat er aan de hand was. Nederland was onder water gelopen: Zeeland en de Zuid Hollandse eilanden, ook grote gedeelten van West-Brabant.

Woensdrecht bleef gespaard, enkele polders liepen onder water, zoals de Nieuw Hinkelenoord en de Van der Duijnsolder en de Oud Hinkelenoord gedeeltelijk. Erger was het in de Anna-Mariapolder en Völckerpolder, die vanuit de gemeente Rilland-Bath helemaal niet meer te bereiken waren. Vanuit Woensdrecht werd actie ondernomen om de ongeveer 40 mensen die in die polders woonden te evacueren. Helaas moesten ook vijf verdrinken mensen worden geborgen.

In de gemeente Woensdrecht werden ongeveer 225 evacués ondergebracht, voornamelijk bij familie en kennissen, en in het patronaat, het huidige Trefpunt in Hoogerheide. In de kerken werd zondagmorgens – bijna iedereen ging toen nog wekelijks naar de kerk – iedereen opgeroepen waar nodig in te springen. Vooral mannen die gewend waren te sjouwen en vrachtwagenchauffeurs werden gevraagd alle hulp te bieden.

Als kind vond je heel die situatie eigenlijk wel interessant: veel vreemd volk in het dorp, vooral nogal wat Zeeuwen in klederdracht, grote drukte in het patronaat waar toen nog een parochiebibliotheekje was gevestigd, de polders die onder water stonden waar je alleen maar op afstand naar mocht kijken.

Nu ik groter geworden ben en me een beetje de ellende kan voorstellen bij dergelijke natuurrampen, kijk ik wat minder romantisch naar die 'goeie ouwe tijd'. Nu probeer je je enigszins in te leven in die winter van 1248 - 1249 waarin drie stormvloeden Zeeland en de West-Brabantse kust teisterden. Vanaf de hoge rand van Woensdrecht zag je het water van de Schelde wild te keer gaan. Wat moeten die mensen wel niet meegemaakt hebben, huis en haard verloren, land onder water, misschien vader, moeder of kind verloren. Begin maar opnieuw met op te bouwen, letterlijk met schop en kruiwagen. Op die manier wordt geschiedenis het verhaal over mensen van vlees en bloed.

Tussen de overstromingen van 1249 en de ramp van 1953 was het nog meerdere malen mis. De middeleeuwse inpolderingen, waarbij sprake is van Oudland, Noordland en Zuidland van Woensdrecht werden tenietgedaan door verschillende kort op elkaar volgende overstromingen in 1530, 1552, 1555 en de Allerheiligenvloed in 1570.

Intussen was de oorlog tussen de Nederlanden en Spanje uitgebroken, die later bekend zou worden als de Tachtigjarige Oorlog, en in die tijd kwam men in onze streek niet aan herbedijking toe. Pas in 1651 werd het Neerland van Woensdrecht opnieuw bedijkt, tegelijk met de polder van Ossendrecht. Maar dertig jaar later toonde het water weer zijn macht en deed die polders weer verdwijnen. Eindelijk in 1685 vond een bedijking plaats die tot op de dag van vandaag het gezicht heeft gegeven aan de Noordpolder van Ossendrecht en het Zuidland van Woensdrecht gemeen met Hinkelenoord, of gewoon gezegd de Oud Hinkelenoordpolder, de polder met de vier boerderijen met hun typische klokkentorentjes en het ambachtshuis of jachthuis, zoals wij dat vroeger zeiden. Een polder die mij na aan het hart ligt, omdat daar mijn roots liggen zowel van vaders- als moederszijde. De Prins Karelpolder werd pas in 1728 bedijkt. Later volgden nog verschillende inpolderingen, zoals de Augustapolder, Nieuw Hinkelenoord, Van der Duijnsolder.

Zo is langzamerhand het polderlandschap ontstaan, waarvan kapelaan M. Cosijn uit Hoogerheide rond 1950 in zijn nooit uitgegeven boek over de geschiedenis van Woensdrecht en Hoogerheide lyrisch schrijft: *'Veel, heel veel land is ingepolderd en omgevormd tot vette vruchtbare polders. En waar eens de zeebies als onverschrokken pionier de strijd met het water aanbond, strekken zich nu lachende korenvelden uit te midden waarvan zich hechte boerderijen verheffen.'*

Gedwongen komst vanwege overstroming

Bij al de ellende van de overstromingen hebben we uit overlevering ook een ontroerend verhaal. In 1583 verging het Land van Saafinge. Een Petronella de Bruijn zwalkte 13 uur lang met haar vader in een bootje op het overstroomde land. Het water was wild, de wind raasde over de watervlakte, het was levensgevaarlijk. Eindelijk kwamen ze aan land tussen Lillo en Zandvliet, waar ze liefderijk werden opgenomen. Petronella was toen 16 jaar oud. Later huwde zij met Jacobus Jacobs uit Ossendrecht. Wanneer dit verhaal klopt, zou hier de eerste aanwijzing liggen voor de komst van familie Jacobs hier in de Zuid Westhoek. Hoe dan ook, het is een mooi romantisch verhaal om daarmee een familiegeschiedenis te beginnen.*

SCHOOL IN WOENSDRECHT

Ik heb u gezegd, het zijn persoonlijke herinneringen die ik wat ophaal. Mijn eerste herinnering aan de school gaat terug naar de bewaarschool bij de zusters in Hoogerheide. Ik weet daarvan alleen dat we veel moesten zitten en dat de zuster een erg moeilijke naam had. Na die met veel succes te hebben doorlopen, zou ik naar de jongensschool aan de Nieuweweg gaan. Daarbij kwam een klein probleempje om de hoek kijken. Het was nog de tijd dat we in april overgingen naar de volgende klas. En dat was voor mij en enkele andere jongens die na de teldatum van 1 mei verjaarden erg onvoordelig. Dat zou ons een jaar kosten.

Achteraf zeg ik: nou en ..., maar onze ouders dachten daar anders over. Zo heb ik samen met Kees Uitdewilligen, Jan van Elzakker en Fonny Jansen een half jaar privé les gehad van de toen 70-jarige juffrouw Tummers, op een bovenkamertje bij meester Nelen, die toen nog aan huis de Boerenleenbank in Hoogerheide runde. In dat half jaar werden wij klaar gestoomd om direct naar de tweede klas te gaan.

Dat was in 1949, toen de jongensschool volop in de steigers stond vanwege het herstel van de zware oorlogsschade. De eerste maanden van mijn lagere schooltijd bracht ik door op het 'kamp' ofwel garage West. Ik ruik nog steeds een bepaald niet frisse geur die in dat vuil witte lokaal hing, waar meester Franken de scepter zwaaide. Op 10 oktober 1949 was het feest, want de school aan de Nieuweweg kon weer in gebruik worden genomen. Als ik mij goed herinner, zaten daar toen ook nog jongens uit Woensdrecht op school. Hoe kwam dat? En dan ga ik wat terug in de geschiedenis van de scholen in Woensdrecht en Hoogerheide.

De gemeentelijke openbare school

In de tijd van de oude heer Woensdrecht was het onderwijs vanzelfsprekend heel anders dan nu het geval is. Kinderen, van wie de ouders dat wilden, kregen wat lessen in lezen, schrijven en rekenen. Schoolplicht was er nog niet, maar voor zover de kinderen niet op het land of thuis moesten meewerken was het toch wel goed dat ze wat ontwikkeling opdeden.

In 1819 kreeg de gemeente Woensdrecht – toen hoorde Hoogerheide nog niet bij de gemeente Woensdrecht, maar maakte deel uit van de gemeente Huijbergen; per 1 januari 1821 werd Hoogerheide gevoegd bij de gemeente Woensdrecht - een groot compliment van de provincie, omdat de school als eerste in de provincie leerboeken en een letterkast had aangeschaft. Vooral de aanschaf van het werkje van H. Prinsen *'Leerwijze om de kinderen te*

---

* Het verhaal klopt niet. Er is wel een echtpaar Jacobs-De Bruijn, maar dat woonde rond 1700 in de Zuidwesthoek.

leren lezen' viel in goede aarde. Later worden wel eens andere geluiden gehoord, vooral over het schoolgebouw, dat schuin tegenover de kerk in Woensdrecht stond.

In 1847 vermaande de provincie het gemeentebestuur plannen voor een nieuw gebouw te maken, want het schooltje stond op instorten. Toen kwam er wat 'rumor in casa'. Het gemeentebestuur voelde er niets voor in Woensdrecht de school te herbouwen. Het wilde een nieuwe school midden in de gemeente bouwen, wel iets dichterbij Hoogerheide dan bij Woensdrecht.

'Hoe kwamen ze op het idee', zeiden ze in Woensdrecht, 'Bij ons wonen toch de *'meest fatsoenlijkste'* mensen van de gemeente en die zouden zonder school komen?' De Woensdrechtaren wonnen het niet: de nieuwe school kwam in Hoogerheide, zo ongeveer tegenover het huidige gemeentehuis. Het doet denken aan wat we nu ook zien, wanneer in een kleine kern vanwege het tekort aan voldoende kinderen een school dreigt gesloten te worden. Een dorp zonder school is bijna zeker ten dode opgeschreven. De Woensdrechtse kinderen moesten voortaan in Hoogerheide naar school, waar meester Luijks tot aan zijn dood in 1866 de kinderen bezig hield, opgevolgd door meester Van de Kerkhof. Tot 1922 zou dit de gemeentelijke openbare school blijven, die vanaf 1905 aan de Nieuweweg onderdak had (nu De Stappen).

Tiest de Schijter

In 1887, een jaar voordat in de gemeente twee katholieke meisjesscholen zouden komen, waren er vier klaslokalen in de school, waar ongeveer 425 jongens en meisjes het onderwijs volgden. Naast meester Van de Kerkhof stonden aan de school Coremans, uit de bekende onderwijzersfamilie, Bouwmans en Van der Post. Zij hadden ieder ongeveer 100 kinderen onder hun hoede. Dat is wat anders dan tegenwoordig.

De kinderen kregen les in lezen, schrijven, rekenen, vormleer, Nederlandse taal, vaderlandse geschiedenis, aardrijkskunde, kennis der natuur en zingen. 'Nuttig handwerken' werd door juffrouw Monu gegeven, natuurlijk alleen aan de meisjes en wel op woensdag- en zaterdagmiddag van 2 tot 4 uur.

In de wintermaanden werd er herhalingsonderwijs aan kinderen boven de 12 jaar gegeven. Een van hen was de toen 17-jarige Johannes Baptist van der Heijden, beter bekend als *'Tiest de Schijter'*. Daar heeft hij waarschijnlijk goed kunnen oefenen in het schoonschrijven, de kunst die hij later graag uitoefende. Zijn kostje scharrelde Tiest in 1887 bij elkaar door o.a. de petroleumlantaarns in Hoogerheide aan te steken. Hij verdiende daarmee f 30,-- in dat jaar.

Twee katholieke meisjesscholen

De twee katholieke meisjesscholen werden in 1888 eerlijk verdeeld over Hoogerheide en Woensdrecht, dat sinds 1885 een zelfstandige parochie was. De zusters van J.M.J. uit 's-Hertogenbosch wilden geen problemen met kwesties waar de school zou moeten komen en gaven iedere parochie hun eigen meisjesschool. Het gevolg hiervan was wel dat de openbare school in feite een jongensschool werd. Dat paste ook wel in de tijd dat met name vanuit kerkelijke kringen – en in onze streek waren dat toen zondermeer katholieke kringen – aangedrongen werd op aparte jongens- en meisjesscholen.

De jongens uit Woensdrecht bleven in Hoogerheide naar school gaan. En dat zou tot na de oorlog duren.

Katholieke jongensschool

Met de Grondwet van 1917 kwam de ongelijkheid tussen het openbaar en bijzonder onderwijs te vervallen en de Onderwijswet van 1920 regelde de financiële gelijkstelling van het

bijzonder onderwijs met het openbare onderwijs. Daar sprongen de bisschoppen direct op in door te proberen zo snel mogelijk katholieke scholen op te richten. Zo ook in de gemeente Woensdrecht. Heel voortvarend.

Op 6 juni 1922 kwam pastoor Laane uit Hoogerheide bij burgemeester Rubert met de mededeling dat hij een aanvraag zou indienen voor overname van de openbare school aan de Nieuwe Weg, die dan de katholieke signatuur zou krijgen. 315 Leerlingen – let wel alleen jongens – zouden er komen en 7 klaslokalen waren er nodig, d.w.z. 48 leerlingen per lokaal. Vanuit Woensdrecht zouden 72 jongens uit 47 huisgezinnen de school gaan bezoeken.

Pastoor Middelaer moest de gemoederen in Woensdrecht nog wat sussen, want zijn parochianen waren ervan geschrokken dat het kerkbestuur van Hoogerheide de school zou overnemen en dat het Woensdrechts kerkbestuur niets te vertellen zou hebben. Maar én de pastoor van Hoogerheide én de pastoor van Woensdrecht met hun kerkbesturen zouden gezamenlijk het schoolbestuur gaan vormen.

'Hiermede was mijn volk te vrede!' schreef de pastoor. Nog binnen een maand, op 30 juni, werd door de gemeenteraad besloten om per 1 september de school over te doen aan het kerkbestuur van Hoogerheide. Dat was nog eens snel zaken doen toen.

Bovenmeester G. van de Heuvel en de andere onderwijskrachten onder wie bijvoorbeeld Nelen, Tummers en zijn vrouw Tummers-Leenen (dat was juffrouw Tummers waar ik in 1949 les van heb gehad) werden ontslagen, maar tegelijkertijd door het kerkbestuur benoemd aan de r.k. jongensschool.

Toen begonnen de poppen aan het dansen

Toch was de angst van Woensdrecht voor Hoogerheide niet geheel ongegrond. In de loop van 1925 bleek dat er per 1 januari 1926 twee leerkrachten ontslagen zouden moeten worden vanwege overtolligheid. In een gezamenlijke vergadering van de beide kerkbesturen in juli 1925 werd er gestemd over wie het slachtoffer zouden zijn. Na de stemming bleek dat het meester Tummers en zijn vrouw, die in Woensdrecht woonden, zouden zijn. De vijf leden uit Hoogerheide hadden vóór gestemd, de vier leden uit Woensdrecht tegen. Woensdrecht had dus niets te vertellen.

'Toen begonnen de poppen aan het dansen' noteerde de pastoor van Woensdrecht.

Enkele dagen nadat dit bekend was geworden kwamen Koo Theuns en meester Tummers bij de pastoor op bezoek, die zeiden van plan te zijn in de parochie een bijzondere school op te richten. De pastoor kon hen niet tegen houden, maar wees er hen nadrukkelijk op dat het dan een katholieke school zou moeten zijn met de waarschuwing: *'Zorgt dat ge niet links gaat, want anders zal ik u tegen werken zoveel als ik kan'*. Theuns en Tummers stelden hem gerust: zij wilden alleen een rooms katholieke school in Woensdrecht.

Tijdens een eerste openbare bijeenkomst in de harmoniezaal van Jef Mens waren de aanwezigen het eens met de plannen van de heren. Enige tijd later hoorde pastoor Middelaer dat men een neutrale school wilde oprichten. Op een vraag van de pastoor bevestigde Tummers dit met de opmerking: *'Och, ik zie niet zo'n groot verschil tussen een openbare en bijzondere school'*. U begrijpt, de pastoor was daar helemaal van ondersteboven. Een onderwijzer aan een katholieke school, die zo iets durfde te zeggen.

Op 2 september was er weer een bijeenkomst, waar 49 personen aanwezig waren. 36 Mensen stemden voor de stichting van een neutrale school, 10 tegen en 3 uitgebrachte stemmen waren ongeldig. Er was toen al een schoolcommissie benoemd, waarvan Toon Koekhoven de voorzitter was. Hij ging met de secretaris Theuns en het gewoon lid Louis Adriaansen op audiëntie bij de bisschop van Breda om de zaak door te spreken.

De pastoor noteert daarover: *'Wat daar verhandeld is, hebben ze mij nooit gezegd'*. Het doet denken aan de actiegroep uit de jaren '80 van de vorige eeuw, die alles op alles zette en won om een eigen parochie in Woensdrecht te krijgen. De zondag daarna liet de pastoor zich niet onbetuigd tijdens de preek onder beide missen. Hij maakte zijn parochianen duidelijk geheel verkeerd te handelen door een school te willen oprichten zonder God, een godsdienstloze, een door de kerk veroordeelde school. Ik heb er later niets meer over gelezen of gehoord. Ik denk dat ze allemaal wel trouw lid van de kerk zijn gebleven en intussen een plaatsje in de hemel hebben gekregen.

Parochie Woensdrecht krijgt haar eigen school

De zusters bleven intussen in alle rust hun verantwoordelijke taak voor de meisjes- en bewaarschool uitoefenen. Maar de oorlog zou daar een einde aan maken. Tijdens de zware strijd in Woensdrecht in oktober 1944 moesten de zusters met de andere inwoners vluchten. Zij keerden er niet meer terug. Hun kloostertje en de school waren zwaar beschadigd. De zusters van J.M.J. droegen per 1 januari 1947 het bestuur en de gebouwen over aan het kerkbestuur van Woensdrecht.

Meester Schuurmans krijgt de leiding over de school. De school wordt uitgebreid met twee lokalen, zodat er een vierklassige school komt. Dat was nodig want de school werd ook opengesteld voor jongens, die tot dan toe in Hoogerheide naar school moesten.

Meester Coremans, die in 1934 Van den Heuvel was opgevolgd, zag met lede ogen aan dat zijn jongensschool minder leerlingen kreeg. Woensdrecht met pastoor Stallaert als parochieherder en meester Schuurmans als schoolleider waren hun tijd vooruit met de z.g. coëducatie, een begrip dat pas in de jaren zestig ingang zou vinden in het katholieke onderwijs in het zuiden van het land..

MUZIEK IN HET DORP

Vroeger als kind vond je het prachtig wanneer de harmonie uittrok. Je holde er achter aan en ik zie nog de man met het vaandel voorop, dan enkele deftige heren die het bestuur vormden, en dan kwamen de trommelaars en de blazers. Ik zie nog – en dan praat ik even over De Scheldezonen – Toon Brouwers achter in de stoet lopen met zijn grote, zware bombardon en hier in Woensdrecht Heintje van Gemert. Het was noten en zweten geblazen voor hen.

Mijn herinneringen aan de Woensdrechtse harmonie gaan terug naar hun toneeluitvoeringen – daar heb ik in het begin van mijn verhaal al even op gezinspeeld – en naar de dodenherdenkingen bij het oorlogsmonument.

Een andere herinnering hangt mij bij uit de jaren '60, toen bij een radioprogramma van Kees Schilperoort van de K.R.O. Woensdrecht aan bod kwam. De toenmalige voorzitter van de harmonie Leon Jacobs Migielsen nam de gelegenheid te baat zijn moeder – mijn oma – die op die dag jarig was over de radio te feliciteren. Hij is het zich zeker niet bewust geweest, maar hij zette daarmee de trend voor de felicitatieprogramma's op de radio zoals van Omroep Brabant.

Ossendrechtse harmonie speelt in Woensdrecht

Twee jaren geleden is hier in Woensdrecht het honderdjarig bestaan van de harmonie gevierd. Maar voordat Woensdrecht muziek in eigen huis kreeg, kwam de muziek uit Ossendrecht plechtigheden opluisteren. Dat dorp had namelijk al vanaf 1874 een harmonie, de Hoop.

De eerste keer dat de Ossendrechtse harmonie in Woensdrecht optrad, was bij gelegenheid van de kerkwijding in 1887. De bisschop van Breda mgr. Leijten kwam op zondagmiddag 26 september aan bij Jan Koolen (in onze jeugd gebruikten wij die naam nog voor de bushalte) waar de Nieuweweg aansluit aan de Raadhuisstraat. Vandaar was de weg

naar de kerk in Woensdrecht helemaal versierd met groen, guirlandes, vlaggen en wimpels en schone, devote spreuken. De bisschop vond dit alles zo mooi, dat hij te voet al zegenend en de mensen complimentierend naar Woensdrecht liep. In de stoet liep ook de harmonie van Ossendrecht mee.

Daags daarna vond de kerkwijding plaats, die 's morgens om acht uur begon en tot kwart voor twaalf duurde. Daarna ging het gezelschap van 50 priesters met de bisschop aan tafel. De harmonie De Hoop bracht dit eerbiedwaardig gezelschap een passende aubade. Ook verschillende keren op Sacramentsdag, wanneer door de tuin van de pastorie een processie trok, zorgde deze harmonie voor passende muziek. Opvallend is het groot aantal mensen dat naar die processie kwam. Er is sprake van 1000, soms 2000 mensen; ze moeten vanuit de verre omtrek gekomen zijn.

Harmonie: samenraapsel van herbergierszonen

Ik citeer nu uit het *Liber memorialis* (een soort dagboek van de parochie) van pastoor Van Mens, wat hij over de oprichting van de harmonie in 1897 schreef:

Sinds eenige maanden is men begonnen in Hoogerheide met eene harmonie: samenraapsel van herbergierszonen etc. De ZE Pastoor en ik waren er tegen. Wij beweerden dat 't volk dáár hiervoor te woest en lichtzinnig is; doch door 't toedoen van een lid van de Raad (mijn kerkmeester F. Dietvors die mijne raadgeving en vermaning in den wind sloeg) breidde zich dat gezelschap zóó uit, dat ook al de jongelui van Woensdrecht er aan gingen deelnemen en God weet aan welke festivals en gelegenheden van bederf zich die jonge lieden gingen blootstellen. 'T Was daarom dat ik 't besluit nam de jongelingen in eene harmonie te vereenigen en dit den 20 Juni aankondigde'.

Aurora: de dageraad

Dat was het begin. Op 1 augustus kwamen 12 jongelui voor het eerst bij elkaar in de zustersschool. Er was ook al een directeur gevonden in de persoon van J.P. Krüter, een onderwijzer uit Ossendrecht, die daar De Hoop dirigeerde. Het ledental groeide voorspoedig, want binnen een half jaar waren er al 23 leden. En zelfs had men toen al een eigen ruimte voor de repetities.

Pastoor Van Mens was niet alleen de oprichter, maar ook de grote weldoener van de harmonie. Hij nam vele kosten voor zijn rekening, zoals de muziekzaal, waarvoor hij de herberg van De Jong had gekocht, waarin zijn knecht Josephus Mens ging wonen op voorwaarde dat de harmonie, zolang deze zou bestaan, daar mocht repeteren. (Misschien wel een argument dat heden ten dage een oplossing kan bieden; ik heb begrepen dat er wat problemen zijn met een zaal!). Hij zal ook wel de bedenker geweest zijn van de naam 'Aurora', dageraad. Voor het 'woeste en lichtzinnige volk' verscheen een nieuwe dageraad aan de horizon van het van cultuur verstoken leven. Pastoor Van Mens als oud-missionaris was gewend bekeringswerk te verrichten.

De gemeente verstreekte voor de eerste maal subsidie in 1900; f. 40,-- kregen beide harmonieën uit Woensdrecht en Hoogerheide.

In 1902 werd pastoor Van Mens – hij was 70 jaar – benoemd tot deken van Bergen op Zoom.

Hij werd opgevolgd door J. Middelaer, die tot dan rector was bij de zusters in Hoogerheide.

Uit zijn aantekeningen – ze zijn om te smullen vanwege zijn gezellig babbelend schrijven; volgens mij was Middelaer een gezellige pastoor – blijkt dat de harmonie echt tot de parochie behoorde, misschien nog wel meer van de pastoor was. Middelaer heeft het in ieder geval steeds over 'mijn' harmonie.

In 1903 nam Krüter ontslag als directeur. De pastoor benoemde als zijn opvolger Jac. De Jong, *'een flinke jongen die tamelijk kennis heeft van de muziek en nog altijd twee maal per week les gaat halen bij mijnheer Bots in Bergen op Zoom'*. In datzelfde jaar stelde hij ook een bestuur samen: *'Ik natuurlijk president (da's makkelijk genoeg!)*' schrijft hij. Tot vice-president benoemde hij Jan Melsen uit de Caterspolder, secretaris werd Koo de Jong en er werden vier commissarissen benoemd.

Om de zaak financieel wat gezond te krijgen – die f. 40,-- subsidie van de gemeente was echt niet voldoende – wierf de pastoor ereleden aan, die f. 5,-- of f. 2,50 betaalden. De pastoor zelf ging bij zeven van zijn belangrijkste parochianen eens een praatje maken. Die waren zo voor f. 5,-- over de streep getrokken. Al met al was met hen en nog andere ereleden een voldoende basis gelegd om te kunnen blijven bestaan.

In het verlengde hiervan schrijft pastoor Middelaer: *'Ik kan van mijne parochianen zeggen, dat ze zich zeer mild toonen, vooral voor mij. Zoo heb ik dit jaar gekregen vijf kolossale hammen!! Dat helpt in 't huishouden!'*. Op de 25-jarige bruiloft van burgemeester E. Moors op 27 september 1904 mochten ook de pastoors van Woensdrecht en Hoogerheide aan de feestdis aanzitten. De maaltijd werd onderbroken door serenades van de harmonieën De Scheldezones en Aurora.

De parochie had haar eerste pastoor Van Mens niet vergeten. Als deken kwam hij op 25 juni 1908 op visitatiebezoek in Woensdrecht. Kort tevoren had hij zijn gouden priesterfeest gevierd en was bij die gelegenheid tot huisprelaat van paus Pius X benoemd – voortaan mocht hij zich monseigneur noemen – en tot Officier in de orde van Oranje Nassau. Genoeg reden voor de parochianen om de vlag uit te steken en voor de harmonie om haar oprichter een aubade te brengen. Van Mens zag dat het goed was in Woensdrecht.

Enkele jaren later liep het toch uit de hand met de harmonie. De pastoor ging kennelijk niet altijd mee op stap bij concoursen en festivals. Hem was ter ore gekomen dat 'Aurora' bij verschillende gelegenheden zich minder netjes had gedragen. Op 29 juli 1911 ontbond hij het corps. Korte metten ermee! En dan valt op dat tijdens het pastoraat van Middelaer geen woord meer gewijd wordt aan Aurora.

Pas bij de installatie van zijn opvolger pastoor Stallaert op 22 februari 1929 – er lag veel sneeuw, maar het was mooi weer, het was een heel strenge winter – zien we Aurora weer optreden. De pastoor was met de auto vanuit Zundert gebracht en bij de IJberg werd hij verwelkomd. Tijdens de tocht naar de pastorie blies de harmonie 'vreugdetonen'. Graag had zij ook nog na de installatieplechtigheid een serenade gebracht aan de nieuwe pastoor, maar dat mocht niet vanwege de vastentijd. Maar dat werd goedge maakt toen de pastoor na Pasen zijn familie een feestje gaf.

De pastoor stelde de muzikale felicitatie zeer op prijs, maar over de plannen om een Vlaamse kermis te organiseren was hij niet zo enthousiast. In zijn ogen ging het vooral om de publieke dansgelegenheid die op de wei van Piet Montré zou plaatsvinden om zo de kas van Aurora flink te spekken. Hij had daarover contact opgenomen met burgemeester Rubert, maar die kon aan Woensdrecht niet weigeren wat in Hoogerheide wel mocht. Ook het onderhoud met de voorzitter van Aurora Jac. Theuns leverde niets op. De Vlaamse kermis ging op 12 mei 1929 gewoon door en duurde tot acht uur 's avonds.

In zijn preek had de pastoor de gelovigen gewaarschuwd tegen de gevaren verbonden aan het dansen en bij het naar huis terugkeren. Achteraf hoorde hij dat alles ordelijk en netjes was verlopen. Hij had daar kennelijk niet zo'n fiducia in: *Ik wil het hopen!* noteert hij.

Nu is de band tussen harmonie en parochie verdwenen. Een link met de gemeente is er nog steeds en een heel enkele keer komt er wel eens een kink in de kabel, heb ik begrepen. Maar dat doet er nu verder niet toe. Aurora blijft vrolijk haar muziek blazen, tot op de dag van vandaag.

Slot

Geschiedenis is herinneringen ophalen. Ik heb het gedaan aan de hand van enkele persoonlijke herinneringen; geprobeerd zo dicht mogelijk bij het alledaagse leven te blijven en daar wat omheen te vertellen. Ik hoop dat u met mij wat herkend heeft.

Ik zou nog veel meer kunnen ophalen, zoals het schaatsen op de 'Sjammerd' ofwel 'de Agger', de vroegere grens tussen Brabant en Zeeland en daarmee over de van oorsprong Zeeuwse polder Oud Hinkelenoord. Of over de lucht- en waterverontreiniging waarvan we denken dat het iets van onze tijd is.

Vergeet het maar: in de tijd van de oude heer Woensdrecht zo rond 1300 kregen cisterciënzer monniken die in de buurt van Hulst en op het eiland van Krabbendijke woonden toestemming om vlees te eten. Zij waren erg verzwakt tengevolge van de bedorven lucht, wat veroorzaakt zou zijn door het zeewater. De lucht in Woensdrecht zal niet anders geweest zijn dan die in Krabbendijke, dus ook vervuild.

Ook het visjes vangen in de Zouteweg is een jeugdherinnering. Onze vangsten waren niet zo groot als die van burgemeester Moors met vijf vrienden die in april 1898 waren gaan vissen in de Zuidpolder. Zij vingden 41 snoeken, waarvan de zwaarste 21 pond woog, en twee manden met baars en voorns.

Nog mooier is, wat in de krant werd geschreven, dat de vis werd uitgedeeld aan de ingezetenen van de gemeente Woensdrecht. Het doet denken aan het bijbelse verhaal van de wonderbaarlijke brood- en visuitdeling. Ieder kreeg in overvloed. Ik weet niet of de huidige burgemeester ook vist.

Geschiedenis wordt gemaakt door de kleine mens, individueel en gezamenlijk. De mens, die meegaat met zijn tijd, die zorgt dat de tijd in beweging blijft, dat techniek, kennis en kunde zich ontwikkelen, dat welvaart en welzijn groeien. In de e-mail die de oude heer Woensdrecht mij toezond, zei hij het op zijn Grieks: *Pantha rei: alles blijft in beweging, alles verandert steeds.*

Zo is Woensdrecht in 750 jaar gegroeid van de kleine nederzetting aan de Schelde tot het welvarende dorp van nu, en als ik dit mag betrekken tot de hele gemeente: van de middeleeuwse gehuchten en dorpen Hoogerheide, Huijbergen, Ossendrecht, Putte en Woensdrecht tot de ene gemeente Woensdrecht van nu met haar grote verscheidenheid van mensen, tezamen vormend een groot, veelstemmig orkest dat in het algemeen een harmonieus concert ten gehore brengt. Dat dorp en gemeente Woensdrecht, die nog vele noten op haar zang hebben, hun partij zullen blijven meeblazen in het grote orkest van regio, provincie en land en tegenwoordig niet te vergeten Europa, wens ik u allen toe.

Wouw, oktober 1999.

René Jacobs, adj. dir.
Regionaal Archief West-Brabant.

Het volk en zijn gezondheid in de dorpen van de Zuidwesthoek van 1800 tot 2000

1. De negentiende eeuw had maar weinig te bieden

Nooit was het prettig om ziek te zijn. En de dood kwam altijd al ongelegen. Maken we ons geen illusies. Dat was zo in de negentiende eeuw en dat zal nog zo zijn in de eenentwintigste eeuw. Het is het gelijk van die krakende en hotsende botsende lijkkoets op weg naar het kerkhof met zowel ter linker als ter rechter zijde een spiegeltje. Daaronder duidelijk leesbaar de tekst:

*Spiegelt u aan mij,
heden ik, morgen gij!"*

Artsen zonder grenzen. Toen al.

Dat zal dan wel. Echter de intensiteit en de soort van ziekte en de al of niet snelle opeenvolging van ziek zijn en overlijden kunnen heel erg verschillend zijn. Zo ook de omstandigheden waaronder dit alles moet plaatsvinden. Wat dat aangaat was de negentiende eeuw niet bepaald een periode die we kunnen bestempelen als "die goeie oude tijd". Met name in de eerste helft van die eeuw waren er maar weinig probate verweermiddelen tegen ziekte en dood. Pas in het tweede part komt daarin enige verbetering. Die verbetering moet dan nog wel komen van vooral partikuliere initiatieven. Op het platteland verschijnt zo hier en daar een heel- en vroedmeester. De eerste ons bekende chirurgijn of heelmeester in onze streek is Adrianus Philippus van den Berghe. Hij komt van Oude Tonge waar hij in 1806 geboren is. Lang kan hij hier niet actief geweest zijn, want hij overlijdt al in zijn drieëndertigste levensjaar op 16 februari 1840. Na zijn begrafenis in Woensdrecht vestigt datzelfde jaar P.J. Soffers zich hier als heelmeester. Maar de gemeente weet nauwelijks aan geld te komen om hem te betalen. In de steden, zoals bij ons in de buurt te Bergen op Zoom, zien we het liefdadig werk van gasthuiszusters opkomen. In de dorpen Ossendrecht, Hoogerheide, Woensdrecht en Putte signaleren we in 1845 een nieuwe heel- en vroedmeester. Hij heet Petrus de Bruine, woont sinds 1841 in Hoogerheide en trouwt daar op 30 april 1849 met Joanna Cornelia Jacobs, een dochter uit de familie Jacobs Migielsen. Maar in Ossendrecht klagen ze er bij de provincie over, dat hij eigenlijk van te ver moet komen als werkelijk de nood aan de man is. De plaatselijke overheden in onze dorpen, maar ook de landelijke, staan er nauwelijks of niet bij stil dat voor dit soort voorzieningen wel eens een taak bij hen zou kunnen liggen. Met veel pijn en moeite komen zij er pas laat aan toe een paar honderd gulden per jaar op tafel te leggen voor de betaling van een zogenaamde gemeente-arts. Zo'n gemeente-arts had tot taak voor de armlastige zieken te zorgen; de bevolking in te enten tegen pokken; de doden te schouwen en overlijdensverklaringen op te maken.

Dokter Petrus de Bruine neemt op 1 juli 1875 zijn ontslag. Vier jaar later, op 8 juli 1879, overlijdt hij.

Ondertussen zijn onze zuiderburen tussen 1830 en 1839 echte zelfstandige Belgen geworden door zich van Nederland af te scheiden. Voor de bevolking van de grensdorpen is die muiserij

der Belgen geen belemmering om waar nodig een beroep te doen op de medische diensten van over de toen getrokken meet.

Zo verschijnen in Putte, Ossendrecht en Woensdrecht/Hoogerheide de rijtuigjes van allerlei Belgische doktoren om inenting te doen en zieken te behandelen. Vanaf de jaren 1870 worden ze vermeld: dokter L.J. van der Molen uit Stabroek, dokter J. Goijarts uit Kalmthout, dokter Doelens uit Berendrecht en dokter Van den Bossche uit Zandvliet. Dat beroep op Belgische doktoren gaat zelfs door tot in de jaren '30 van twintigste eeuw. Ook ene dokter de Ram uit Bergen op Zoom schijnt wel in onze contreien gewerkt te hebben.

In 1881 betaalt de gemeente Woensdrecht jaarlijks 200 gulden aan de bekende "Belze dokter" Van den Bossche uit Zandvliet om de armenpraktijk te komen doen. De Staat der Nederlanden stond namelijk toe dat in grensgemeenten buitenlandse, bij ons dus Belgische doktoren werden ingezet. In Woensdrecht wisten ze niet beter dan dat ook zij een grensgemeente waren. De dokter zelf deed daar al helemaal niet moeilijk over. En de mensen waren ermee geholpen. Het zou hen een zorg zijn wie bij hen de pokken zette, de zieke familieleden behandelde of een overlijdensverklaring opstelde. Zolang als die "Belze dokter" het goed deed zaten ze echt niet te wachten op iemand uit Bergen op Zoom. Zandvliet was trouwens dichterbij als er al eens haast bij was.

De vage contouren van geneesheer en huisarts Petrus de Bruine gevestigd te Hoogerheide/Woensdrecht. Hij werd geboren in 1814 te Antwerpen en overleed in 1879 te Woensdrecht.

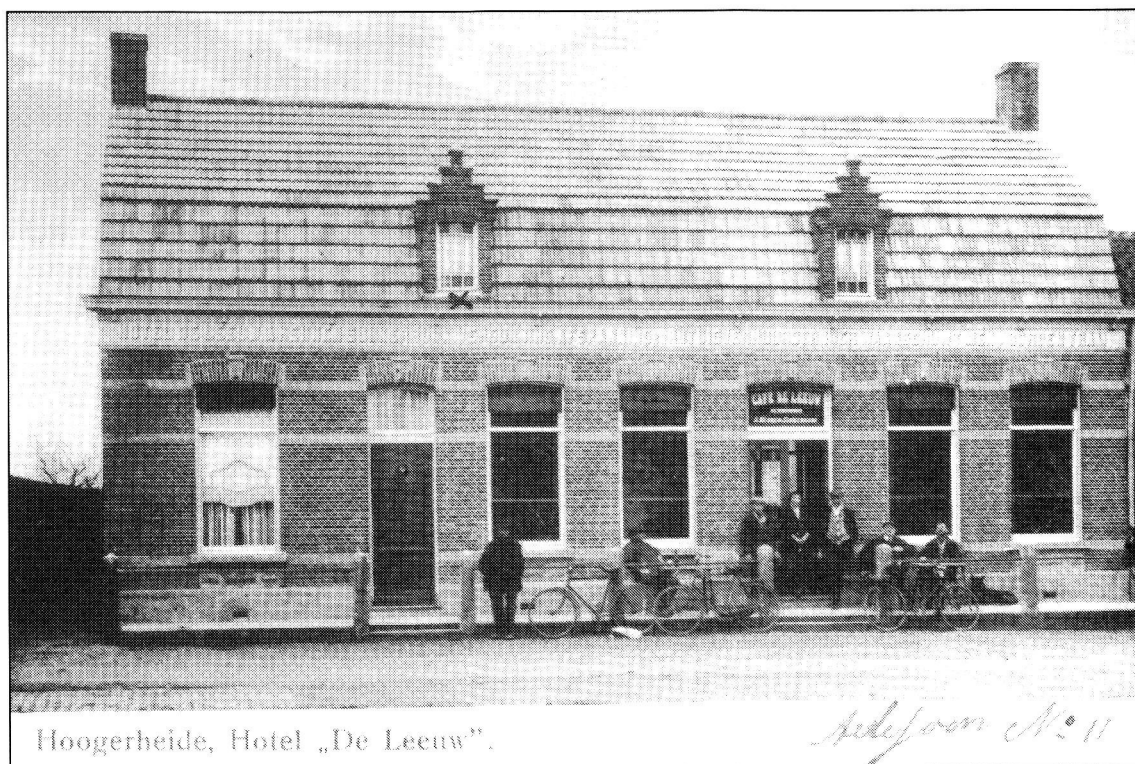
Maar twee doktoren uit de stede van Bergen op Zoom, ene dokter Hendrickx en ene dokter Verlinden, willen de armenpraktijk in Woensdrecht ook wel voor hun rekening nemen. Nadat de gemeente hen afgewezen heeft omdat men niets te klagen heeft over dokter Van den Bossche, komt er toch een vermaning van de landelijke geneeskundige inspectie dat een buitenlandse dokter in Woensdrecht niet kan en ook niet mag. Woensdrecht is geen grensgemeente zoals Ossendrecht, Putte en Huijbergen.

↑ De weg van Ossendrecht naar Hoogerheide. Links vooraan de woning van dokter Petrus de Bruine die gehuwd was met Joanna Cornelia Jacobs Migielsen.

↓ De "Belze dokter" E. van den Bossche uit Zandvliet hield spreekuur in hotel "De Leeuw" te Hoogerheide.

Maar Woensdrecht laat het er niet bij zitten en gaat met de nodige argumenten naar den Haag. Het gevolg is een Koninklijk Besluit van 7 juli 1889 dat de buitenlandse dokter E. van den Bossche toestaat de geneeskunde in de gemeente Woensdrecht uit te oefenen.

Zo kan men weer enige jaren verder. Maar de eeuwwisseling zal de gemeente Woensdrecht met de geliefde dokter Van den Bossche officieel niet halen. De geneeskundige inspectie blijft zich uitsloven om een Nederlandse geneesheer in de gemeente geplaatst te krijgen. De gemeenteraad zal daarvoor met minimaal 450 gulden per jaar op de propfen moeten komen. Maar daarvoor zouden ze dan ook een dokter binnen de eigen gemeentegrenzen hebben!

Op 5 april 1897 vestigt zich de jonge dokter A.H. de Bruijn in Hoogerheide op kamers. Hij is ongehuwd, 30 jaar oud en van het protestantse geloof. Ook Ossendrecht profiteert van zijn diensten. Hij moet daar zelfs nog enige tijd gevestigd geweest zijn. Maar de gemeente Woensdrecht heeft een sterke troef achter de hand die hem definitief voor Hoogerheide als vestigingsplaats zal doen kiezen. Die troef zal worden uitgespeeld in het jaar 1900.

Ondertussen wordt het Koninklijk Besluit van 1889 ingetrokken. Woensdrecht, dat nog maar pas in begin 1897 dokter Van den Bossche voor drie jaar als gemeente-arts heeft aangesteld tot 1900, wordt tien maanden later gedwongen hem te bedanken. Met tegenzin nemen ze in oktober 1897 alweer afscheid van hun armendokter. Van den Bossche blijft overigens wel in Woensdrecht/Hoogerheide komen, want het mag toch niet gebeuren dat de aanwezige brave roomse kloosterzusters zich door een protestants geneesheer moeten laten onderzoeken! Stel je voor in die dagen een protestant aan een nonnenlijf!

Een woedende pastoor steekt zijn met hel en verdoemenis dreigende vingertje op.

De pastoor van de nog jonge parochie van Sint Jozef in Woensdrecht heeft van onder de Stompe Toren alle gemeentelijke ontwikkelingen op het terrein van de gezondheidszorg met hele grote roomse argusogen zitten volgen. Als de protestantse dokter A.H. de Bruijn wordt aangesteld is de maat vol. Nou lappen ze hem dat voor de tweede keer!

Eerder was er namelijk een affaire geweest over een ook al protestantse vroedvrouw voor de gemeenten Woensdrecht en Ossendrecht. Ossendrecht was gelukkig uiteindelijk uit de boot gevallen omdat ze het niet konden betalen. Maar Woensdrecht had haar voor 200 gulden aangesteld. Let wel, 200 door katholieken betaalde belastingguldens! Mevrouw E. van Bezooijen-Sorber uit St. Maartensdijk zou ze opstrijken. Het mens kon niet erg best wennen aan al die katholieke kraambedden, als er al een beroep op haar gedaan werd tenminste. De boze pastoor had immers zo zijn eigen middelen om zijn schaapjes op het rechte pad te houden. De preekstoel, de biechtstoel en het huisbezoek zorgden voor het grote wonder. Mevrouw van Bezooijen was binnen een half jaar vertrokken.

Nu echter krijgen burgemeester Moors en zijn raad direct de wind van voren. Hoe komen ze erbij om in een door en door katholieke gemeente een protestantse dokter aan te stellen? Hebben ze nou nog niet genoeg geleerd van het fiasco van die protestantse vroedvrouw? Van de kermis, die één groot zondig gebeuren en een ware beestentroep aan het worden is, weten ze ook al niets te maken! "Nee, mocht de raad de keuze van een pastoor hebben, ze kozen voor die post ook een protestant!" Was getekend: pastoor J.A. van Mens.

Sterke verhalen, maar waar gebeurd.

Dokters genoeg dus in het grensgebied, maar om zo te zeggen: niet altijd bij de hand. Dokter Van den Bossche had de gewoonte regelmatig spreekuur te houden in een herberg, zoals bijvoorbeeld in hotel en uitspanning "De Leeuw" in Hoogerheide, nu "d'Ouwe Leeuw" genoemd, toen in de volksmond "Het Leeuwke". Maar in geval van hoge nood moest er iemand op pad gestuurd worden om de dokter te roepen. Daar ging veel kostbare tijd mee verloren. Niet zo erg als er bij een of andere kermende Ossendrechtse stroper een schot hagel uit zijn achterste gepeuterd moest worden. Wat naar het schijnt eens ooit gebeurd is. Wel heel beroerd als moeder en kind in het kraambed dreigden te sterven.

En natuurlijk werden er sterke verhalen verteld. Dat paste helemaal bij zulke zeldzame en curieuze mannen als die doktoren in de ogen van het gewone volk nu eenmaal waren. En die mannen maakten het er soms ook zelf naar. Uiteraard hoe langer geleden en hoe verder weg, hoe sterker de verhalen!

Zo was er een Ossendrechts manneke dat 's morgens vroeg hals over kop op zijn klompkes naar Zandvliet moest hollen om de dokter te halen voor zijn vader. Vader die, na een avond flink de beest te hebben uitgehangen, de andere morgen zo beroerd was dat hij wel moest denken dat zijn einde nabij was. Zo ziek was hij nog nooit geweest. De dokter, die zelf op het punt van drank over de nodige ervaring beschikte en bovendien zijn pappenheimers kende, keek het hijgende manneke eens diep in de oogjes en zei:

"Allé manneke, ge zijt zo vruug gij, k'emme k'ik nog nie ontbete, zonne, Zalle k'ik da jerst efkes moeten doen en dan gaon we rap naor acuw vaoder."

Vervolgens ging hij naar de kast, pakte een kruik en schonk zichzelf een stevige borrel in welke hij vervolgens met een sierlijk gebaar achterover het keelgat inkieperde.

"'k Zender alwer mee klaor manneke, kom we gaon gaone."

En dan was er die wel erg drastische chirurgijn in herberg "Het Jagersrust", die met een bedenkelijk gezicht naar de steeds maar meer etterende grote teen van zijn patiënt keek.

"Het is gatfer net n'n stront, hoe meer a'ger in ruurt hoe harder a'tie gaot stinke. Hij moet'r mar af."

Dat eraf halen gebeurde ter plekke. Bij voorkeur in een herberg waar meestal wel een langere tafel voor handen was om de ongelukkige op te leggen. Bovendien zal de aanwezige alcoholhoudende drank, die voor tenminste enige verdoving kon zorgen, de patiënt niet onwelkom geweest zijn.

Wat ieder dorp al vele jaren wel zelf te bieden heeft, dat zijn de plaatselijke bakers. Die vormen echter een sterk verhaal op zich en zijn in de negentiende eeuw op geen enkele manier te vergelijken met echte vroedvrouwen en verloskundigen of goed opgeleide kraamhulpen van de latere twintigste eeuw. Waar de familie of de burens niet kunnen helpen bij de geboorte van een kind, wordt een beroep op een van de dorpsbaker gedaan.

Negentiende-eeuwse bakers hadden zo hun eigen methodes en wijsheden die weinig van doen hadden met de medische wetenschap die zij soms veinsden te beoefenen. Uitdrukkingen als "bakerpraatjes", "een luie baker", "bakerfooi" en "haastig" of "heet gebakerd zijn" geven een goede kwalificatie van hun wel zeer schaarse bijdrage aan de gezondheidszorg in het algemeen en aan de verloskunde in het bijzonder. Hun ingrepen en wijsheden zijn soms eerder schadelijk dan goed voor moeder en kind.

Ze wisten niet beter, maar hun manier van leven vroeg om ellende.

Met de kennis die wij nu hebben, is het niet moeilijk om de boosdoeners van veel ellende en ziekte in de negentiende eeuw aan te wijzen. Zelf weten de mensen van toen weinig of niets van gezond leven en wonen. De massa is arm en onwetend en kan vaak lezen noch schrijven. Als ze al geen honger moeten lijden gedurende bepaalde tijden van het jaar, dan is hun voeding toch eenzijdig. Voedsel is ook dikwijls half bedorven of door ongedierte besmet, maar wordt dan toch gegeten. Zuiver water om te drinken of het eten te bereiden is er absoluut niet.

De putten of slootjes liggen meestal vlakbij de mesthoop. De beerput, een onvermijdelijke opslagplaats voor allerlei menselijke ziektekiemen, is daar nooit ver uit de buurt. De mannen plassen waar het hen uitkomt in de wind, tegen een boom of tegen een muur. Mest van loslopende dieren zwerft overal. Van enig hygiënisch besef is dus geen sprake.

De huisvesting is bekrompen, vochtig en veel te klein. Men leeft er bovenop elkaar, ook als men ziek is, en steekt dus elkaar gemakkelijk aan.

De arbeidsomstandigheden zijn zwaar en slecht. Ze eisen veel te veel inspanningen van toch al kwetsbare mensen. In weer en wind staat de landarbeider zo lang het licht is op de akker, de ambachtsman werkt dagelijks in dompige, kleine, slecht verlichte ruimten.

Ook de verzorging van eigen lichaam en kleding laat te wensen over.

En dan komen de ziekten als vanzelf: longtuberculose, longontsteking, bronchitis, griep, roodvonk, mazelen, kinkhoest, difterie, diarree, buiktyfus, dysenterie.

Het gemiddeld aantal sterfgevallen per jaar is hoog, de gemiddelde leeftijd laag, ook al omdat er zoveel kinderen sterven bij de geboorte of voordat het eerste levensjaar beëindigd is.

Epidemieën teisterden meermalen onze dorpen.

De cholera vraagt slachtoffers in 1832, 1833, 1849 en 1866.

In Ossendrecht bijvoorbeeld sterft in augustus 1866 binnen een week tijd het hele gezin van acht personen van Gerard Verbessen-Van Hooijdonk aan de cholera, opgelopen door een lid van dat gezin op een schip dat afgemeerd lag in het Ossendrechtse haventje. Hij draagt de besmetting over op alle huisgenoten.

De pokken slaan toe in 1870 en 1871. Een van de slachtoffers is dan de moeder van de Ossendrechtse Kaatje Dierkx, de in 1900 in China gemartelde zalige zuster Marie Adolphine. Ook het kindje waaraan de moeder pas het levenslicht schonk, sterft.

In 1892 heerst een griepepidemie. En difterie en pokken vragen opnieuw slachtoffers in 1894.

Gasthuiszusters in Bergen op Zoom.

In 1838 vindt er in Bergen op Zoom, dat al heel vroeg in haar geschiedenis kloosterzusters binnen haar muren kende, een grote verbouwing plaats aan het Sint Catharinagasthuis. Het wordt een gasthuis voor de armen. Alhoewel het Algemeen Burgerlijk Gasthuis genoemd wordt (het ABG), zijn het toch religieuzen die voor de verpleging komen zorgen. Het zijn de Gasthuiszusters van de Derde Orde van de Heilige Franciscus uit Breda die zich in Bergen op Zoom komen vestigen. Hun werk is aanvankelijk meer de verzorging dan de verpleging van zieken en bejaarden. Preventieve gezondheidszorg kennen ze al helemaal niet.

De zusters vestigen zich uiteindelijk als een zelfstandige tak van de gasthuiszusters Franciscanessen van Bergen op Zoom, los van Breda.

Dank zij deze zusters wordt 1882 voor stad en streek een jaar vol hoop voor de toekomst. Een nieuw Algemeen Burgerlijk Gasthuis wordt dan opgetrokken en in gebruik genomen. Het ligt aan de Van Dedemstraat en telt maar liefst 56 bedden voor de armlastige zieken en 20 bedden voor de zogenaamde klassepatiënten.

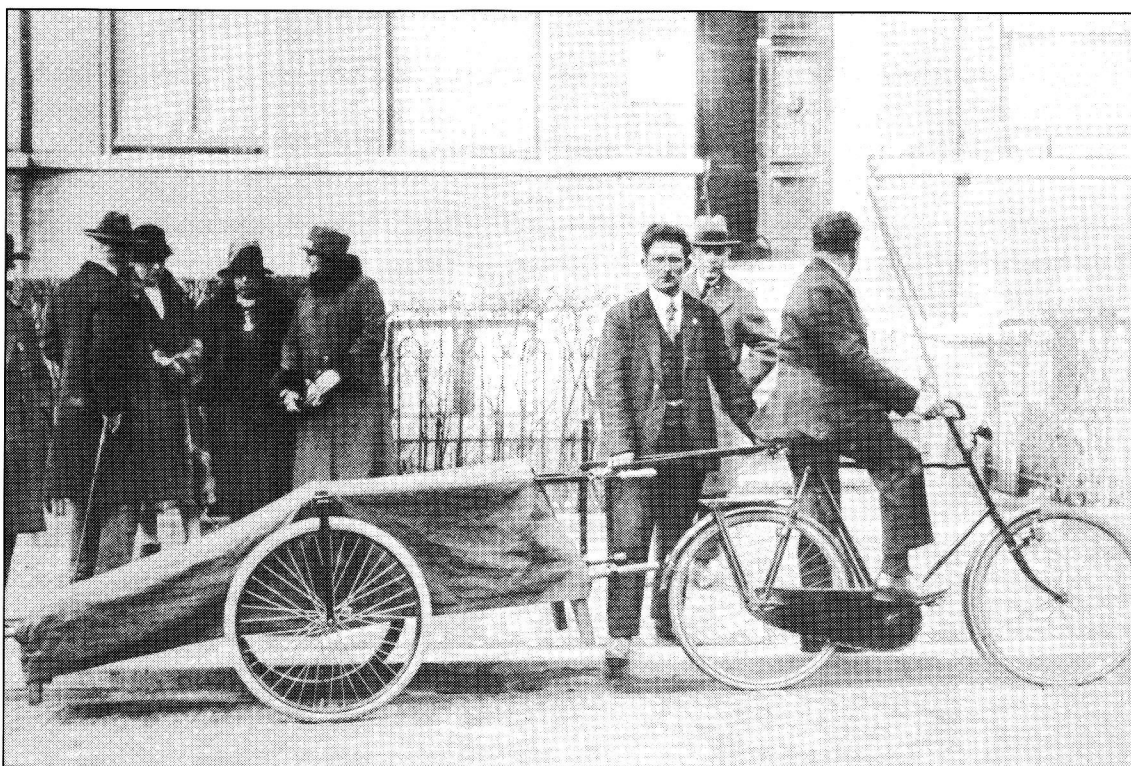
En dat is nog niet alles. Het beschikt over een operatiekamer, een apotheek, een dokterskamer, spreekkamers en een barak voor besmettelijk zieken.

Plaatselijke huisartsen hebben de zorg voor de patiënten. De verpleging is louter liefdewerk van de kloosterzusters. Een opleiding hebben deze immers nooit genoten. Ze worden dan ook niet als individuele zusters met een salaris beloond.

Het vroegere Sint Catharina, beter bekend als “het Catrientje”, wordt een oudemanninghuis en blijft de hoofdzetel van de gasthuiszusters in Bergen op Zoom.

Dokter A.H. de Bruijn was ongehuwd, kwam van Ossendrecht naar Hoogerheide en vestigde zich daar in 1897. Hij bleef actief tot 1923. De gemeente noemde een straat naar hem.

Wagentje voor het vervoer van zieken, gewonden en overledenen anno 1927 volgens ontwerp van de heer Heijstraten uit Bergen op Zoom. Een soortgelijk wagentje, maar dan als driewieler uitgevoerd, was in gebruik in Hoogerheide. Het werd bereiden door kleermaker Kees Borremans en stond gestald bij schilder Kees van Veldhoven.

2. Naar een verbeterde gezondheidszorg in de twintigste eeuw.

Tijdens de eeuwwisseling in de nacht van 1899 op 1900 gebeuren er geen wonderen. Alles gaat gewoon door zoals het was in het jaar 1899 dat nu ten einde is. In alle dorpen van de Zuidwesthoek zal men ook in de nieuwe eeuw nog vele jaren te kampen krijgen met pokken, difterie en roodvonk.

In Huijbergen moeten ze het in 1910 meemaken dat het hoofd van de openbare school en een onderwijzeres zelf roodvonk krijgen. Dat heeft gevolgen voor de hele school die gesloten en ontsmet moet worden. Ook bij de broeders op Sint Marie krijgen ze in 1915 roodvonk binnen de muren. Voor een pensionaat met meerdere bewoners een gevaarlijke situatie.

In Putte, waar men in 1908 bovendien nog een slachtoffer van tyfus moet betreuren, is men toch wel voorzichtig geweest. Al sinds de 19^e eeuw heeft men daar het voorschrift, zoals ook elders trouwens, dat altijd aangifte gedaan moet worden van een besmettelijk zieke in de familie; dat vervoer van een dergelijke patiënt aangevraagd moet worden; dat het moet gebeuren met een overdekte draagbaar, kar of stootkar en dat de kleding van alle betrokkenen daarna ontsmet dient te worden. Overlijdt een besmettelijk zieke dan moet het lichaam van de dode op een speciale plaats buiten de bebouwde kom gebracht worden.

Overigens kende men overal het gebruik om tijdens epidemieën de lijken van besmettelijk zieken onmiddellijk te begraven en pas later een uitvaartmis voor de zielenrust van de overledene te lezen.

Gezondheidscommissies moeten de volksgezondheid gaan bevorderen.

Landelijk worden in 1902 overal gezondheidscommissies opgericht. Voor de Zuidwesthoek zetelt een dergelijke commissie in Bergen op Zoom. Met het oog op de onhygiënische toestanden bij de bevolking, oorzaak van vele ziekten, adviseren deze commissies vooral met betrekking tot het drinkwater en de woningbouw. De gezondheidscommissies zullen functioneren tot het jaar 1933. Bij de crisis, waarmee men al sinds 1929 te kampen heeft, is daar helaas geen geld meer voor. Toch is er nog best een grote behoefte aan goede adviezen.

Wassen en verschonen doet men zich hooguit één keer per week. Met de aangepreemde overdreven angst voor alles wat met het zesde gebod te maken heeft en al de preutsheid die dat meebrengt, moet dat wassen 's zaterdags ergens in een donker hoekje of stalletje gebeuren. Met een te groot woord wordt zo'n ruimte wel eens de bijkeuken genoemd. Iemand mocht eens iets zien van het vrouwelijk schoon of, nog erger, van het mannelijk gerief! Je kon dan ook links of rechts regelmatig de jonge dochters om hun moeders horen roepen, als de jonge mannen van het gezin stiekem te veel belangstelling toonden.

In koudere tijden wordt bij de teil waswater door moeder, die kennelijk wel alles mocht zien, een moor warm water gekieperd. Als het maar even kan worden er minstens twee van het in grote getale aanwezige kroost in hetzelfde water gewassen.

Kinderen kunnen nog door moeder gecontroleerd worden op vuil in of achter de oren, op properheid tussen billetjes of schurft in de knieholten. Bij de ouderen moet dat overgelaten worden aan de eigen verantwoordelijkheid. Dat is zeker niet altijd een succes.

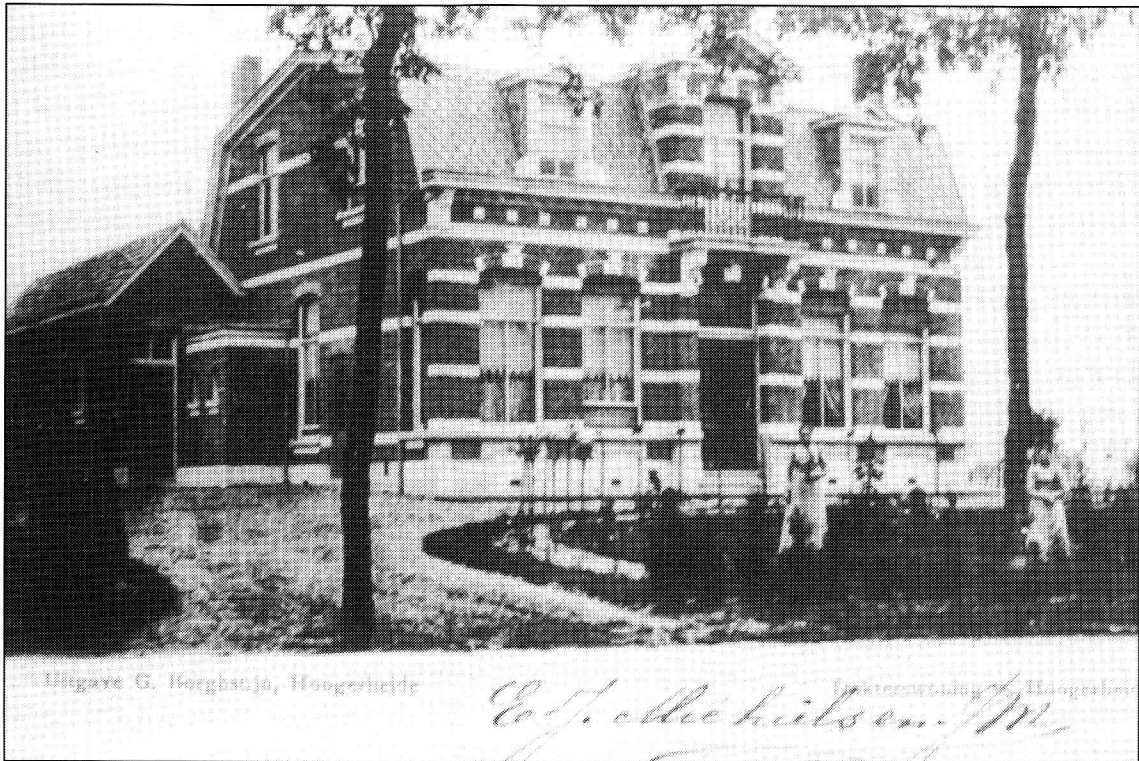
De toen nog aanwezige zuster "Badkamer" van het gasthuis in Bergen op Zoom kan daarover meepraten! Tot halverwege de twintigste eeuw heeft zij ze schoon moeten schrobben. De ziek aangevoerde mannekes, die werkelijk en inderdaad de opgedroogde bruine poep van jaren her en de zwarte drukinkt van het toch niet goed genoeg gebruikte Dagblad De Zoom nog diep in het dal van hun Biebele Bomse Bergen hadden zitten, terwijl ze in hun jarenlang slecht gewassen nekken van oor tot oor genoeg spurrie kon zaaien voor een hele winter koeienvoer. Meer dan eens heeft het brave mens allerlei resten van het lichaam, vermengd met zand uit de moestuin of klei uit de polder, uit de putjes van hun sinds de geboorte niet meer gepoetste navels moeten peuteren.

Dat was dan meestal bij dezelfde mannen die thuis avond aan avond dicht bij de vrouw in de bedstee kropen en stinkend van het zweet van zes dagen zwoegen onder de dekens een paar flinke winden lieten gaan, vergezeld van de dooddoener: "waar 't stinkt is 't warm, moeder". En als ze geen vrouw meer hadden was het meestal nog veel slechter gesteld met de hygiëne.

Een dokterswoning in Hoogerheide.

In Woensdrecht hebben ze dus sinds 1897 een echte dokter in de persoon van dokter A.H. de Bruijn en die willen ze graag zo lang mogelijk houden. In oktober 1899 al heeft die dokter aan de gemeente gevraagd voor een dokterswoning te zorgen. Geen probleem voor de raad. Ze zoeken een architect in Bergen op Zoom. Dat wordt de heer C. van Genk.

Van Marie Kuijlen kopen ze voor 975 gulden 19.5 are bouwgrond aan de Antwerpsestraatweg. Het bouwplan van C. van Genk wordt zonder mankeren goedgekeurd. In maart 1900 vindt de aanbesteding plaats. Uit zeventien inschrijvers wordt gekozen voor de Gebroeders Soffers uit Hoogerheide. Niet omdat zij de laagsten zijn, maar wel omdat de goedkoopste inschrijver de naam heeft een slordige bouwer te zijn. Ze denken het huis te kunnen zetten voor ongeveer 9000 gulden. Met een lening van 10.000 gulden om de zaak te financieren kan de gemeente

De Gebroeders Soffers bouwden in 1900 in opdracht van de gemeente Woensdrecht een dokterwoning aan de Antwerpsestraatweg. Dokter A.H. de Bruijn had er een riante woning aan, waarin hij gratis mocht wonen. Dokter J. van de Kar kocht het huis in 1929 en liet het in 1933 verbouwen voor zichzelf en zijn echtgenote Christina Cornelia Maria Konings.

dus het startsein geven. De genoemde Gebroeders laten er geen gras over groeien. Op 1 september 1900 al willen ze het huis opleveren. Het wordt echter oktober eer dokter De Bruijn er zijn intrek kan nemen. En of ze zuinig zijn op hun dokter daar in Woensdrecht! Huur hoeft hij niet te betalen. De premies voor grondbelasting en brandverzekering komen ook al uit de kas van de gemeente. En dat voor een huis waarin geen steentje scheef gemetseld is en alles precies in het lood staat, want volgens het bestek mocht er tijdens het werken aan de bouw beslist geen druppel sterke drank gedronken worden.

Dokter de Bruijn zal in die woning tot 1923 praktijk houden.

Met de komst van de doktoren komt ook de fantasie van onze bevolking op gang, want de mensen die de dokter niet zo direct nodig hebben, durven graag een grote mond opzetten. Volgens hen "kunt ge uw goeie geld beter naar den bakker dan naar den dokter brengen".

En het beste middel om bij de dokter weg te blijven is bij de volkswijzen ook al bekend:

"Houd uw handen en voeten goed warm,"

"vul matig uwen darm,"

"zet de poorten van achteren wagenwijd open,"

"en laat de dokter naar de klote lopen!"

Zit hen echter ergens ook maar iets dwars en denken ze om het hoekske te zullen gaan, dan zijn het deze praatjesmakers die als eersten naar de dokter hollen en tegelijkertijd luidkeels om de pastoor roepen voor de biecht en de laatste sacramenten.

Overigens had later dokter Frans van Hootegem bij zijn spreekkamer een ingelijst rekeningetje van vroeger hangen om aan zijn patiënten te tonen hoe goedkoop het vroeger was.

Kerkelijke bezorgdheid om de gezondheid van moeder en kind.

De zuigelingensterfte in Noord-Brabant is omstreeks 1900 zeer hoog. Hoger dan in de rest van Nederland. In onze provincie sterven dan in hun eerste levensjaar twintig en in sommige jaren wel vijfentwintig of dertig van de honderd zuigelingen die geboren worden. In Nederland ligt dat gemiddelde op slechts zestien.

De oorzaken moeten gezocht worden bij het niet of niet lang genoeg geven van borstvoeding; onvoldoende kennis over voeding en verzorging; grove onkunde en slordig werk van de bakkers; het niet of te laat inroepen van geneeskundige hulp, en de onbekwaamheid van de jonge moeders op huishoudelijk gebied. Maar ook de grote armoede waarin de bevolking in het begin van de eeuw nog verkeert is er debet aan.

De bisschoppen, zelf bij hun gelovigen promotoren van grote gezinnen, mogen zich deze problemen aantrekken. Dat doen ze ook tot op zekere hoogte. Alle koppeltjes die gaan trouwen krijgen op de pastorie onderricht over het huwelijk. Niet alleen de geestelijke kant van de huwelijks staat, maar ook de aspecten van zwangerschap en zuigelingenzorg worden besproken. In de trouwboekjes die alle gehuwden krijgen vinden ze daarover duidelijke instructies afgedrukt.

Bisschop P. Leijten van Breda gaat in 1907 met 6 korte vragen gevolgd door uitgebreide antwoorden in op "De Voeding van Zuigelingen", volgens de regels aangegeven door de Gezondheidscommissies:

Vr. Waarmee moet de zuigeling gevoed worden?

A. 1. De zuigeling moet gevoed worden met de moedermelk. Dit is veruit de beste voeding en daarom is de moeder in den regel verplicht zelf haar kind te voeden. Uit de ervaring blijkt, dat door de voeding met de flesch het leven of de gezondheid van het kind aan niet gering gevaar wordt blootgesteld; derhalve schiet de moeder, indien zij onder ijdele voorwendsels daartoe haar toevlucht neemt, aan haar eersten moederplicht grootelijks te kort.

2. Is de moeder wegens zwakte of ziekte, of wijl haar borst of tepels voor het zoogen ongeschikt zijn, werkelijk niet in staat zelf haar kind te voeden, dan geeft men het kind licht verteerbaar voedsel, dat met de moedermelk zooveel mogelijk overeenkomt. Men verzuime echter niet in dit geval den dokter te raadplegen. Kan de moeder haar kind niet altijd zelf voeden, omdat haar borsten niet voldoende melk bevatten, dan is zij toch verplicht haar kind zoo dikwijls mogelijk zelf te voeden. Beter eenmaal per dag de borst dan in het geheel niet.

Vr. Hoe dikwijls moet het kind gevoed worden?

A. Over dag moet het kind gevoed worden gedurende de 1^e maand niet meer dan zevenmaal en wel geregeld om de twee en een half uur; gedurende de 2^e, 3^e, 4^e en 5^e maand niet meer dan zesmaal en dus om de drie uren, terwijl na dien tijd het kind slechts vijfmaal per dag behoeft gevoed te worden. Des nachts mag men het in de eerste maanden zoo noodig nog eenmaal voeden.

Men houde er zich aan het kind alleen op vaste tijden eten te geven en niet telkens als het schreeuwt. De eerste twaalf uren na de geboorte heeft het kind geen voedsel noodig; men late derhalve de moeder flink uitrusten vóór het kind wordt aangelegd.

Vr. Hoe lang moet iedere voeding duren?

A. Iedere voeding moet duren ongeveer een kwartier, waarbij slechts ééne borst gegeven wordt. Alleen bij oudere kinderen kan het noodig zijn beide borsten te geven.

Kan het kind niet meer door de moeder zelf gevoed worden, dan geeft men het zijn voedsel door middel van een zuigflesch en moet men het een kwartier of twintig minuten achtereen

laten zuigen. Men wachte er zich voor het kind te dikwijls en te lang te voeden, daardoor wordt de maag van het kind van streek gebracht.

Vr. Tot wanneer moet het kind gevoed worden aan de borst?

A. Het kind wordt uitsluitend aan de borst gevoed totdat het 10 of 11 maanden oud is; dan begint men langzamerhand de borstmaaltijden te verminderen en geve hiervoor in de plaats eerst verdunde melk, later volle melk en meelpap (rijstemeel of griesmeel).

Zoodra het kind een jaar oud is, moet men geheel ophouden het de borst te geven, langer de borst geven is nadeelig zoowel voor de moeder als voor het kind.

Vr. Waarop moet vooral gelet worden, indien het kind wordt gevoed met een zuigflesch?

A.1. De zuigflesch moet zijn van doorzichtig, ongekleurd glas, voorzien van een groote zuigspen zonder slang. Tegen slangen (elastieken of glazen buisjes) kan niet genoeg gewaarschuwd worden, omdat ze zoo moeilijk schoon te houden zijn.

2. Telkens na gebruik moet de flesch met warm water goed schoon gemaakt en in koud zuiver water bewaard worden.

3. Ook de spen moet na gebruik van binnen en van buiten gereinigd en eveneens in koud, zuiver water bewaard worden.

4. Het kind worde niet met de flesch in de wieg gelegd.

Vr. Hoe komt het dat er zooveel kleine kinderen sterven?

A. Er sterven zooveel kleine kinderen 1^e omdat de kinderen zoo dikwijls op geheel verkeerde wijze worden gevoed, 2^e omdat men niet bijtijds den dokter ontbiedt of zijn raad niet volgt, wanneer het kind ziek is.

Is het kind onrustig, groeit het niet, braakt het, heeft het dunne veelvuldige ontlasting, dan is het ziek en men verzuime niet den dokter te raadplegen en zijn raad stipt op te volgen zonder zich te storen aan buurvrouwenpraatjes.

Mgr. P. Hopmans laat in 1931 nog uitgebreider instructies afdrukken in het trouwboekje. Hij begint met adviezen voor een gezonde leefwijze van de zwangere vrouw zelf. Zij moet zich niet storen aan de veelal dwaze raadgevingen, die zij van vriendinnen en familieleden ontvangt, maar bij eventuele stoornissen den geneesheer raadplegen. Het is trouwens verstandig om zich niet alleen bij stoornissen maar regelmatig door een geneesheer te laten onderzoeken.

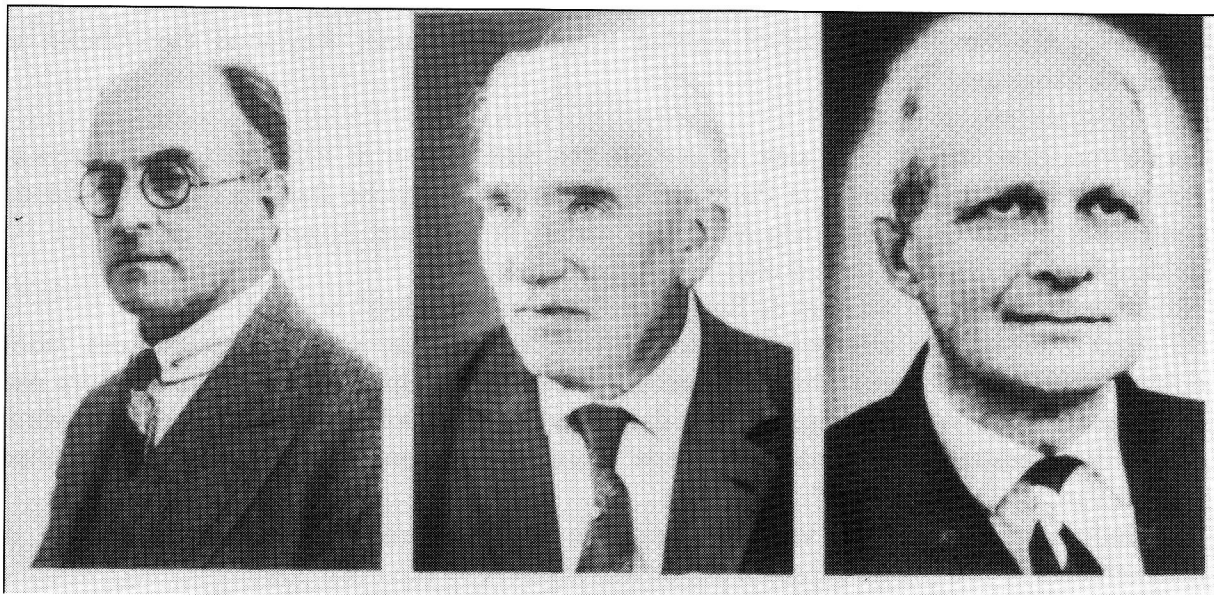
Daarna gaat hij in op de voeding van het kind. Uitdrukkelijk wordt nu vermeld dat het water dat men gebruikt gekookt moet zijn. Bij flesvoeding moeten fles en spenen enige minuten in water worden uitgekookt. Ook de melk dient gekookt te worden.

De ouders dienen het kind gedurende de slaap niet bij zich in bed te houden. Aan jonge kinderen mag alleen maar melk en water te drinken gegeven worden, geen koffie of thee en zeker geen alcoholische dranken (ook geen bier).

Bij de redenen voor de grote kindersterfte wordt een derde toegevoegd: omdat niet voldoende gezorgd wordt voor zindelijkheid in kleding, ligging en voeding.

Tenslotte wijst de bisschop in 1931 erop dat iedere poging het ongeboren kind te doden een poging tot moord is en daarom een zeer zware zonde tegen het 5^e gebod.

Vijftien jaar later, na de oorlog in 1946, kan dezelfde bisschop aan zijn instructies toevoegen: "Het zuigelingentoezicht is over het gehele land afdoende geregeld. In vrijwel iedere stad en in ieder dorp zijn door de zorgen van het Wit-Gele-Kruis consultatie-bureaux opgericht. Deze bureaux volgen geheel het leven van het kind gedurende het eerste levensjaar, zodat geregeld bezoek daarvan dringend aangeraden wordt."

Ossendrecht beschikte vanaf 1905 over in de gemeente gevestigde huisartsen.
Van links naar rechts: dokter A.L. van der Lek (1905-1925), dokter C. Franken (1925-1930)
en dokter J.L. Edixhoven (1930-1967). Zij hielden ook praktijk in de gemeente Putte.

Huisartsen vestigen zich in onze streek.

Dokter A.H. de Bruijn in Hoogerheide staat na 1900 niet lang alleen meer voor de medische zorg in de Zuidwesthoek. In Ossendrecht arriveert op 8 maart 1905 dokter Adrianus Leopoldus van der Lek met zijn vrouw Emilie Celestine Lucile Reeser. Hij is geboren te Rotterdam op 2 oktober 1874 en heeft dus de mooie leeftijd van 30 jaar. Mooi vooral omdat Ossendrecht er met hem een tijdje tegen kan.

Ofschoon we geen protesten horen van pastoor Wijtvliet, zoals in Woensdrecht van pastoor Mens, is de dokter lid van de Nederlands Hervormde kerk. Dokter van der Lek heeft al in Zuid- en Noord-Schermer gewoond en brengt van daar twee zoons mee: Abraham Adrianus en Johannes Bartholomeus. Zijn vrouw is bij haar komst naar Ossendrecht in verwachting van haar derde kindje dat op 28 augustus 1905 geboren zal worden en de namen krijgt van Jeannette, Adriana, Margaretha. In 1907 volgt een tweeling. Geboren op 14 januari overlijdt daarvan Leopold Johannes acht maanden later. Hendrik Adrianus Abraham overleeft. Hij mag op 9 maart 1908 een nieuwe Leopold Johannes als broertje begroeten. In 1914 overlijdt de oudste zoon, Abraham Adrianus, dertien jaar oud. Emilie is dan in verwachting van haar zevende kindje dat geboren zal worden op 3 januari 1915 en de namen Caroline Lucile ontvangt. Ook dokters blijven niet gespaard van ziekte en dood in hun gezinnen.

Dokter van der Lek bedient ook Putte. Met name als de "Belze dokters" achter de stroomdraad van de Duitsers moeten blijven van 1914 tot 1918. Met het oog op de geregelde trip naar Putte schaft de dokter zich een motorfiets aan. Dat kost wel een paar centen. Vooral de telkens terugkerende benzinekosten vallen hem tegen. Met de steun van de inspecteur van de volksgezondheid vraagt hij aan de gemeenteraad van Putte een vergoeding van 400 gulden

per jaar. Maar die van Putte voelen er niets voor om hem te betalen. Ze zoeken hun goedkoper medisch heil liever in België. Na de oorlog halen ze dokter J.B.G. Michielsens weer uit Stabroek. Als die in 1920 eervol ontslag krijgt wordt dokter Raymond Dedobbelen uit Stabroek aangesteld.

Na de verkiezingen van 1927 stelt het nieuwe gemeentebestuur in 1929 dokter E. Mattys uit Putte-Kapellen aan. Hij mag in Putte werken voor 10 Belgische franken of 70 Hollandse centen per visite. Overigens mag het totaalbedrag per jaar niet hoger oplopen dan tot 100 gulden! Eind 1938 wordt deze dokter nog herbenoemd.

Nu kunnen we snappen waarom de Belgen ons “zuinige Ollanders” noemen!

Het zuinige Putte weerhoudt er dokter van der Lek niet van Ossendrecht een mooie dokterswoning te bezorgen. Die wordt gebouwd aan het sintelpad dat loopt van het dorp naar de bossen van de Waterleiding, een pad dat sindsdien “het Doktersstraatje” genoemd wordt. Als de weg bestraat wordt na de Tweede Wereldoorlog spreekt men deftig en met meer respect van “de Doktersstraat”.

Ondertussen is dokter van der Lek, die in Ossendrecht achtereenvolgens op de huisnummers A 130 (nu de kapsalon aan de Markt) en A 99 (de oude dokterswoning) woonde, op 30 april 1925 met zijn gezin naar den Haag vertrokken. Zijn in het kattenkwaad zeer bedreven zoons hadden, zo zegt de overlevering, menig dorpsbewoner de stuipen op het lijf gejaagd met hun altijd variërende kwajongensstreken. Maar goed dat Pa als dokter over die stuipen ging.

Al die tijd heeft dokter A.H. de Bruijn zijn beste krachten aan Hoogerheide en Woensdrecht gegeven. Dat was nodig ook, want in 1915 bijvoorbeeld eist de difterie daar nog twee dodelijke slachtoffers en zijn er niet minder dan veertig gevallen van roodvonk, waarvan negen met dodelijke afloop.

Na de oorlog van 1914-1918 wordt de bevolking overvallen door een grote epidemie van de Spaanse griep. Men noemt dat de Spaanse griep omdat deze ziekte, alhoewel begonnen in China, zich vandaar over Azië uiteindelijk via Spanje naar Nederland verspreidde. De influenza of griep zal ons blijven achtervolgen. In 1927, 1929, 1931, 1933, 1946, 1957 en 1968 worden wij erdoor getroffen. Maar met zogenaamde griepspuiten wordt in de laatste decennia van de twintigste eeuw geprobeerd groter onheil en een dodelijke afloop, zoals vroeger vaak gebeurde, te voorkomen.

Dokter de Bruijn blijft dus in touw tot 1923. In april 1925 komt hij te overlijden. Hij wordt opgevolgd door de rasechte West-Brabantse dokter Johannes Petrus Maria van de Kar. Hij was geboren op 26 juli 1898 in Steenberg. In 1929 zal hij de riante dokterswoning aan de Antwerpsestraat van de gemeente kopen en in het jaar '33 verbouwen. Met zijn charmante echtgenote Christina Cornelia Maria Konings zal hij daar altijd blijven wonen, opgevolgd door zijn met dochter Trees getrouwde schoonzoon, dokter Frans van Hootegem en later door diens zoon, de naar hem genoemde kleinzoon, dokter Jan van Hootegem.

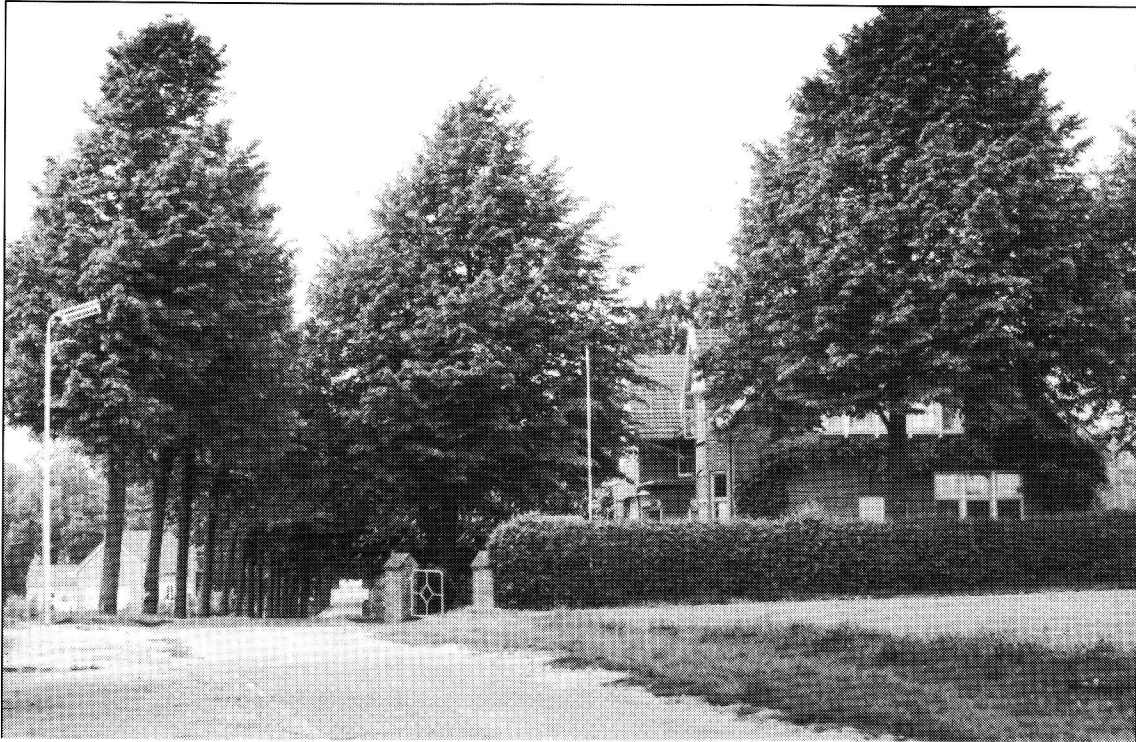
In Ossendrecht ontmoeten we tussen 4 mei 1925 en 4 oktober 1930 dokter Constant Bernard Franken. Hij is een Brabander, geboren in Tilburg 24 januari 1894 en rooms-katholiek. Ook zijn vrouw, Anna Everarda Elisa Maria Bruyelle is in Tilburg geboren. De dokter komt zo van Utrecht en brengt van daar een zoon mee, Jozef François, acht maanden oud. In Ossendrecht zullen nog een zoon, Henri Johan, en een dochter, Marie Anne, geboren worden. Op 4 oktober 1930 verlaat hij Ossendrecht al weer en verhuist terug naar zijn geboortestad Tilburg. Ook hij woonde in de dokterswoning aan de Doktersstraat op A 99.

Dokter J. van de Kar kwam in 1925 naar Hoogerheide en voerde er zijn praktijk als huisarts tot 1967. Zijn artspraktijk voerde hem ook naar Woensdrecht en Huijbergen.

Pastoor Verbunt uit Rijsbergen organiseerde voor de dames uit West-Brabant reizen naar de bedevaartplaats Lourdes. Dat mocht niet zonder de aanwezigheid van een arts. Dokter van de Kar vervult die functie en staat hier achter de open autobus in het verre Frankrijk.

↑ Nog tijdens de periode Van der Lek werd in Ossendrecht een dokterswoning gebouwd. Na het vertrek van dokter Franken had dokter Edixhoven er tot 1967 zijn woning en praktijk. Zoon Pieter bouwde zijn woning en praktijk tegenover deze oude dokterswoning.

↓ De wijkzuster in Ossendrecht was al vaak verhuisd met haar kliniek. In 1950 heeft het bestuur van het Wit-Gele-Kruis een woning aangekocht in de Doktersstraat. Dokter Edixhoven is bij de officiële opening aanwezig. Behalve de zusters van Oudenbosch v.l.n.r. in de achterste rij Burg. Vos de Wael, wethouder C. Mattheussens, J. Melsen, aannemer Frans Nuijts, architect Fr. Van Dooren, vooraan Adr. de Dooy, dokter Edixhoven, pastoor Vermunt, notaris Th. van Aalst, bovenmeester J. van Eekelen en J.B. Mous.

Ossendrecht heeft geen moment zonder dokter te zitten. Als dokter Franken vertrekt is zijn opvolging al geregeld. Reeds op 27 augustus 1930 komt dokter Johannes Leonardus Edixhoven uit Oisterwijk naar Ossendrecht. Hij is geboren in Rotterdam op 11 augustus 1905. Zijn echtgenote, Lucia Maria Josephina Petronella Vos is eveneens in Rotterdam geboren en wel op 23 maart 1905. Zij komt op 25 september 1930 van Rotterdam naar Ossendrecht. Een woning voor dit jonge stel met grootse plannen is geen probleem, want er staat een kast van een huis met een prachtige tuin aan de Doktersstraat, genummerd A 99. Vandaar uit zullen deze dokter en zijn vrouw vele jaren met grote liefde en belangstelling voor de Ossendrechtse bevolking hun werk doen.

Tot geruststelling van de pastoor van Ossendrecht, en dat is ondertussen Adrianus Vermunt, de nieuwe dokter is rooms-katholiek.

Het Wit-Gele-Kruis op de bres voor volksgezondheid en ziekenzorg.

Al in 1875 is men in Nederland hier en daar begonnen met het oprichten van kruisverenigingen. De eerste in Noord-Holland heet "Het Witte Kruis". In 1911 komt de Algemene Nederlandse Vereniging "Het Groene Kruis" tot stand. In 1916 volgt dan de oprichting van "Het Wit-Gele-Kruis" op katholieke grondslag. Dat katholieke verklaart de kleuren wit en geel in de naam, het zijn immers de pauselijke kleuren. In de organisatorisch opzet komen er plaatselijke verenigingen, diocesane federaties en provinciale bonden. Op 10 juli 1923 komt er zelfs een Nationale Federatie van het Wit-Gele-Kruis.

Het is de taak van Kruisverenigingen in het belang van de volksgezondheid:

- tuberculose te bestrijden;
- de zuigelingen- en kleuterzorg te behartigen;
- de kraamhulp te verbeteren;
- geslachtsziekten te bestrijden;
- te zorgen voor de lichamelijk en geestelijk misdeelden;
- consultatiebureaus op te richten;
- cursussen te verzorgen;
- ontsmetting ter hand te nemen in geval van besmettelijke ziekten.

Het Wit-Gele-Kruis legt zich bovendien toe op de opleiding van katholiek verplegend personeel.

Kapelaan Frans van Beckhoven, in 1920 als assistent van pastoor Joannes Wijtvliet aangesteld in de parochie van St. Gertrudis te Ossendrecht, begrijpt het enorme belang van zo'n kruisvereniging en richt al op 10 maart 1922 zo'n vereniging van "Het-Wit-Gele-Kruis" op in Ossendrecht. Voorzitter wordt burgemeester (van 1913-1936) J. v.d. Ven, notaris Theo van Aalst is bereid het vice-voorzitterschap op zich te nemen. Aanvankelijk kan men geen personeel vinden voor de wijkverpleging. Verbandmiddelen heeft men wel ter beschikking. Die dateren nog van de oorlog 1914-1918 en behoorden aan het toen in Ossendrecht gestationeerde Rode Kruis. Nu worden deze middelen overgedaan aan het plaatselijke "Wit-Gele-Kruis".

In het kerkelijk weekblad "Sancta Maria" van het bisdom Breda lezen we meer dan anderhalf jaar later op donderdag 6 december 1923 :

"Ossendrecht, waar sinds geruimen tijd eene afdeeling van het Wit-Gele Kruis is opgericht heeft nog niet het voorrecht eene religieuze wijkverpleegster te bezitten. Thans zijn onderhandelingen aangeknoopt met eene Deutsche Congregatie. Bij eventueel slagen, wat van harte door de geloovigen wordt gehoopt, zal de Deutsche religieuze verpleegster haar intrek mogen nemen bij de Onderwijs-Zusters te Ossendrecht."

Op 10 januari 1924 echter lezen we in datzelfde weekblad:

“Wit-Gele Kruis Ossendrecht: de pogingen om eene Duitse Zuster als verpleegster van het Wit-Gele Kruis te Ossendrecht te krijgen, zijn mislukt. Ten einde raad heeft het Bestuur nogmaals aangeklopt bij de Zusters van het Pensioonaat te Oudenbosch. Hoe arm ook aan krachten heeft de Algemene Overste tenslotte besloten eene Zuster Wijkverpleegster af te staan. Dit is veruit de beste oplossing wyl de Congregatie van Oudenbosch te Ossendrecht een huis heeft.”

Zuster Louisa werkt als wijkverpleegster voor en tijdens de oorlog. Later komen zuster Gaudentia en zuster Bernardina.

In Woensdrecht/Hoogerheide wordt het Wit-Gele-Kruis opgericht op 1 november 1926. Dat geldt tevens voor Huijbergen. Pastoor Wijting, die de geestelijke adviseur wordt, was er al mee doende in 1924.

In aanvang wordt er gewerkt met een wijkzuster van de zusters van St. Catharina te Bergen op Zoom. Zuster Corneliana is haar naam. Later leveren de zusters van J.M.J. de wijkzuster. Huijbergen krijgt een eigen zuster voor de wijk. Heel lang kende Huijbergen zuster Tecla als wijkzuster.

Putte doet van het Wit-Gele-Kruis spreken in 1928. Er is dan sprake van een subsidie. Maar in 1935 komt men tot heroprichting. Als wijkverpleegster hebben ze van 1935 tot 1952 vanuit Ossendrecht de religieuze zuster Gijsberta.

Tientallen jaren wordt het werk van het Wit-Gele-Kruis in de Zuidwesthoek gedragen door de inzet van kloosterzusters. Door weer en wind gaan zij op stap, verscholen achter hun grote kappen en gehuld in hun wijde mantels. In de kom van de gemeenten gaan zij te voet, moeten ze verder weg dan wordt de fiets genomen. In de wijkgebouwen, in het begin niet meer dan een kamer of een klein lokaaltje, kunnen zij op bepaalde dagen en uren ook bezocht worden voor consult of behandeling. Ze beschikten er over een hoogtezon, over allerlei zalven en verband. Ze moeten nog al eens verhuizen, want het werk breidt zich uit, de kamers en lokaaltjes worden te klein en er komen huizen en op de duur echte wijkgebouwen voor in de plaats. Daarvoor moet overigens eerst wel een oorlog over Europa gaan.

Wat de wijkzusters zo al deden vinden we terug in hun werkrapporten. We bekijken voor een goed beeld de verslagen van Zuster Louisa in Ossendrecht over drie moeilijke jaren:

	<u>1939</u>	<u>1940</u>	<u>1941</u>
Bezoeken aan huis:	2824	2572	2536
Bezocht in kliniek:	1961	1807	2647
Uitgeleende middelen:	242	219	158
Tbc-patiënten bezocht	62	174	204
Controle zuigelingen:	462	571	500
Verpleging zuigelingen:	20	70	233

Soms worden Tbc-patiënten in sanatorium de Klokkenberg geplaatst. In 1946, het is niet te geloven, kost de plaatsing van een patiënt 4 gulden per dag. Dat geld moet van drie kanten worden opgebracht: van het Burgerlijk Armbestuur 2 gulden, van het Kerkelijk Armbestuur een gulden en van het Wit-Gele-Kruis ook een gulden. Voor de bestrijding van de tuberculose worden jaarlijks de zogenaamde Emmabloempjes van Herwonnen Levenskracht verkocht. Ook die actie wordt georganiseerd door de plaatselijke verenigingen van het Wit-Gele-Kruis.

Met de behuizing veranderen ook de middelen van transport voor de wijkzusters. Na de oorlog worden ze gemotoriseerd. Schrik niet, dat begint met een Solex in het jaar 1949. Gehuld in lange bruine leren jassen tuffen de zusters door het dorp. Dokter Edixhoven vecht dan al bij de Eerwaarde Generale Moeders, gezeten in de veilige beschutting van hun respectieve Generalaten, voor een aangepaste hoofdbedekking. Het gaat dan nog niet om een helm, zoals nu, maar om de simpele vervanging van die vreselijk grote en in het verkeer levensgevaarlijke "huifkarkappen" door eenvoudig zwart sluiertjes, zodat de zusters in het verkeer niet alleen vooruit, maar ook links en rechts kunnen kijken. Als na het tijdperk van de Solex de plaatselijke besturen van het Wit-Gele-Kruis 1952 beslissen, dat hun wijkzuster de beste brommer moet krijgen die er te koop is, heeft ook dokter Edixhoven het pleit inmiddels gewonnen. De grote kap is een sluiertje.

Maar de wijkzusters die door alle weer de brommer op moeten, pakken alle dikke gebreide dassen en leren jassen ten spijt toch kou, ze krijgen de griep en allerlei andere lichamelijke waaronder rugklachten. Daar maakt Moeder Overste zich weer zorgen over en die stelt andere eisen. Bijgevolg worden in 1955 de brommers auto's en, iets later, autovergoedingen. In de jaren '60 gaat de wijkverpleging over naar lekenzusters.

De dokters J.L. Edixhoven en J. van de Kar twee bevriende medische pioniers in onze streek.

Als deze twee in respectievelijk Ossendrecht en Hoogerheide arriveren moet er op het punt van preventieve gezondheidszorg nog ontzettend veel gebeuren. Bovendien, de streek is arm en de bevolking heeft niet veel te missen. Allerlei extra onkosten, hoe laag ook, voor hygiëne en andere, preventieve maatregelen met niet direct zichtbaar resultaat, zijn niet bepaald dat waar de bevolking op zit te wachten. De twee huisartsen hebben er voor moeten knokken. Behalve van hun niet geringe eigen inzet, kunnen ze daarbij ook gebruik maken van de diensten van de pas opgerichte Wit-Gele-Kruis Verenigingen en van publiciteit in het parochieblaadje dat in Ossendrecht gemaakt wordt voor de drie parochies Woensdrecht, Hoogerheide en Ossendrecht en dat in bijna alle gezinnen gelezen wordt.

Voor de normale bevallingen zonder problemen kunnen de beide artsen een beroep doen op gediplomeerde vroedvrouwen.

In Hoogerheide is dat van 1922 tot 15 mei 1933 mevrouw J. Visser-Van de Velde, gevolgd door mejuffrouw P.A. van Goch van 1933 tot 1966, na haar huwelijk officieel mevrouw Timmers.

In Ossendrecht arriveerde al op 22 maart 1920 de verloskundige Meintje Oldejans. Zij kwam van Rotterdam, maar was geboren te Beilen op 14 december 1895. Zij neemt dan haar intrek in het huis tegenover de rooms-katholieke en naast de hervormde kerk op nummer A 84.

Op 22 juni 1923 komt haar echtgenoot de fotograaf Jo Ongering van Sint Oedenrode naar Ossendrecht. Hij was geboren in Deventer op 26 april 1898. Ze zullen helemaal inburgeren in het Ossendrechtse leven en Meintje Oldejans zal tot in lengte van dagen door het leven gaan als juffrouw Ongering, zoals zij dat zelf wilde. Samen bewonen zij al die tijd het huis van de huidige kapsalon aan de Markt, het vroegere huis van dokter van der Lek.

Om in ieder geval de kosten niet het probleem te laten zijn, geven beide huisartsen iedere woensdagmiddag om half drie een gratis behandeling voor kinderen onder een jaar. "Komt en brengt uw kind mee; verwaarloost deze schone gelegenheid niet", zo schrijft de secretaris van het Wit-Gele-Kruis bovenmeester Krinkels in het St. Gertrudisklokje, dat in Hoogerheide en

Woensdrecht wel een andere naam en andere kerkberichten, maar verder dezelfde algemene inhoud heeft.

Dokter Edixhoven, die ook schrijft namens dokter Van de Kar, nodigt de mensen uit vragen te stellen. Iemand in Ossendrecht trekt de stoute schoenen aan en schrijft:

“Ik heb het heel plezant gevonden, dat Mhr. den dokter Edixhoven geschreven heeft over het Wit-Gele-Kruis. Zou Mhr. den Dokter mij ook kunnen zeggen:

1° Of het Wit-Gele-Kruis eigenlijk gezegd wel een vereniging is, ik heb altijd gedacht dat het een verzekering was.

2° Of dat het Bestuur nog andere mensen telt als Mhr. den Dokter zelf, en de zuster en de vroedvrouw?

3° Mijn buurman zei, dat het Wit-Gele-Kruis een grote afzetterij was, want die zei dat hij verleden jaar driemaal zoveel contributie had moeten betalen als ik. Maar dat kwam misschien wel omdat ie dat jaar veel mee zieken gezeten had.” (w.g. P. van O.)

De dokter geeft antwoord in het volgende nummer:

“1° Het Wit-Gele-Kruis is een vereniging die zich richt op ziekenverpleging thuis, een consultatiebureau heeft en zich inzet voor de bestrijding van TBC.

2° Wij hebben een bestuur waarvan de burgemeester voorzitter is, G. Jansen de penningmeester, meester A. Krinkels de secretaris, pastoor A. Vermunt de geestelijk adviseur, en een aantal leden waaronder de dokter. Dit bestuur wordt gekozen door alle leden die naar de algemene vergadering komen.

3° Het Bestuur regelt de contributie, fouten zijn altijd mogelijk, maar zieken hoeven niet meer te betalen dan gezonden.”

In 1936 is er goed en hoopvol nieuws te melden voor de dorpen Woensdrecht/Hoogerheide en Ossendrecht. Edixhoven gaat dan in op een statistiek met betrekking tot de kindersterfte in Nederland. Betreurenswaardig dat Noord-Brabant tot een van de twee provincies hoort met het hoogste aantal kindersterften. Alleen Limburg is hoger. Maar met enige trots schrijft hij, dat het verheugend is dat dit getal in de Westhoek en met name in Woensdrecht en Ossendrecht zéér laag is, zelfs lager dan waar te lande ook!!! Komt daarom naar het gratis spreekuur voor zuigelingen bij dokter Van de Kar en dokter Edixhoven. En dan schrijft hij letterlijk: “Jammer dat het bezoek daarvan nu juist in Ossendrecht weer terugloopt van twaalf naar zes en zelfs naar vier. Is het de gemakzucht van de moeders? Of schaamt men zich soms voor te eenvoudige babykleertjes in vergelijking met de kleertjes van de baby’s van sommige andere moeders?”

Andere aandachtsveld van de doktoren is de bestrijding van de TBC. Men pleit voor lucht en licht in de huizen. Waarom toch al die blinden en rolluiken overdag dicht? Laat de zon en de frisse lucht binnenstromen! Neem ook goede voeding. Niet alleen maar aardappelen, omdat ge die zelf kunt verbouwen. Ook groenten zijn zelf te verbouwen! Erwtten, bruine bonen en capucijners zijn een beste voeding. Door de zeef gedaan zijn deze gemakkelijk te verteren..

Het Wit-Gele-Kruis heeft voor huisjes en tenten gezorgd waardoor Tbc-patiënten de gehele dag in de buitenlucht en het zonlicht kunnen liggen. Volledige bedrust kan TBC genezen. Onze streek bewijst dat. Onze resultaten zijn zelfs beter dan die in de sanatoria!

Het Wit-Gele-Kruis moet echter gesteund worden, want het beschikt niet over voldoende bedden en matrassen voor alle patiënten.

In Hoogerheide heeft men een barak voor lijdens aan TBC gebouwd. Huijbergen doet dat ook.

← Thil Kil uit Ossendrecht was vele jaren actief als kraamhulp in de gezinnen met een boorlingske. Zij vertegenwoordigt op deze plaats de vele kraamhulpen die in de Zuidwesthoek aanwezig waren.

De eerste in Putte gevestigde huisarts kwam daar pas in 1958.
Het was dokter C.J.M. Dingenouts. Hij bleef actief als huisarts tot 1991.
Putte bereidde toen een groots afscheid voor dokter en mevrouw Dingenouts-Smits.

Ook als er iets goed gaat wordt het in het kerkblaadje geschreven. Zo zijn de doktoren van de Zuidwesthoek uiterst tevreden over de ontvangst bij huisbezoek. Zij prijzen de bevolking. Op steeds meer plaatsen staat er een kom met water, en liggen zeep en een handdoek klaar voor de dokter als die een zieke behandeld heeft.

In oktober 1936 begint een cyclus van twaalf lessen over gezondheidszorg voor meisjes boven de 18 jaar. Kosten 10 centen per les. De lessen die georganiseerd worden door het Wit-Gele-Kruis worden gegeven door zuster Roelvink.

Er is wat deze beide dokters aangaat uiteraard veel te melden over hun standplaatsen Ossendrecht en Woensdrecht/Hoogerheide. Maar hun zorg reikt ook vaak tot in Huijbergen en in Putte. Dokter Edixhoven, die al jaren met zijn DKW-motor en oude Ford naar Putte tufte, wordt in 1940 zelfs gevraagd door de gemeente Putte om er als gemeente-arts te werken. Door het uitbreken van de oorlog is de grens voor de Belgische artsen kennelijk een belemmering geworden. Overigens wordt dokter J.L. Edixhoven pas op 1 april 1944 officieel benoemd door Putte. De vergoeding voor zijn werk wordt gesteld op zegge en schrijve 400 gulden per jaar. De Ossendrechtse dokter blijft Putte trouw tot aan zijn pensioen op 1 september 1966 als hij eervol ontslag krijgt. Maar dan zijn er al enige jaren meerdere huisartsen actief in de Zuidwesthoek. In Putte en Huijbergen komt bijvoorbeeld vanuit Hoogerheide ook dokter A. Dekkers al een tiental jaren de lijkschouwing doen.

In Ossendrecht en Woensdrecht/Hoogerheide zien we de pionierende vaders opgevolgd worden door respectievelijk hun zoon en schoonzoon, dokter Pieter Edixhoven en dokter Frans van Hootegem de echtgenoot van Trees van de Kar. De medische zorg voor deze gemeenten blijft dus vooralsnog vertrouwd voor de bevolking want het blijft in de familie. Maar, het lot van iedere huisarts tegenwoordig, ze worden door de dorpelingen uitgebreid gewikt, gewogen en vergeleken met hun illustere voorgangers. Ze moeten zich zelf volledig waarmaken in de ogen van het volk. Je zou het ook kunnen omdraaien: het volk van de Zuidwesthoek moet altijd wel even wennen aan een nieuwe dokter. \

Dat moet ook weer gebeuren als dokter Pieter Edixhoven in het nieuw gebouwde Medisch Centrum te Ossendrecht een gezamenlijke praktijk gaat voeren met dokter H.P.M. Suijkerbuijk en wanneer hij zelf in 1998 bij zijn pensionering opgevolgd wordt door dokter J.H. Pieters.

En in Hoogerheide waar dokter Jan van Hootegem in de medische schoenen van zijn vader stapte is dat niet anders.

Aan het eind van deze eeuw zien we trouwens heel wat meer huisartsen in de Zuidwesthoek dan in de moeilijke beginjaren. Er wonen nu natuurlijk ook veel meer potentiële patiënten gezien het gestegen aantal inwoners en de hoge eisen die zij aan hun conditie plegen te stellen. Zo kunnen we in Woensdrecht/Hoogerheide met onze ongemakken tegenwoordig ook nog terecht bij dokter J. v.d. Elsen en bij huisartsenmaatschap Kornman Vingerhoets.

De gemeente Putte had al in 1952 de vaste vestiging van een arts in de gemeente afgewezen. Ze zagen dat helemaal niet zitten, want er kwamen al zoals vanouds: een arts uit Ossendrecht, twee artsen uit Hoogerheide, een arts uit Belgisch Putte en een arts uit Stabroek.

Toch komt er uiteindelijk een huisarts in Putte wonen. Oud-Ossendrechtenaar en als arts in de legerplaats Ossendrecht gelegeerde dokter C.J.M. Dingenouts krijg in 1958 een woning aan de Dionysiusstraat in Putte toegewezen. Hij begint daar aan huis tevens een huisartspraktijk. Later zal hij zich in de Dorpsstraat vestigen, nu Antwerpsestraat 32, tegenover de kerk. Drie jaar na het vertrek van de oude dokter Edixhoven zal op 1 november 1969 dokter Dingenouts als

gemeente-arts van Putte worden aangesteld. Op de duur zal hij een gezamenlijke praktijk gaan voeren met dokter W.J.C. de Graaf. Zij hebben ook patiënten in België, terwijl er van Belgische kant artsen actief blijven in Nederlands Putte.

Dokter Dingenouts wordt in 1983 eervol ontslagen als gemeente-arts, omdat men dan gebruik gaat maken van de gezondheidsdienst van het streekgewest Westelijk Noord-Brabant. De artsen van die dienst krijgen dan een aanstelling als gemeente-arts. Dokter Jan Dingenouts voert zijn praktijk als huisarts in Putte tot 1991. Zijn werk in Putte wordt voortgezet in het laatste decennium van deze eeuw in de praktijk van de dokters W. de Graaf en J. Wuts.

In 1951 vestigt dokter A. Dekkers zich in Hoogerheide als huisarts. Zijn zoon dokter B. Dekkers zal zich in 1982 als huisarts in Huijbergen vestigen. Zo is er geen enkele gemeente meer in de Zuidwesthoek waar niet minstens één huisarts zetelt.

Niet onvermeld mag blijven dat enkele jaren na de Tweede Wereldoorlog de Zuidwesthoek ook voorzien gaat worden van tandartsen. Tot dan heeft er eigenlijk nooit een goede tandverzorging bestaan. Had men kiespijn dan ging men in het gunstigste geval naar de huisarts om de lastige kies te laten trekken. Dat gebeurde niet altijd zachtzinnig! Voor echte verzorging van het gebit moest men naar de stad en dat was in Antwerpen en voorsteden of Bergen op Zoom.

Een stap vooruit voor de tandverzorging is de komst van ambulante tandartsen met spreekuren eens per week op bepaalde adressen in onze dorpen.

Uiteindelijk kan de bevolking profiteren van de zegen en de luxe een of zelfs meer tandartsen in het eigen dorp en directe omgeving te hebben.

Het streekziekenhuis in Bergen op Zoom.

Ofschoon een klein café-ke altijd nog veel gezelliger is dan een groot ziekenhuis, moeten we toch voor deze eeuw ook enkele ontwikkelingen van het ziekenhuis in Bergen op Zoom vermelden. Immers als onze huisarts het niet meer weet of kan, is dat voor ons het volgende toevluchtsoord.

In 1910 krijgt het ABG aan de Van Dedemstraat een echte chirurg en een vaste arts geneesheer/directeur in dienst.

Grote klacht is en blijft echter het gebrek aan opleiding bij de in de verpleging werkende nonnen. Wel in 1917 wordt daarom door de arts J. Coebergh een opleiding gestart voor kloosterzusters/verpleegsters. Eerste resultaat zijn acht gediplomeerde zusters. En al in 1921 kan gesteld worden dat in Bergen op Zoom precies zoals in de rest van de Nederlandse ziekenhuizen in die periode, religieus of anderszins, het personeel voor 40% gediplomeerd is.

In 1932 komt er een heuse kinderafdeling en een zonne-afdeling voor Tbc-patiënten. Er zijn dan 137 bedden en nog eens 25 bedden voor besmettelijke zieken.

Zo blijft het ABG zich ontwikkelen. Later komt er zelfs onder leiding van de zusters een opleiding voor lekenverpleegsters. Menig meisje uit de omgeving kan zich daardoor gaan inzetten voor de verpleging en de ziekenzorg.

Overigens zitten niet alle kloosterzusters van het Sint Catherinagesticht in de directe verpleging. Er zou een zuster "Dodenaflegster" geweest zijn, gekend door alle patiënten uit de Zuidwesthoek, die als ze even niets af te leggen had de onhebbelijke gewoonte aan de dag legde om alle zalen af te lopen om daar dan te gaan kijken wie haar volgende klant zou kunnen worden en of dat nog lang zou duren. En dat vonden de meeste patiënten, die haar werk kenden, maar minder geslaagd. Van deze brave zuster wordt ook beweerd, dat zij onder het

afleggen altijd met de doden praatte. Helaas, de doden kunnen ons niet meer komen vertellen waar zo'n gesprek dan over ging.

In de jaren '60/'70 komt er een probleem, want dan beginnen de kloosterzusters op te geraken. Bovendien is het oude ziekenhuis aan vernieuwing en uitbreiding toe. Er wordt gebouwd elders in de stad en in 1968 kan het nieuwe rooms-katholieke ziekenhuis Lievensberg in gebruik worden genomen. Na een fusie met collega's van de protestants-christelijke tak in de ziekenzorg wordt Lievensberg uiteindelijk een ziekenhuis op christelijke grondslag. Het Algemeen Burgerlijk Gasthuis aan de Van Dedemstraat wordt omgebouwd tot een verpleeghuis met 184 bedden en zal later ook in Ossendrecht bij Mariahove een afdeling krijgen.

In het Bergen op Zoomse ABG werkten meerdere kloosterzusters uit onze streek. Een van hen was zuster Petronella Justitia of voorheen Nelly Kil uit Hoogerheide.

Niet alleen de witte jassen en de sluiertjes zorgden voor onze gezondheid.

Er is als het ware een oorlog en een bezetter voor nodig geweest om uiteindelijk in 1941 te komen tot een ziekenfondsverplichting voor alle werknemers. Dat is een hele vooruitgang. Bovendien worden na de oorlog in die sector van verzekeren voortdurend verbeteringen aangebracht.

↑ Onder de bezielende leiding van mevrouw Edixhoven-Vos worden jaarlijks ziekendagen georganiseerd. Zij vindt op deze foto haar helpende handen bij: Marie de Crom, Net van der Poel, Jeanne Paassen, mevr. C. Jacobs-Damen, Thil Kil, Zus van der Poel en zuster Gaudentia.

↓ Oude bekenden bijeen tijdens de ziekendagen: Op de voorgrond Johannes van Dijk en zijn Kaatje Musters, dan v.l.n.r. Ketelaars, Piet Hendrickx, Piet Wils (?), Napoleon Mous, mw. Van Oevelen-Lauwreijssen, Kee Dekkers-Schrauwen, Lon Dierckx, Kaat van Keulen, ?, Sjo Verbrugge, mw. Van Iersel, Jos Cleiren, Jaan Prop en haar Frans Konings, Willem Verbrugge.

De doktersgang, die altijd al veel geld heette te kosten, hoefde dus geen belemmering meer te zijn om zich goed te laten verzorgen als men ziek was. Ook de uitdrukking “het is bij de apotheker gehaald”, met andere woorden “het is maar weinig spul voor veel geld”, verdween als excuus om medicijnen te moeten slikken. Kortom, de meest noodzakelijke middelen worden voor iedereen in de maatschappij bereikbaar. Men is altijd wel, verplicht of vrijwillig, verzekerd. Op de duur verdwijnt zelfs iedere grond voor de vaak gehoorde klacht, dat het voor de doktoren en voor de behandeling die ze geven verschil maakte of je “verplicht” of “partikulier” verzekerd was.

Al eerder merkten we de onhygiënische toestanden in onze dorpen aan als bronnen van infectie en ziekten. In de meeste gevallen wordt daar pas drastisch verbetering in aangebracht na de Tweede Wereldoorlog. Soms omdat men zich niet eerder wilde laten overtuigen van de noodzaak, meestal omdat men er niet de geldelijke middelen voor had.

Na de wederopbouw van alles wat door de oorlog vernield is, komt de economische bloei. Iedereen krijgt het goed en men kan zich meer permitteren dan ooit het geval was. Dat geldt ook voor de gemeenten.

De ophaaldiensten voor het huisvuil worden verbeterd. Hadden de mensen vroeger hun eigen mesthoop en brachten ze niet te composteren vuil zelf naar de “rommelkuil”, nu komen de gemeentewerkers met paard en wagen, later zelfs met een auto langs de huizen om het vuil op te halen. Je hoeft het maar op straat te zetten. Vanaf 1966 is er zelfs een gezamenlijke dienst voor dit werk in Huijbergen, Ossendrecht en Putte. Er komen echte vuilniswagens en ook composteerbaar afval wordt meegenomen en verwerkt. Alles gaat in de grauw plastic vuilniszakken.

De laatste verbetering is de mogelijkheid van het gescheiden aanleveren van GFT en ander afval in containers. Ook kan men zelf steeds terecht in de milieustraat in Ossendrecht.

Hadden de bewoners vroeger hun eigen gier- of beerput die, tot weinig verfrissing van zich zelf en de hele buurt, regelmatig geleegd en uitgedragen moest worden over de grond van de moestuin, na de oorlog komt er een echte riolering. Ook een oplossing voor Huijbergen waar het midden in het dorp gelegen pensioonaat alles loosde in een zogenaamde “stinksloot”. Ook moeders vuile was- en afwaswater, vroeger bij de prei en de rabarber in de hof gegooid, gaat nu de riolering in. Laatste grote vooruitgang op dit gebied vormen de waterzuiveringen en het gescheiden afvoeren van vuil- en regenwater.

Eigenlijk is het schande dat het tot na de tweede wereldoorlog heeft moeten duren voor onze dorpen volledig aangesloten werden op de waterleiding. Het water dat men dronk en gebruikte bij de bereiding van voedsel kwam uit open putten en pompen. Soms was er de dorpspomp voor algemeen gebruik. Niet altijd en per se geslagen naar een diepere bron of wel, maar soms gewoon op een regenwaterput geplaatst. Het dak van de kerk zorgde dan voor de bevoorrading! De dorpingen gingen bij de keuring van hun water af op kleur, reuk, helderheid en smaak. Werd men er bovendien niet direct aantoonbaar ziek, zwak en misselijk van, dan was het goed en drinkbaar. Toch keurde de Gezondheidscommissie veel van die putten en pompen af als onbruikbaar voor drinkwater.

Ondertussen wordt er op de Pottenbergen in Ossendrecht al in het begin van de twintigste eeuw door de Waterleidingmaatschappij Zuid-Beveland water opgepompt en langs Calfven, Hoogerheide en Woensdrecht naar Goes getransporteerd. Het beste water van heel Nederland, bij wijze van spreken. Bij voldoende deelname hadden onze dorpen echt wel aangesloten kunnen worden. Maar de bewoners willen er niet aan. Zoiets doe je toch niet als je zelf het

- ↑ Bieduinenhof in de bossen van Putte werd het eerste bejaardenhuis voor de streek. Als oud hof, zelfs met aanbouw later, voldeed het natuurlijk niet aan alle moderne wensen op het gebied van bejaardenzorg. Bovendien was het ver overal vandaan.
- ↓ Op deze foto van Bieduinen herkennen wij in ieder geval Dolf Smout, --, --, Tist Goris en Napoleon Mous (Polleke de Keizer).

water voor niks uit een put kunt halen! De gemeenten doen ook al niet veel om het te stimuleren. Het blijft bij een enkele aansluiting en een paar brandkranen.

Ossendrecht zelf wordt pas op 18 februari 1950 officieel op het waterleidingnet aangesloten. In bijna alle huizen kan dan eindelijk het sanitair drastisch verbeterd worden. Voor Putte wordt er in 1952 één bron aangeboord en één reinwaterkelder aangelegd achter het gemeentehuis. Later kan die installatie weer worden afgebroken, omdat het water vanuit Ossendrecht wordt door gepompt naar de kazerne en naar Putte.

Huijbergen krijgt zijn eigen pompstation in de bossen.

Tenslotte hopen we allemaal oud te worden.

Maar weinig mensen bereiken een leeftijd van boven de 100 jaar. Bij verhalen over mensen die aanzienlijk ouder zouden zijn geworden, meestal ver hier vandaan, zijn de geboortedata niet echt na te trekken. Ook de Bijbel kunnen we bij vermelding van zeer hoge leeftijden, zoals die van Methusalem, niet geloven.

Naast allerlei andere omstandigheden bepalen erfelijke eigenschappen, en milieu- en beroepsomstandigheden de leeftijd die iemand zal bereiken. Bij alle verbeteringen op gebied van de volksgezondheid en de medische zorg is het wel duidelijk dat tegenwoordig veel meer mensen een hogere leeftijd bereiken dan dat vroeger het geval was. Er sterven ook veel minder kleine kinderen. Anderhalve eeuw geleden werden mannen gemiddeld 36.2 en vrouwen 38.5 jaar oud. Nu aan het eind van de twintigste eeuw middelen we beide geslachten al boven de 70 richting 80!

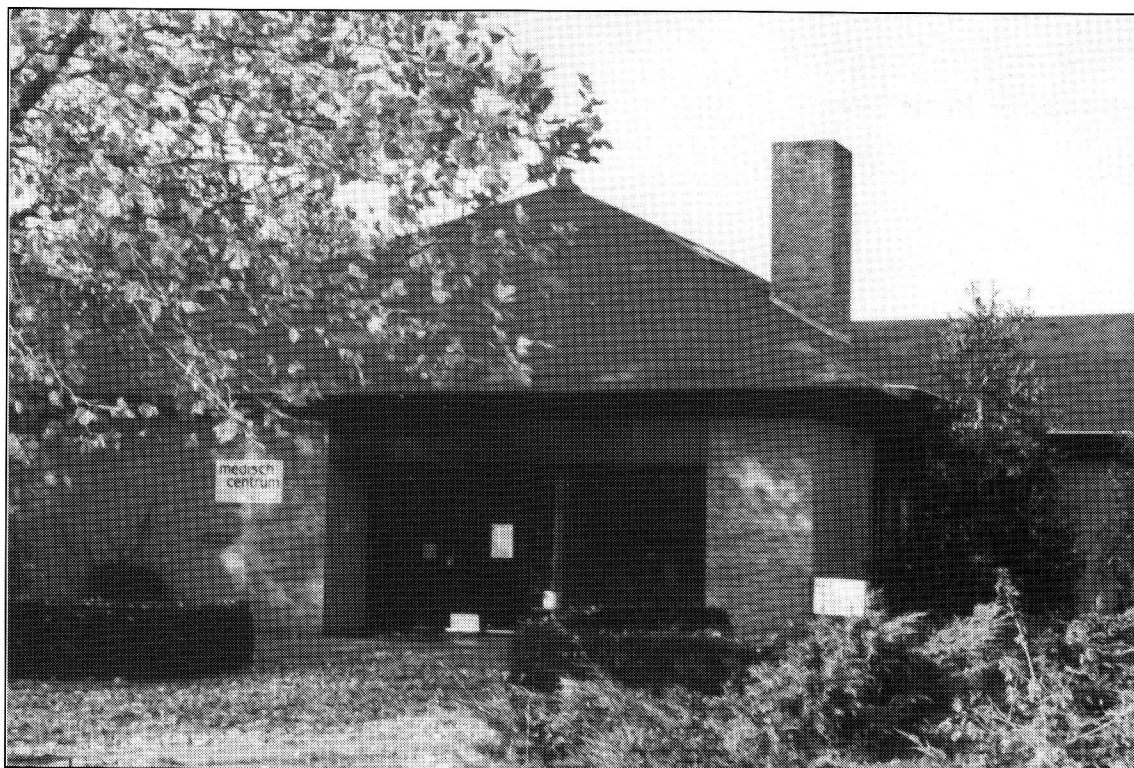
Verscholen in onze gezonde bossen lag herstellingsoord Dennenheuvel.
Het was niet specifiek op de gezondheidszorg van onze streek gericht maar meer op Zeeland.
Ook een enkeling van hier vond er zijn toevlucht.

Ook op gebied van de zorg voor de vele ouderen die we daardoor gelukkig krijgen, zijn onze dorpen niet achtergebleven. Gingen de oudjes, weduwe of weduwnaar geworden, vroeger inwonen bij dochter of zoon, tegenwoordig proberen ze met hun AOW'tje, mogelijk aangevuld met een grotere of kleinere zelf getroffen voorziening, zo lang mogelijk op zichzelf te blijven. Er worden nu zelfs speciale woningen voor hen gebouwd.

Kan dat echt niet meer dan zijn er overal huizen, soms nog met zogenaamde aanleunwoningen, waar men zich kan laten verzorgen. Wordt men geestelijk of lichamelijk hulpbehoevend door ziekte dan kan de verzorging gebeuren in een verpleegtehuis.

Het begin van de bejaardenzorg voor onze streek vinden we op Bieduinenhof in Putte. Het ligt prachtig in de bossen, maar het is wel ver van familie, vrienden en bekenden. Daar hebben ouderen nu juist zoveel behoefte aan, en andersom trouwens is dat niet minder. Zo zoeken de verschillende gemeenten oplossingen binnen de eigen grenzen.

Uiteindelijk komen zo Heideduin in Hoogerheide, Sint Margaretha in Huijbergen, Mariahove in Ossendrecht en De Beukenhof in Putte tot stand. Deze reeks verzorgingstehuizen wordt aangevuld met het verpleeghuis Mariahove in Ossendrecht.

Het Medisch Centrum in Ossendrecht waardoor de praktijk aan huis verdween.

De moraal van dit verhaal.

Aan de vooravond van de eenentwintigste eeuw, het einde van het tweede millennium na Christus, mogen wij ons zalig prijzen met alle vooruitgang die er op het gebied van de volksgezondheid en de medische zorg gemaakt is. We mogen en moeten daarvan ook zoveel en zolang als kan profiteren.

Op één punt is er echter niets veranderd in de vele millennia vóór en de twee millennia ná Christus. Voor ieder mens komt eens het moment dat niets meer baten kan.

“Broeder Ezel”, zoals Sint Franciscus zijn lichaam noemde, “is maar een tijdelijk lastdier dat de ziel naar de hemel moet dragen.”

Om in dat eindige lichaam geestelijk gezond en met realisme door het leven te gaan, is het belangrijk dat een mens ook zin durft te geven aan lijden, ziekte en de onvermijdelijke dood. Lijden en dood zijn niet te ontkennen. Daarom is uiteindelijk, bij en na alle zalige en hoopgevende vooruitgang in de gezondheidszorg, het geluk van iedere mens het meest gebaat bij een dergelijke ultieme zingeving.

Ossendrecht, december 1999.

Ad van Veldhoven

Bronnen:

- Geschiedenis van Noord-Brabant I en II, eindredactie prof. Dr. H. v.d. Eerenbeemt, uitgave Boom, Amsterdam/Meppel.
- Woensdrecht en Hoogerheide, uitgave Gemeentebestuur Woensdrecht 1983.
- Ossendrecht in vertellingen, drs. A.E.A. van Gils 1974.
- Sint Gertrudisparochie, onder redactie van drs. A.E.A. van Gils 1984.
- Ossendrechtse Kronieken, drs. A.E.A. van Gils 1993.
- Putte in de vorige en deze Eeuw, Gezondheidszaken, G.J. van Donschot, uitgave archivariaat “Nassau-Brabant” 1986.
- De Katholieke Encyclopaedie, N.V. Uitgeverij Joost v.d. Vondel, Amsterdam 1933.
- De Dokterswoning te Hoogerheide, N.N.
- De Tijding, diverse nummers, tijdschrift van de Heemkundekring het Zuidkwartier.
- Waterbelang in Ossendrecht, P.J. van den Bussche, uitgegeven als dubbelnummer van De Tijding.

Kinderen van het volk van de Zuidwesthoek aan het einde van de 18^e eeuw

De werkgroep Genealogie van onze heemkundekring heeft zich tot taak gesteld de gegevens voor stamboomonderzoek in onze dorpen gemakkelijker toegankelijk te maken. Momenteel moeten wij voor onderzoek naar het streekarchief van Zevenbergen. Daar kunnen wij inzage krijgen in de gegevens van de burgerlijke stand, de akten van geboorte, huwelijk en overlijden. Die gegevens gaan terug tot omstreeks het jaar 1810 en zijn toegankelijk in de originele handgeschreven boeken, op film of op microfiches.

Vóór 1810 moet er gezocht worden in de doop-, trouw- en begraafboeken (de DTB-boeken) van de pastoor of de dominee. Voor de dorpen van de Zuidwesthoek zijn alle gegevens te vinden in de DTB-boeken van Woensdrecht (1689-1811) en Huijbergen (1630-1700). Het dorp Huijbergen zelf kan uiteraard ook na 1700 nog voor de gegevens in de boeken van Huijbergen terecht. Voor ondertrouwen en huwelijken tussen 1650 en 1810 kunnen we ook nog veel gegevens vinden in de DTB-boeken van de Hervormde Kerk van Ossendrecht.

Helaas, behalve dat Zevenbergen niet bij de deur is, zijn deze kerkelijke boeken lang niet altijd goed leesbaar. Het handschrift is verschillend van dat van nu, de schrijvers schrijven niet allemaal even duidelijk, pastoors gebruiken latijn met allerlei afkortingen, de inkt is wel eens van slechte kwaliteit en daardoor verbleekt en de pagina's zijn soms beschadigd. En natuurlijk krijg je nooit de originelen maar altijd kopieën of microfiches onder ogen. Dat maakt het ontcijferen ook niet gemakkelijker.

De werkgroep genealogie heeft het monnikenwerk op zich genomen deze DTB-boeken voor onze streek te transcriberen (over te schrijven dus) en in te voeren in de computer. Daarna kunnen deze gegevens worden geprint en ter inzage van stamboomonderzoekers komen. De groep is begonnen met de boeken van Woensdrecht (gelden ook voor Ossendrecht, Hinkelenoord, Hoogerheide en Zuidgeest). Er wordt van achter naar voren gewerkt, dat wil zeggen terug van 1810 naar 1689. Zo kunnen we u nu het resultaat laten zien van de dopen in de jaren 1797, 1798 en 1799.

Verheugend is dat onze heemkundevrienden in Essen en Kalmthout bijzonder actief zijn en de DTB-boeken van Essen/Nispen, Kalmthout, Wuustwezel en Huijbergen in klappers ter inzage hebben liggen. Veel van onze families zijn immers van daar afkomstig.

De werkgroep genealogie ziet het niet als haar taak om onderzoek voor derden te doen. Iemand die geïnteresseerd is in stamboomonderzoek zal zelf aan de slag moeten. Wel kan de groep nog altijd nieuwe "monniken" gebruiken om het taaie werk van transcriberen mee ter hand te nemen. De groep, die taai werk toch gezellig weet te maken, bestaat nu uit: Carin Gillesen, Karin Sion, Marjolein Bakx, Mandus Lameir, Kees Soeters, Jozef van Loon, Louis van den Bergh, Cor Plompen (secretaris) en Ad van Veldhoven (voorzitter).

1797-01-01 uit Ossendrecht
Gedoopt: Cornelius m/w
Vader: Cornelius Schoen uit Wouw
Moeder: Cornelia Verhaert uit Wouw
Peter: Verbraack, Antonius
Meter: Loon, Anna Cornelia van

1797-01-04 uit Ossendrecht
Gedoopt: Catharina v/w
Vader: Cornelius Jacobs uit Huijbergen
Moeder: Adriana van Wezel uit Halsteren
Peter: Musters, Dionysius
Meter: Jacobs, Catharina

1797-01-04 uit Ossendrecht
Gedoopt: Anna Catharina v/w
Vader: Wilhelmus Nuyts uit Woensdrecht
Moeder: Maria Catharina Jacobs uit Hinkelenoord
Peter: Esser, Benedictus
Meter: Nuyts, Anna Catharina

1797-01-09 uit Ossendrecht
Gedoopt: Jacobus m/w
Vader: Antonius Bril uit Ossendrecht
Moeder: Catharina van Geel uit Stabroek
Peter: Oevelen, Jacobus van
Meter: Bril, Maria Anna

1797-01-17 uit Ossendrecht
Gedoopt: Petronella v/o
Vader: ----- uit -----
Moeder: Anna Catharina Weylants uit Ossendrecht
Peter: Weylants, Petrus
Meter: Weylants, Petronella

1797-01-19 uit Ossendrecht
Gedoopt: Anna Maria v/w
Vader: Henricus van der Venne uit Ossendrecht
Moeder: Joanna Wouters uit Ossendrecht
Peter: Wouters, Christianus
Meter: Venne, Anna Maria van der

1797-01-22 uit Ossendrecht
Gedoopt: Catharina v/w
Vader: Martinus Cins uit Ossendrecht
Moeder: Elisabeth Soffers uit Woensdrecht
Peter: Hert, Severinus de
Meter: Loijen, Adriana

1797-01-26 uit Ossendrecht

Gedoopt: Cornelius m/w

Vader: Cornelius Danckers uit Steenberg

Moeder: Elisabeth Swagemakers uit Ossendrecht

Peter: Swagemakers, Bartholomeus

Meter: Grauw, Anna de

1797-01-28 uit Woensdrecht

Gedoopt: Petrus Joannes m/w

Vader: Joannes de Jong uit Woensdrecht

Moeder: Anna Cornelia Wilmse uit Woensdrecht

Peter: Moors, Joannes

Meter: Jong, Petronella de

1797-01-31 uit Woensdrecht

Gedoopt: Joanna Maria Catharina v/w

Vader: Cornelius Vadde uit Wouw

Moeder: Helena Ooms uit Tholen

Peter: Mechelen, Judocus van

Meter: Osseschruders, Maria Catharina

1797-02-14 uit Woensdrecht

Gedoopt: Petrus m/w

Vader: Joannes Suijkerbuijck uit Huybergen

Moeder: Elisabeth Matheesen uit Hoogerheide

Peter: Francken, Arnoldus

Meter: Suijkerbuijck, Antonia

1797-03-12 uit Hoogerheide

Gedoopt: Adrianus m/w

Vader: Cornelius Verswijver uit Zandvliet

Moeder: Anna Maria van Ham uit Stabroek

Peter: Schroeyers, Adrianus

Meter: Coster, Anna Cornelis de

1797-03-18 uit Woensdrecht

Gedoopt: Judoca v/w

Vader: Cornelius van der Poel uit Ossendrecht

Moeder: Joanna van Dooren uit Woensdrecht

Peter: Kuylen, Antonius

Meter: Mast, Judoca van der

1797-03-18 uit Woensdrecht

Gedoopt: Joanna Gertrudis v/w

Vader: Wilhelmus Smits uit Woensdrecht

Moeder: Joanna van der Riet uit Woensdrecht

Peter: Riet, Christianus van der

Meter: Berg, Gertrudis van den

1797-03-21 uit Woensdrecht
Gedoopt: Anna Cornelia v/w
Vader: Jacobus de Vos uit Woensdrecht
Moeder: Veronica de Groof uit Berendrecht
Peter: Groof Petrus de
Meter: Ketelaers Anna Maria

1797-03-21 uit Woensdrecht
Gedoopt: Petronella v/w
Vader: Adrianus Verworst uit Hersfelt
Moeder: Maria Timmermans uit Woensdrecht
Peter: Dingemans Petrus
Meter: Timmermans Petronella

1797-03-23 uit Ossendrecht
Gedoopt: Petrus Johannes m/w
Vader: Cornelius Jacobs uit Ossendrecht
Moeder: Isabella de Bie uit Kruisweg
Peter: Bie, Petrus Johannes de
Meter: Smits, Elisabeth

1797-03-25 uit Ossendrecht
Gedoopt: Antonius m/w
Vader: Adrianus Jacobs uit Huijbergen
Moeder: Joanna Francisca Joossens uit Melsen
Peter: Jacobs, Antonius
Meter: Joossens, Rosa

1797-03-31 uit Ossendrecht
Gedoopt: Maria Elisabeth v/w
Vader: Petrus Kil uit Ossendrecht
Moeder: Claire Josina Veron uit Sas van Gend
Peter: Veron, Gerardus
Meter: Meel, Adriana van

1797-04-02 uit Ossendrecht
Gedoopt: Elisabeth v/w
Vader: Joannes Adriaenssen uit Ossendrecht
Moeder: Dympna van Dooren uit Woensdrecht
Peter: Dhert, Severinus
Meter: Peeters, Elisabeth

1797-04-07 uit Ossendrecht
Gedoopt: Anna Cornelia v/w
Vader: Adrianus Lathouwers uit Ossendrecht
Moeder: Anna Maria Aerts uit Putte
Peter: Doij, Jacobus de
Meter: Vergouts, Anna Cornelia

1797-04-22 uit Ossendrecht
Gedoopt: Joannes m/w
Vader: Joannes Baptist van Meel uit Ossendrecht
Moeder: Maria Catharina de Neijs uit Woensdrecht
Peter: Herck, Joannes van
Meter: Janssens, Joanna Catharina

1797-04-22 uit Ossendrecht
Gedoopt: Adrianus m/w
Vader: Joannes Franciscus Musters uit Ossendrecht
Moeder: Catharina van Oevelen uit Ossendrecht
Peter: Oevelen, Laurentius van
Meter: Musters, Joanna

1797-04-25 uit Woensdrecht
Gedoopt: Francisca v/w
Vader: Simon de Laet uit Zandvliet
Moeder: Helena de Bakker uit Zandvliet
Peter: Hoydonck, Petrus Joannes van
Meter: Aertssen, Francisca

1797-04-27 uit Woensdrecht
Gedoopt: Joanna v/w
Vader: Joannes Demmers uit Ravels
Moeder: Elisabeth Bril uit Woensdrecht
Peter: Ellemans Franciscus
Meter: Grof Joanna
Opmerking: tweeling.

1797-04-27 uit Woensdrecht
Gedoopt: Marinus m/w
Vader: Joannes Demmers uit Ravels
Moeder: Elisabeth Bril uit Woensdrecht
Peter: Mastboom Marijn
Meter: Bogers Elisabeth
Opmerking: tweeling.

1797-05-07 uit Hogerhijden
Gedoopt: Joanna Maria v/w
Vader: Josephus Delhez uit Hogerhijden
Moeder: Joanna Verhagen uit St. Willebrord
Peter: Kiemans Joannes
Meter: Hoof Maria van

1797-05-09 uit Ossendrecht
Gedoopt: Cornelius m/w
Vader: Jacobus Plompen uit Ossendrecht
Moeder: Anna Catharina Cauwenberg uit Berendrecht
Peter: Lakwijk, Cornelius van

Meter: Sundert, Josina van

1797-05-17 uit Woensdrecht

Gedoopt: Jacobus m/w

Vader: Joannes Theuns uit Putte

Moeder: Maria Adriaensen uit Essen

Peter: Adriaensen Jacobus

Meter: Theuns Maria Catharina

1797-05-18 uit Woensdrecht

Gedoopt: Maria v/w

Vader: Cornelius van Oevelen uit Ossendrecht

Moeder: Digna Tolleners uit Hogerhijden

Peter: Oevelen Petrus van

Meter: Bennebroeck Maria

1797-05-21 uit Woensdrecht

Gedoopt: Joannes Baptist m/w

Vader: Adrianus Teijsen uit Zuydgeest

Moeder: Anna Catharina van Ostay uit Hogerhijden

Peter: Teysen Joannes Baptist

Meter: Ostay Helena van

1797-05-23 uit Woensdrecht

Gedoopt: Leonardus m/w

Vader: Cornelis Verheesen uit Woensdrecht

Moeder: Anna Maria van Ginneken uit Essen

Peter: Verheesen Leonardus

Meter: Ginneken Anna Cornelia van

1797-05-24 uit Ossendrecht

Gedoopt: Jacobus m/w

Vader: Joannes Broos uit Huijbergen

Moeder: Anna Catharina Vervoort uit Ekeren

Peter: Broos, Joannes

Meter: Kloek, Anna Catharina

1797-05-24 uit Woensdrecht

Gedoopt: Helena v/w

Vader: Joannes Baptist van Kalk uit Namen

Moeder: Joanna Timmers uit Woensdrecht

Peter: Eijnden, Wilhelmus van den

Meter: Musters, Helena

1797-05-26 uit Ossendrecht

Gedoopt: Susanna v/w

Vader: Wilhelmus Melsen uit Kalmthout

Moeder: Joanna Nuijts uit Ossendrecht

Peter: Cleeren, Henricus

Meter: Nuijts, Anna Digna

1797-05-29 uit Ossendrecht

Gedoopt: Joannes m/w

Vader: Jacobus de Doij uit Ossendrecht

Moeder: Cornelia Jansen uit Woensdrecht

Peter: Doij, Joannes Cornelis de

Meter: Hendrickx, Joanna Catharina

1797-06-14 uit Ossendrecht

Gedoopt: Guilhelmus m/w

Vader: Joannes Cornelis Marcus uit Berendrecht

Moeder: Cornelia Aertsen uit Berendrecht

Peter: Cauwenbergh, Wilhelmus

Meter: Janssen, Cornelia

1797-07-07 uit Woensdrecht

Gedoopt: Joanna v/w

Vader: Petrus Wuijts uit Kalmthout

Moeder: Wilhelmina Broos uit Bergen op Zoom

Peter: Plompen, Petrus

Meter: Pijnen, Joanna

1797-08-10 uit Ossendrecht

Gedoopt: Petrus m/w

Vader: Cornelius Adriaenssen uit Ossendrecht

Moeder: Petronella Mastboom uit Bergen op Zoom

Peter: Coeckelenbergh, Gaspar

Meter: Cauwenbergh, Clara

Opmerking: tweeling.

1797-08-10 uit Ossendrecht

Gedoopt: Carolina v/w

Vader: Cornelius Adriaenssen uit Ossendrecht

Moeder: Petronella Mastboom uit Bergen op Zoom

Peter: Peerdecam, Nicolaas

Meter: Adriaenssen, Gertruida

Opmerking: tweeling.

1797-08-20 uit Ossendrecht

Gedoopt: Joannes Cornelius m/w

Vader: Carolus Benedictus Huijbrechts uit Zandvliet

Moeder: Agatha van de Moer uit Putte

Peter: Moer, Cornelius van de

Meter: Huijbrechts, Isabella

1797-08-23 uit Woensdrecht

Gedoopt: Anna Cornelia v/w

Vader: Jacobus Hugens uit Woensdrecht

Moeder: Joanna Hoeks uit Woensdrecht
Peter: Hoeks, Joannes Baptist
Meter: Hugens, Anna Cornelia

1797-09-02 uit Woensdrecht
Gedoopt: Joanna v/w
Vader: Cornelius van Gansen uit Woensdrecht
Moeder: Anna Brooijmans uit Woensdrecht
Peter: Havermans, Petrus
Meter: Looijen, Anna Cornelia

1797-09-03 uit Hoogerheide
Gedoopt: Joanna v/w
Vader: Theodorus van Montfoort uit Wouw
Moeder: Joanna Vermeiren uit Ossendrecht
Peter: Vermeiren, Nicolaas
Meter: Montfoort, Antoinetta van

1797-09-04 uit Woensdrecht
Gedoopt: Petrus m/w
Vader: Wilhelmus Swagemakers uit Woensdrecht
Moeder: Jacomina Theuns uit Ossendrecht
Peter: Swagemakers, Gabriel
Meter: Theuns, Adriana

1797-09-10 uit Ossendrecht
Gedoopt: Joannes m/w
Vader: Joannes Baptist Notelteirs uit Berendrecht
Moeder: Martina Wouwmans uit Kruisweg
Peter: Wijngaart, Joannes van den
Meter: Notelteirs, Joanna Coleta

1797-09-13 uit Ossendrecht
Gedoopt: Adriana v/w
Vader: Joannes Franciscus van Gorp uit Berendrecht
Moeder: Catharina Zwagemakers uit Ossendrecht
Peter: Zwagemakers, Jacobus
Meter: Gorp, Elisabeth van

1797-09-22 uit Ossendrecht
Gedoopt: Jacobus m/w
Vader: Franciscus Joossens uit Kalmthout
Moeder: Joanna Rommers uit Ossendrecht
Peter: Adriaenssen, Jacobus
Meter: Mast, Joanna van der

1797-09-25 uit Woensdrecht
Gedoopt: Joannes Cornelius m/w
Vader: Martinus Havermans uit Kalmthout

Moeder: Susanna Plompen uit Ossendrecht
Peter: Wils, Joannes
Meter: Musters, Joanna

1797-10-01 uit Ossendrecht
Gedoopt: Anna Maria v/w
Vader: Cornelius Haazen uit Ossendrecht
Moeder: Elisabeth van Hoof uit Zandvliet
Peter: Bries, Petrus Joannes
Meter: Hoof, Anna Maria van

1797-10-04 uit Woensdrecht
Gedoopt: Antonius m/w
Vader: Paulus de Vos uit Woensdrecht
Moeder: Anna Catharina Willemen uit Woensdrecht
Peter: Willemen, Joannes
Meter: Keteleers, Anna Maria

1797-10-06 uit Woensdrecht
Gedoopt: Anna Cornelia v/w
Vader: Arnoldus de Vos uit Woensdrecht
Moeder: Maria Catharina Hagenaeers uit Kalmthout
Peter: Vos, Antonius de
Meter: Lepeling, Anna Cornelia

1797-10-12 uit Woensdrecht
Gedoopt: Maria Elisabeth v/w
Vader: Cornelius Matheusen uit Kapellen
Moeder: Joanna Catharina Speek uit Woensdrecht
Peter: Wouwer, Petrus Joannes van de
Meter: Speek, Elisabeth

1797-10-22 uit Ossendrecht
Gedoopt: Maria Theresia v/w
Vader: Joannes de Vreng uit Merksplas
Moeder: Adriana van Oevelen uit Ossendrecht
Peter: Kunigs, Joannes
Meter: Booij, Maria Theresia de

1797-10-25 uit Woensdrecht
Gedoopt: Anna v/w
Vader: Gommarus Laanen uit Ossendrecht
Moeder: Catharina Ketelaars uit Woensdrecht
Peter: Delaat, Simon
Meter: Hooijdonk, Anna van

1797-11-04 uit Ossendrecht
Gedoopt: Maria Catharina v/w
Vader: Christianus Jansen uit Woensdrecht

Moeder: Anna Maria Musters uit Ossendrecht
Peter: Havermans, Petrus
Meter: Ketelaars, Anna Maria

1797-11-15 uit Ossendrecht
Gedoopt: Christianus m/w
Vader: Cornelis Wouters uit Ossendrecht
Moeder: Anna Catharina Hendrikx uit Hoevenen
Peter: Wouters, Christianus
Meter: Hendrikx, Joanna Catharina, Coleta

1797-11-22 uit Woensdrecht
Gedoopt: Joannes Baptist m/w
Vader: Henricus de Jong uit Woensdrecht
Moeder: Petronella van Doren uit Woensdrecht
Peter: Adriaenssen, Joannes
Meter: Wilms, Joanna Cornelia

1797-12-01 uit Woensdrecht
Gedoopt: Anna Catharina v/w
Vader: Cornelius Cornelissen uit Woensdrecht
Moeder: Maria Anna Bril uit Woensdrecht
Peter: Vadde, Cornelius
Meter: Geel, Anna Catharina van

1797-12-01 uit Gemmerick (Coblenz)
Gedoopt: Philippus Hendrick 26 jr m/w
Vader: Philippus Adamus Hendrick uit
Moeder: Catharina Honin uit
Peter: Pals, Cornelis
Meter: Nuijts, Jacoba
Opmerking: Sub cond. Van Luthers overgegaan naar katholiek.

1797-12-24 uit Ossendrecht
Gedoopt: Benedictus m/w
Vader: Joannes Baptist van Dijck uit Stabroek
Moeder: Anna Maria Maes uit Kalmthout
Peter: Beukelaer, Benedictus de
Meter: Joossen, Rosalia

1797-12-25 uit Ossendrecht
Gedoopt: Antonetta v/w
Vader: Marcelis Hertogs uit Nieuwmoer
Moeder: Theresia Theuns uit Ossendrecht
Peter: Cools, Willem
Meter: Oevelen, Antonetta

1797-12-29 uit Ossendrecht
Gedoopt: Cornelius m/w

Vader: Joannes Dingemans uit Ossendrecht
Moeder: Gertrudis Goosseneers uit Ossendrecht
Peter: Dingemans, Cornelius
Meter: Mast, Maria

1798-01-08 uit Woensdrecht
Gedoopt: Gerardus m/w
Vader: Gabriel Swagemakers uit Woensdrecht
Moeder: Cornelia Meesters uit Woensdrecht
Peter: Smits, Wilhelmus
Meter: Somers, Catharina

1798-01-11 uit Ossendrecht
Gedoopt: Joanna v/w
Vader: Wilhelmus Nuijts uit Woensdrecht
Moeder: Maria Catharina Jacobs uit Hinkelenoord
Peter: Bie, Petrus Joannes de
Meter: Nuijts, Joanna

1798-01-14 uit Woensdrecht
Gedoopt: Cornelis m/w
Vader: Cornelius van Doren uit Putte
Moeder: Catharina de Jong uit Zuidgeest
Peter: Doren, Joannes van
Meter: Jong, Petronella de

1798-01-17 uit Woensdrecht
Gedoopt: Anna Maria v/w
Vader: Henricus Koch uit Ossendrecht
Moeder: Catharina Dierkx uit Ekeren
Peter: Dierkx, Cristianus
Meter: Dierkx, Anna Maria

1798-01-20 uit Woensdrecht
Gedoopt: Petrus m/w
Vader: Petrus Sloven uit Woensdrecht
Moeder: Petronella Franken uit Hoogerheide
Peter: Franken, Petrus Joannes
Meter: Sloven, Anna Maria

1798-02-01 uit Ossendrecht
Gedoopt: Jacobus m/w
Vader: Gasparus Smout uit Ossendrecht
Moeder: Cornelia Palmans uit Ossendrecht
Peter: Kersemans, Jacobus
Meter: Cabus, Anna Cornelia

1798-02-08 uit Woensdrecht
Gedoopt: Joannes m/w

Vader: Joannes Pals uit Kalmthout
Moeder: Anna Dymphna Nuijts uit Hoogerheide
Peter: Pals, Cornelius
Meter: Ransbeek, Maria Anna van

1798-02-08 uit Woensdrecht
Gedoopt: Anna Cornelia v/w
Vader: Cornelis de Jong uit Zuidgeest
Moeder: Geertrudis de Bruyn uit Woensdrecht
Peter: Bruyn, Joannes de
Meter: Jong, Anna Cornelia de

1798-02-19 uit Ossendrecht
Gedoopt: Benedictus m/w
Vader: Petrus van Dooren uit Woensdrecht
Moeder: Petronella Dielen uit Woensdrecht
Peter: Hendrickx, Gommarus
Meter: Smout, Anna Catharina

1798-03-03 uit Woensdrecht
Gedoopt: Petrus Joannes m/w
Vader: Jacobus Kuylen uit Woensdrecht
Moeder: Isabella van de Moer uit Woensdrecht
Peter: Moer, Petrus Joannes van de
Meter: Aertsen, Joannes van

1798-03-04 uit Woensdrecht
Gedoopt: Joannes m/w
Vader: Adrianus Linders uit Woensdrecht
Moeder: Barbarina Brooijmans uit Woensdrecht
Peter: Berg, Dingeman van den
Meter: Perdans, Maria

1798-03-11 uit Woensdrecht
Gedoopt: Veronica v/w
Vader: Joannes de Bruyn uit Hoevenen
Moeder: Catharina Klokkers uit Zutphen
Peter: Verhoeven, Antonius
Meter: Groof, Veronica de

1798-03-13 uit Woensdrecht
Gedoopt: Maria Elisabeth v/w
Vader: Jacobus van de Moer uit Hoogerheide
Moeder: Anna Cornelia Speek uit Woensdrecht
Peter: Jacobs, Petrus
Meter: Speek, Joanna Catharina

1798-03-15 uit Woensdrecht
Gedoopt: Maria Catharina v/w

Vader: Bartholomeus Sloven uit Woensdrecht
Moeder: Cornelia Burmans uit Essen
Peter: Keybus, Adrianus van den
Meter: Weerd, Maria Catharina de

1798-03-16 uit Hoogerheide
Gedoopt: Anna Catharina v/w
Vader: Petrus Joannes Cleeren uit Bergen op Zoom s.u.
Moeder: Jacoba Nuijts uit Bergen op Zoom s.u.
Peter: Hert, Severinus de
Meter: Cleeren, Anna Maria

1798-03-17 uit Woensdrecht
Gedoopt: Maria Elisabeth v/w
Vader: Arnoldus Franken uit Essen
Moeder: Joanna Mattheussen uit Hoogerheide
Peter: Heus, Norbertus
Meter: Mattheussen, Maria Elisabeth

1798-03-23 uit Woensdrecht
Gedoopt: Laurentius m/w
Vader: Petrus Pagez uit Woensdrecht
Moeder: Elisabeth Roelands uit Doel
Peter: Boey, Laurentius
Meter: Spaenhoven, Cornelia Benedicta
Opmerking: Laurentius Pagez, 20 jaar uit Doel. Sub cond.
Elisabeth Roelands, Calviniste --> Katholiek.

1798-03-24 uit Ossendrecht
Gedoopt: Susanne v/w
Vader: Jacobus Musters uit Ossendrecht
Moeder: Anna Digna Nuyts uit Ossendrecht
Peter: Musters, Joannes Franciscus
Meter: Nuyts, Maria

1798-03-24 uit Ossendrecht
Gedoopt: Anna v/w
Vader: Wilhelmus Smits uit Ossendrecht
Moeder: Joanna Hendrikx uit Hoevenen
Peter: Hendrikx, Petrus Joannes
Meter: Meel, Anna van

1798-03-24 uit Ossendrecht
Gedoopt: Joannes Baptist m/w
Vader: Joannes Lauwerijssen uit Zandvliet
Moeder: Anna Herremans uit Berendrecht
Peter: Struijs, Joannes Baptist
Meter: Verschuuren, Anna Cornelia

1798-03-29 uit Woensdrecht
Gedoopt: Petrus m/w
Vader: Gabriel Slooven uit Woensdrecht
Moeder: Dymphna Cornelissen uit Zuidgeest
Peter: Slooven, Bartholomeus
Meter: Eyschot, Cornelia van

1798-04-02 uit Ossendrecht
Gedoopt: Adrianus m/w
Vader: Joannes Bogaerts uit Woensdrecht
Moeder: Lucia Antonissen uit Ossendrecht
Peter: Adriaenssen, Adrianus
Meter: Antonissen, Digna

1798-04-07 uit Ossendrecht
Gedoopt: Dijnphna v/w
Vader: Joannes Greefs uit Kalmthout
Moeder: Anna Catharina van Thillo uit Kalmthout
Peter: Greefs, Petrus Joannes
Meter: Thillo, Dijnphna van

1798-04-09 uit Ossendrecht
Gedoopt: Clara v/w
Vader: Albertus Spijkers uit Stabroek
Moeder: Anna Maria Koch uit Ossendrecht
Peter: Koch, Cornelis
Meter: Wouters, Clara

1798-04-12 uit Ossendrecht
Gedoopt: Anna Cornelia v/w
Vader: Adrianus van den Eijnden uit Huijbergen
Moeder: Catharina Heijnen uit Ekeren
Peter: Heijnen, Antonius
Meter: Kalen, Cornelia

1798-04-27 uit Hoogerheide
Gedoopt: Cornelius m/w
Vader: Ambrosius de Coster uit Zandvliet
Moeder: Maria Elisabeth Huijbregts uit Woensdrecht
Peter: Stoffels, Michael
Meter: Nuijts, Anna Catharina

1798-05-02 uit Ossendrecht
Gedoopt: Maria Cornelia v/w
Vader: Bartholomeus van Broekhoven uit Wuustwezel
Moeder: Joanna Catharina Somers uit Essen
Peter: Somers, Cornelius
Meter: Broekhoven, Maria Catharina van
Opmerking: tweeling.

1798-05-02 uit Ossendrecht
Gedoopt: Adriana v/w
Vader: Bartholomeus Broekhoven uit Wuustwezel
Moeder: Joanna Catharina Somers uit Essen
Peter: Krinkels, Wilhelmyna
Meter:
Opmerking: tweeling.

1798-05-07 uit Woensdrecht
Gedoopt: Petrus m/w
Vader: Digmannus van den Berg uit Huijbergen
Moeder: Petronella Linders uit Woensdrecht
Peter: Linders, Joannes
Meter: Moer, Anna Cornelia van de

1798-05-08 uit Ossendrecht
Gedoopt: Wilhelmus m/w
Vader: Adrianus van Loon uit Ossendrecht
Moeder: Joanna Vogels uit Ossendrecht
Peter: Brooymans, Willem
Meter: Loon, Cornelia van

1798-05-08 uit Ossendrecht
Gedoopt: Franciscus Joannes m/w
Vader: Joannes Baptist Wijns uit Brasschaat
Moeder: Maria Noldens uit Wouw
Peter: Konings, Franciscus
Meter:

1798-05-10 uit Ossendrecht
Gedoopt: Petrus Joannes m/w
Vader: Petrus Perecam uit Ossendrecht
Moeder: Anna Broos uit Huijbergen
Peter: Broos, Joannes
Meter: Musters, Lucia

1798-05-11 uit Woensdrecht
Gedoopt: Veronica v/w
Vader: Guilhelmus van Oevelen uit Ossendrecht
Moeder: Petronella Hoeckx uit Hoogerheide
Peter: Oevelen, Laurentius van
Meter: Rommens, Veronica

1798-05-12 uit Ossendrecht
Gedoopt: Joannes Franciscus m/w
Vader: Adrianus Dingemans uit Woensdrecht
Moeder: Elisabeth Peters uit Woensdrecht
Peter: Helleger, Joannes Franciscus
Meter: Adriaanssens, Anna Geertrudis

1798-05-14 uit Ossendrecht
Gedoopt: Anna Catharina v/w
Vader: Wilhelmus Ellegers uit Isenkendam
Moeder: Anna Catharina van Champ uit Stabroek
Peter: Leijten, Petrus
Meter: Bosen, Elisabeth van den

1798-05-16 uit Ossendrecht
Gedoopt: Clara v/w
Vader: Henricus van der Venne uit Ossendrecht
Moeder: Joanna Wouters uit Ossendrecht
Peter: Venne, Henricus van der
Meter: Wouters, Clara

1798-05-20 uit Woensdrecht
Gedoopt: Petrus m/w
Vader: Joannes Janssen uit Woensdrecht
Moeder: Joanna Adriaenssen uit Ossendrecht
Peter: Vos, Petrus de
Meter: Janssen, Elisabeth

1798-06-03 uit Woensdrecht
Gedoopt: Adrianus m/w
Vader: Wilhelmus Dons uit Woensdrecht
Moeder: Isabella van Putte uit Ekeren
Peter: Zwagemakers, Wilhelmus
Meter: Berg, Maria van den

1798-06-09 uit Woensdrecht
Gedoopt: Petrus Joannes m/w
Vader: Adrianus Looijen uit Woensdrecht
Moeder: Maria Catharina van de Moer uit Woensdrecht
Peter: Koekhoven, Joannes
Meter: Moer, Anna Isabella van de

1798-06-17 uit
Gedoopt: Josina v/w
Vader: Bernardus Bossche uit Gent
Moeder: Petronella Sonnevile uit Gent
Peter: Jager, Joannes Baptist de
Meter: Overtus, Josina

1798-06-25 uit Hoogerheide
Gedoopt: Petrus Joannes m/w
Vader: Martinus Plompen uit Huijbergen
Moeder: Isabella Bogaerts uit Hoogerheide
Peter: Bries, Petrus Joannes
Meter: Bruyninx, Anna Catharina

1798-06-30 uit Woensdrecht
Gedoopt: Joannes m/w
Vader: Joannes Baptist Mertens uit Ekeren
Moeder: Catharina Dilien uit Woensdrecht
Peter: Nuijts, Joannes
Meter: Keteleers, Catharina

1798-07-14 uit Woensdrecht
Gedoopt: Jacoba v/w
Vader: Joannes Nuijts uit Bergen op Zoom
Moeder: Joanna Nuijts uit Woensdrecht
Peter: Nuijts, Josephus
Meter: Nuijts, Jacoba

1798-07-16 uit Ossendrecht
Gedoopt: Henricus m/w
Vader: Antonius Mouwen uit Kalmthout
Moeder: Elisabeth Dingemans uit Ossendrecht
Peter: Mouwen, Matthias
Meter: Velden, Maria Theresia van der

1798-07-22 uit Woensdrecht
Gedoopt: Bernardus m/w
Vader: Joannes Adriaenssen uit Essen
Moeder: Elisabeth Stoffels uit Woensdrecht
Peter: Meijs, Bernardus
Meter: Roevens, Maria

1798-08-02 uit Ossendrecht
Gedoopt: Adriana m/w
Vader: Cornelius Danckers uit Steenberghe
Moeder: Elisabeth Swagemakers uit Ossendrecht
Peter: Swagemakers, Wilhelmus
Meter: Danckers, Petronella

1798-08-19 uit Hinkelenoord
Gedoopt: Petrus Joannes m/w
Vader: Michael Jacobs uit Hinkelenoord
Moeder: Ida de Bie uit Kruisweg
Peter: Bie, Petrus Joannes de
Meter: Michielsen, Maria

1798-08-19 uit Zuidgeest
Gedoopt: Petrus Joannes m/w
Vader: Theodorus Eskens uit Zuidgeest
Moeder: Isabella Heijer uit Oud Lillo
Peter: Koolen, Petrus Joannes
Meter: Snacken, Anna

1798-08-23 uit Ossendrecht
Gedoopt: Maria Theresia v/w
Vader: Wilhelmus Melsen uit Kalmthout
Moeder: Joanna Nuijts uit Ossendrecht
Peter: Michiels, Franciscus
Meter: Jacobs, Maria Catharina

1798-08-27 uit Ossendrecht
Gedoopt: Maria v/w
Vader: Adrianus van den Eijnden uit Hildernisse
Moeder: Joanna Deschamps uit Ossendrecht
Peter: Jacobs, Cornelius
Meter: Adriaanssen, Maria

1798-08-30 uit Woensdrecht
Gedoopt: Maria Magdalena v/w
Vader: Joannes Looijen uit Woensdrecht
Moeder: Catharina van Aert uit Huijbergen
Peter: Looijen, Adrianus
Meter: Mechelen, Maria van

1798-09-03 uit Ossendrecht
Gedoopt: Anna Isabella v/w
Vader: Joannes Baptist Broeders uit Ossendrecht
Moeder: Petronella Verschuuren uit Ossendrecht
Peter: Verhulst, Joannes
Meter: Verschuuren, Anna Isabella

1798-09-06 uit Woensdrecht
Gedoopt: Severinus m/w
Vader: Judocus Belden uit Rossum
Moeder: Digna van Oevelen uit Ossendrecht
Peter: Hert, Severinus de
Meter: Huijbrechts, Maria Elisabeth

1798-09-11 uit Woensdrecht
Gedoopt: Antonius m/w
Vader: Mattheus Wilmse uit Woensdrecht
Moeder: Maria Roevens uit Zandvliet
Peter: Rijen, Cornelis van
Meter: Roevens, Anna Theresia

1798-09-13 uit Woensdrecht
Gedoopt: Anna Maria v/w
Vader: Marijnis Ossenblock uit Gastel
Moeder: Lucia Lathouwers uit Putte
Peter: Lathouwers, Adrianus
Meter: Timmermans, Anna Maria

1798-09-13 uit Ossendrecht
Gedoopt: Christianus m/w
Vader: Martinus van den Eijnden uit Huijbergen
Moeder: Anna Cornelia van Sundert uit Zandvliet
Peter: Sundert, Michael van
Meter: Calen, Anna Cornelia

1798-09-24 uit Ossendrecht
Gedoopt: Petrus Joannes m/w
Vader: Joannes Deckers uit Ossendrecht
Moeder: Adriana Jacobs uit Huijbergen
Peter: Dooij, Petrus Joannes de
Meter: Cabus, Anna Cornelia

1798-10-12 uit Ossendrecht
Gedoopt: Adrianus m/w
Vader: Joannes Cornelius Marcus uit Berendrecht
Moeder: Cornelia Aerts uit Berendrecht
Peter: Janssen, Adrianus
Meter: Bosch, Maria Anna van den

1798-11-14 uit Ossendrecht
Gedoopt: Antonius m/w
Vader: Adrianus van Gorp uit Roosendaal
Moeder: Anna Catharina Haasen uit Ossendrecht
Peter: Bas, Adrianus den
Meter: Tilburg, Maria Catharina van

1798-11-24 uit Woensdrecht
Gedoopt: Joannes m/w
Vader: Joannes Hertogs uit Huijbergen
Moeder: Maria van Loenhout uit Kalmthout
Peter: Branden, Franciscus van den
Meter: Velthoven, Joanna van

1798-12-03 uit Woensdrecht
Gedoopt: Anna Isabella v/w
Vader: Jacobus de Vos uit Woensdrecht
Moeder: Veronica de Groof uit Berendrecht
Peter: Vos, Jacobus de
Meter: Veraart, Anna Isabella

1798-12-04 uit Woensdrecht
Gedoopt: Joannes Baptist m/w
Vader: Adrianus van Gorp uit Essen
Moeder: Anna Catharina Hendrickx uit Ekeren
Peter: Thijssen, Theodorus
Meter: Weert, Petronella de

1798-12-06 uit Hoogerheide
Gedoopt: Maria Elisabeth v/w
Vader: Jacobus van Oevelen uit Ossendrecht
Moeder: Veronica Wijten uit Zandvliet
Peter: Oevelen, Laurentius van
Meter: Caam, Maria Elisabeth van

1798-12-16 uit Zandvliet
Gedoopt: Joannes Baptist m/w
Vader: Joannes Baptist Michielsen uit Zandvliet
Moeder: Anna Catharina Verhulst uit Zuidgeest
Peter: Bril, Joannes Baptist
Meter: Michielsen, Anna Catharina

1798-12-20 uit Ossendrecht
Gedoopt: Joanna Cornelia v/w
Vader: Petrus Hoeckx uit Ossendrecht
Moeder: Anna Cornelia Mertens uit Berendrecht
Peter: Musters, Dionysius
Meter: Cabus, Anna Cornelia

1798-12-28 uit Zandvliet
Gedoopt: Maria Catharina v/w
Vader: Joannes Baptist Stoffels uit Berendrecht
Moeder: Maria Anna van de Moer uit Putte
Peter: Moer, Dionysius van de
Meter: Stoffels, Catharina

1798-12-29 uit Zandvliet
Gedoopt: Adrianus m/w
Vader: Dionysius Aarts uit Putte
Moeder: Anna Cornelia Vergouts uit Berendrecht
Peter: Lathouwers, Adrianus
Meter: Dooij, Anna Cornelia
Opmerking: Vader Dionysius 43 jaar. Moeder Anna Cornelia 31 jaar.

1799-01-07 uit Ossendrecht
Gedoopt: Joanna Catharina v/w
Vader: Cornelius Kil uit Ossendrecht
Moeder: Anna Catharina Noteltiers uit Berendrecht
Peter: Verhulst, Petrus
Meter: Noteltiers, Joanna

1799-01-07 uit Ossendrecht
Gedoopt: Maria Anna v/w
Vader: Antonius van Meel uit Ossendrecht
Moeder: Catharina Simons uit Kalmthout
Peter: Elst, Petrus Joannes
Meter: Geel, Anna Catharina van

1799-01-10 uit Ossendrecht
Gedoopt: Joanna v/w
Vader: Joannes Franciscus Musters uit Ossendrecht
Moeder: Catharina van Oevelen uit Ossendrecht
Peter: Musters, Jacobus
Meter: Oevelen, Helena van

1799-01-10 uit Ossendrecht
Gedoopt: Elisabeth v/w
Vader: Wilhelmus Brooijmans uit Woensdrecht
Moeder: Adriana Neelen uit Huijbergen
Peter: Neelen, Jacobus
Meter: Doren, Elisabeth van

1799-01-11 uit Ossendrecht
Gedoopt: Henricus m/w
Vader: Joannes Vos uit Ossendrecht
Moeder: Clara Rommens uit Ossendrecht
Peter: Rommens, Henricus
Meter: Hagenaaers, Maria Catharina

1799-01-18 uit Woensdrecht
Gedoopt: Petrus m/w
Vader: Cornelius van Gansen uit Woensdrecht
Moeder: Anna Brooijmans uit Woensdrecht
Peter: Neijs, Petrus de
Meter: Taaijmans, Elisabeth

1799-01-26 uit Lillo
Gedoopt: Maria Isabella Josepha v/w
Vader: Joannes Baptist de Meijer uit Zandvliet
Moeder: Anna Catharina Pauwels uit Merksem
Peter: Meijer, Jacobus Josephus de
Meter: Pauwels, Maria Theresia
Opmerking: Sub cond. Geboren 12-12-1798

1799-01-27 uit Woensdrecht
Gedoopt: Franciscus v/w
Vader: Adrianus Verworst uit Herselt
Moeder: Maria Timmermans uit Woensdrecht
Peter: Thijsen, Theodorus
Meter: Jong, Joanna de

1799-02-02 uit Ossendrecht
Gedoopt: Cornelius Franciscus m/w
Vader: Antonius Hazen uit Ossendrecht
Moeder: Joanna Hosseschruders uit Woensdrecht
Peter: Hazen, Cornelius
Meter: Hosseschruders, Joanna Maria

1799-02-16 uit Woensdrecht
Gedoopt: Joanna Catharina v/w
Vader: Gerardus Hussaerts uit Woensdrecht
Moeder: Catharina van Oevelen uit Woensdrecht
Peter: Oevelen, Laurentius van
Meter: Ridder, Joanna Catharina de

1799-02-19 uit Ossendrecht
Gedoopt: Adrianus m/w
Vader: Joannes Jansen uit Ossendrecht
Moeder: Anna Catharina Deckers uit Ossendrecht
Peter: Deckers, Adrianus
Meter: Musters, Joanna

1799-02-21 uit Woensdrecht
Gedoopt: Petrus Joannes m/w
Vader: Cornelius Verheesen uit Woensdrecht
Moeder: Anna Maria van Ginneken uit Essen
Peter: Verheesen, Joannes
Meter: Verheesen, Adriana

1799-02-22 uit Woensdrecht
Gedoopt: Jacobus m/w
Vader: Paulus de Vos uit Woensdrecht
Moeder: Anna Catharina Willemen uit Woensdrecht
Peter: Vos, Jacobus de
Meter: Willemen, Joanna

1799-02-23 uit Ossendrecht
Gedoopt: Maria Catharina v/o
Vader: uit
Moeder: Isabella Pluijm uit Stabroek
Peter:
Meter: Pluijm, Maria Catharina

1799-02-25 uit Hoogerheide
Gedoopt: Joannes m/w
Vader: Joannes Crijnen uit Hoogerheide
Moeder: Anna Cornelia de Wolf uit Ekeren
Peter: Linders, Joannes
Meter: Driesen, Anna Cornelia

1799-02-27 uit Woensdrecht
Gedoopt: Adriana v/w
Vader: Joannes Baptist van Campen uit Woensdrecht
Moeder: Anna Catharina Tollenaars uit Hoogerheide
Peter: Vos, Petrus de
Meter: Meir, Adriana van

1799-03-09 uit Ossendrecht
Gedoopt: Petrus m/w
Vader: Martinus Cins uit Ossendrecht
Moeder: Elisabeth Soffers uit Woensdrecht
Peter: Soffers, Petrus
Meter: Koekhoven, Maria Catharina

1799-03-11 uit Zandvliet
Gedoopt: Elisabeth v/w
Vader: Joannes van Moor uit Ossendrecht
Moeder: Maria Catharina van den Eijnden uit Huijbergen
Peter: Eijnden, Martinus van den
Meter: Mertens, Elisabeth

1799-03-12 uit Woensdrecht
Gedoopt: Joannes m/w
Vader: Joannes van Velthoven uit Woensdrecht
Moeder: Maria Catharina Mastboom uit Ossendrecht
Peter: Dijck, Joannes van
Meter: Perekam, Anna Catharina

1799-03-15 uit Ossendrecht
Gedoopt: Antonius m/w
Vader: Joannes van Loon uit Roosendaal
Moeder: Anna Isabella Vermeulen uit Zandvliet
Peter: Kuijlen, Antonius
Meter: Jacobs, Petronella

1799-03-17 uit Woensdrecht
Gedoopt: Elisabeth v/w
Vader: Joannes Mattheusen uit Hoogerheide
Moeder: Anna Verbeek uit Woensdrecht
Peter: Suijkerbuijk, Joannes
Meter: Pijnen, Elisabeth

1799-03-17 uit Woensdrecht
Gedoopt: Joannes Cornelius m/w
Vader: Adrianus Thijsen uit Zuidgeest
Moeder: Anna Catharina Ostaj, van uit Hoogerheide
Peter: Thijsen, Cornelius
Meter: Rommens, Maria

1799-03-18 uit Woensdrecht
Gedoopt: Magdalena v/w
Vader: Joannes Verbeek uit Woensdrecht
Moeder: Anna Maria Slooven uit Woensdrecht
Peter: Verbeek, Antonius
Meter: Slooven, Joanna

1799-03-22 uit Woensdrecht
Gedoopt: Petrus Joannes m/w
Vader: Petrus Wuijts uit Kalmthout
Moeder: Wilhelmina Broos uit Bergen op Zoom s.u.
Peter: Bril, Petrus
Meter: Roevens, Maria

1799-03-25 uit Ossendrecht
Gedoopt: Anna Cornelia v/w
Vader: Joannes de Vreng uit Merksplas
Moeder: Maria van Velthoven uit Woensdrecht
Peter: Kuningx, Franciscus
Meter: Loon, Anna Cornelia van

1799-03-29 uit Woensdrecht
Gedoopt: Benedictus m/w
Vader: Henricus Koch uit Ossendrecht
Moeder: Catharina Dirckx uit Ekeren
Peter: Vadden, Cornelius
Meter: Put, Isabella van

1799-04-07 uit Zandvliet
Gedoopt: Josina Melania v/w
Vader: Zacharias Isacus Burxs uit Mortagne (in Gallig)
Moeder: Maria Francisca Guillot uit Sollemine
Peter: Andrecq, Henricus Josephus
Meter: Verswijver, Judoca

1799-04-18 uit Ossendrecht
Gedoopt: Cornelius m/w
Vader: Antonius Bril uit Ossendrecht
Moeder: Catharina van Geel uit Stabroek
Peter: Cornelissen, Cornelius
Meter: Horlemans, Catharina

1799-04-22 uit Woensdrecht
Gedoopt: Petrus Joannes m/w
Vader: Digmannus van den Berg uit Huijbergen
Moeder: Petronella Linders uit Woensdrecht
Peter: Berg, Cornelius van den
Meter: Linders, Maria

1799-04-26 uit Hoogerheide
Gedoopt: Anna Cornelia v/w
Vader: Cornelius Mattheesen uit Hoogerheide
Moeder: Elisabeth Pijnen uit Essen
Peter: Adriaanssens, Severinus
Meter: Cleeren, Anna Cornelia

1799-05-03 uit Hoogerheide
Gedoopt: Cornelius m/w
Vader: Joannes Willemen uit Hoogerheide
Moeder: Lucia Huijbrechts uit Hoogerheide
Peter: Huijbrechts, Gijsbertus
Meter: Willemen, Maria Catharina

1799-05-08 uit Woensdrecht
Gedoopt: Joanna v/w
Vader: Joannes Suijkerbuijk uit Huijbergen
Moeder: Elisabeth Mattheussen uit Hoogerheide
Peter: Hoeckx, Jacobus
Meter: Doij, Petronella de

1799-05-08 uit Woensdrecht
Gedoopt: Maria v/w
Vader: Joannes de Jong uit Woensdrecht
Moeder: Anna Cornelia Wilmsen uit Woensdrecht
Peter: Geenhoven, Joannes Franciscus van
Meter: Verbraak, Joanna ipv Wilmsen, Maria

1799-05-18 uit Ossendrecht
Gedoopt: Christianus m/w
Vader: Petrus Jansens uit Berendrecht
Moeder: Anna Catharina Verschuere uit Ossendrecht
Peter: Verschuere, Christianus
Meter: Verschuere, Anna Cornelia
Opmerking: tweeling.

1799-05-18 uit Ossendrecht
Gedoopt: Elisabeth v/w
Vader: Petrus Jansens uit Berendrecht
Moeder: Anna Catharina Verschuere uit Ossendrecht
Peter: Jansens, Adrianus
Meter: Dooren, Elisabeth van
Opmerking: Tweeling.

1799-05-26 uit Woensdrecht
Gedoopt: Jacobus m/w
Vader: Arnoldus de Vos uit Woensdrecht
Moeder: Maria Catharina Hagnaars uit Kalmthout
Peter: Hagnaars, Hendricus
Meter: Lepeling, Cornelia

1799-06-06 uit Zandvliet
Gedoopt: Ham ? v/w
Vader: Antonius Peters uit Zandvliet
Moeder: Rosalia Adriaanssen uit Zandvliet
Peter: Peters, Simon

Meter: Janssen, Ham ?

1799-06-07 uit Ossendrecht
Gedoopt: Joannes Baptist m/w
Vader: Petrus Verhulst uit Kruisweg
Moeder: Adriana van Meel uit Ossendrecht
Peter: Meel, Joannes Baptist van
Meter: Janssen, Cornelia

1799-06-07 uit Woensdrecht
Gedoopt: Petrus Joannes m/w
Vader: Simon de Laat uit Zandvliet
Moeder: Helena de Bakker uit Zandvliet
Peter: Huijbregts, Wilhelmus
Meter: Poel, Petronella van der

1799-06-08 uit Ossendrecht
Gedoopt: Dijnphna v/w
Vader: Henricus van der Venne uit Ossendrecht
Moeder: Joanna Wouters uit Ossendrecht
Peter: Zomers, Joannes Baptist
Meter: Couwenberg, Dijnphna

1799-06-18 uit Ossendrecht
Gedoopt: Adriana Helena v/w
Vader: Gerardus Baarents uit Groningen
Moeder: Maria Catharina Patrijs uit Stabroek
Peter: Jansen, Joannes Franciscus
Meter: Schroijers, Maria

1799-06-28 uit Woensdrecht
Gedoopt: Maria Theresia v/w
Vader: Jacobus Kuijlen uit Woensdrecht
Moeder: Anna Isabella van de Moer uit Woensdrecht
Peter: Kijker, Henricus
Meter: Moer, Joanna van de Moer

1799-06-30 uit Lillo
Gedoopt: Maria v/w
Vader: Antonius Delhez uit Woensdrecht
Moeder: Rosalia de Beukelaer uit Kruisweg
Peter: Beukelaer, Benedictus de
Meter: Hoof, Maria van

1799-07-09 uit Woensdrecht
Gedoopt: Adriana v/w
Vader: Cornelius Defi, uit Oud Lillo
Moeder: Anna Catharina van Put uit Kapellen
Peter: Defi,, Waltherus

Meter: Put, Adriana van

1799-07-15 uit Ossendrecht
Gedoopt: Rosalia Isabella v/w
Vader: Petrus Janssen uit Woensdrecht
Moeder: Maria Anna Peeters uit Zandvliet
Peter: Schrojens, Josephus
Meter: Joossen, Rosalia

1799-07-20 uit Ossendrecht
Gedoopt: Petrus Joannes m/w
Vader: Cornelius Schoen uit Woensdrecht
Moeder: Cornelia Verhaest uit Wouw
Peter: Huijsmans, Petrus
Meter: Claassen, Elisabeth

1799-07-26 uit Zandvliet
Gedoopt: Petrus Jacobus m/w
Vader: Henricus Laanen uit Ossendrecht
Moeder: Joanna Claassens uit Zandvliet
Peter: Smout, Quisper
Meter: Claassens, Anna Catharina

1799-07-27 uit Ossendrecht
Gedoopt: Adrianus m/w
Vader: Joannes van der Poel uit Ossendrecht
Moeder: Joanna Janssens uit Putte
Peter: Poel, Adrianus van der
Meter: Jacobs, Catharina

1799-08-04 uit Zuidgeest
Gedoopt: Anna Cornelia v/w
Vader: Cornelius van de Moer uit Zuidgeest
Moeder: Josina Eskens uit Zuidgeest
Peter: Kuijlen, Jacobus
Meter: Eskens, Digna

1799-08-08 uit Ossendrecht
Gedoopt: Anna v/w
Vader: Joannes Broos uit Huijbergen
Moeder: Maria Catharina Vervoort uit Ekeren
Peter: Daems, Michael
Meter: Broos, Anna

1799-08-11 uit Ossendrecht
Gedoopt: Michael m/w
Vader: Petrus Joannes Lauwerijssen uit Zandvliet
Moeder: Anna Herremans uit Berendrecht
Peter: Herremans, Michael

Meter: Marissen, Anna Cornelia

1799-08-14 uit Ossendrecht

Gedoopt: Maria Catharina v/w

Vader: Joannes Baptist van Meel uit Ossendrecht

Moeder: Maria Catharina de Neijs uit Woensdrecht

Peter: Melsen, Joannes Baptist

Meter: Musters, Maria

1799-08-19 uit Westkerken

Gedoopt: Henricus m/?

Vader: Henricus van Bentem uit Driel

Moeder: Adriana van der Poel uit Hoge Zwaluwe

Peter:

Meter: Broekhoven, Elisabeth van

Opmerking: Hoge Zwaluwe: parochie den Hout. Westkerken: prop. Vlissingen.

Driel: Gelderland.

1799-08-22 uit Ossendrecht

Gedoopt: Petrus Joannes m/w

Vader: Petrus Kil uit Ossendrecht

Moeder: Clara Josina Veron uit Sas van Gent

Peter: Wils, Petrus Joannes

Meter: Mertens, Elisabeth

1799-08-27 uit Woensdrecht

Gedoopt: Petrus m/w

Vader: Martinus Havermans uit Kalmthout

Moeder: Susanna Plompen uit Ossendrecht

Peter: Havermans, Petrus

Meter: ?, Joanna

1799-08-30 uit Ossendrecht

Gedoopt: Anna Dymphna v/w

Vader: Joannes van As uit Ossendrecht

Moeder: Joanna Adriana Govaerts uit Ossendrecht

Peter: Jacobs, Antonius

Meter: Kuijpers, Anna Dymphna

1799-08-31 uit Ossendrecht

Gedoopt: Anna Catharina v/w

Vader: Cornelius Jacobs uit Ossendrecht

Moeder: Isabella de Bie uit Kruisweg

Peter: Jacobs, Jacobus

Meter: Bie, Anna Catharina de

1799-09-18 uit Hinkelenoord

Gedoopt: Maria Anna v/w

Vader: Michael Jacobs uit Hinkelenoord

Moeder: Ida de Bie uit Kruisweg
Peter: Bie, Petrus Joannes de
Meter: Jacobs, Petronella

1799-09-28 uit Ossendrecht
Gedoopt: Catharina Benedicta v/w
Vader: Adrianus Jacobs uit Huijbergen
Moeder: Joanna Francisca Joossens uit Melsen
Peter: Hendrickx, Benedictus
Meter: Verstraaten, Catharina

1799-09-29 uit Ossendrecht
Gedoopt: Jacobus m/w
Vader: Cornelius van den Berg uit Huijbergen
Moeder: Henrica Hoekx uit Ossendrecht
Peter: Paules, Jacobus
Meter: Augustijn, Catharina

1799-10-01 uit Ossendrecht
Gedoopt: Petrus m/w
Vader: Joannes van Oevelen uit Ossendrecht
Moeder: Helena van Loon uit Ossendrecht
Peter: Oevelen, Petrus van
Meter: Koch, Helena
Opmerking: Doop sub cond.

1799-10-02 uit Hoogerheide
Gedoopt: Henricus Joannes m/w
Vader: Josephus Delhez uit Hoogerheide
Moeder: Joanna Verhagen uit Sint Willebrord
Peter: Delhez, Henricus
Meter: Hosseschruders, Joanna Maria
Opmerking: Peter: Wilhelmus Jacobs i.p.v. Henricus Delhez.

1799-10-03 uit Woensdrecht
Gedoopt: Cornelia v/w
Vader: Wilhelmus Zwagemakers uit Woensdrecht
Moeder: Jacomina Theuns uit Ossendrecht
Peter: Zwagemakers, Adrianus
Meter: Oevelen, Antonetta van

1799-10-11 uit Hoogerheide
Gedoopt: Dymphna v/w
Vader: Adrianus Franciscus de Keuster uit Herentals
Moeder: Maria Theresia van Hove uit Herentals
Peter: Neuten, Franciscus van
Meter: Koster, Dymphna de

1799-10-11 uit Woensdrecht
Gedoopt: Maria Isabella v/w
Vader: Cornelius Cornelissen uit Woensdrecht
Moeder: Maria Anna Brill uit Ossendrecht
Peter: Joannes Ossenschruders
Meter: Jacobs, Maria Elisabeth
Opmerking: Peter: Antonius Haazen i.p.v. Joannes Ossenschruders.

1799-10-13 uit Hoogerheide
Gedoopt: Petrus Joannes m/w
Vader: Theodorus van Monfort uit Wouw
Moeder: Joanna Vermeeren uit Ossendrecht
Peter: Janssen, Petrus
Meter: Vermeeren, Joanna

1799-10-14 uit Ossendrecht
Gedoopt: Maria Elisabeth v/w
Vader: Carolus Benedictus Huijbrechts uit Zandvliet
Moeder: Agatha van de Moer uit Putte
Peter: Moer, Joannes van de
Meter: Kleeren, Maria Elisabeth

1799-10-19 uit Woensdrecht
Gedoopt: Helena v/w
Vader: Adrianus Loijen uit Woensdrecht
Moeder: Maria Catharina van de Moer uit Zuidgeest
Peter: Kuijlen, Jacobus
Meter: Loijen, Adriana

1799-10-24 uit Ossendrecht
Gedoopt: Anna v/w
Vader: Cornelius Adriaenssen uit Ossendrecht
Moeder: Petronella Mastboom uit Bergen op Zoom
Peter: Brooijmans, Wilhelmus
Meter: Broos, Anna

1799-11-02 uit Ossendrecht
Gedoopt: Joanna Catharina v/w
Vader: Jacobus Plompen uit Ossendrecht
Moeder: Anna Catharina Couwenberg uit Berendrecht
Peter: Mous, Joannes Baptist
Meter: Plompen, Joanna Catharina

1799-11-04 uit Woensdrecht
Gedoopt: Cornelia v/w
Vader: Mattheus Wilmse uit Woensdrecht
Moeder: Maria Roevens uit Zandvliet
Peter: Jong, Joannes de
Meter: Pijnen, Anna Digna

1799-11-19 uit Ossendrecht
Gedoopt: Antonia v/w
Vader: Cornelius Jacobs uit Huijbergen
Moeder: Adriana van Wezel uit Halsteren
Peter: Jacobs, Antonius
Meter: Custer, Anna Digna de

1799-12-12 uit Ossendrecht
Gedoopt: Maria Elisabeth v/w
Vader: Wilhelmus Melsen uit Kalmthout
Moeder: Joanna Nuyts uit Ossendrecht
Peter: Muster, Jacobus
Meter: Huybregt, Maria Elisabeth
Opmerking: tweeling.

1799-12-12 uit Ossendrecht
Gedoopt: Joanna v/w
Vader: Wilhelmus Melsen uit Kalmthout
Moeder: Joanna Nuyts uit Ossendrecht
Peter: Luysterburg, Adrianus
Meter: Melsen, Susanna
Opmerking: tweeling.

1799-12-15 uit Woensdrecht
Gedoopt: Anna Cornelia v/w
Vader: Gabriel Sloven uit Woensdrecht
Moeder: Digna Cornelissen uit Zuidgeest
Peter: Cornelissen, Cornelius
Meter: Buurmans, Anna Cornelia

1799-12-25 uit Ossendrecht
Gedoopt: Hugo m/w
Vader: Joannes Verhulst uit Ossendrecht
Moeder: Cornelia Janssen uit Ossendrecht
Peter: Janssen, Wilhelmus
Meter: Pijnen, Cornelia
Opmerking: Doop sub cond.

1799-12-29 uit Ossendrecht
Gedoopt: Jacobus m/w
Vader: Christianus Janssen uit Woensdrecht
Moeder: Anna Maria Musters uit Ossendrecht
Peter: Lockx, Jacobus
Meter: Musters, Joanna

Index alfabetisch op vaders achternaam:

Kind:	doopdatum:	vader-moeder:
Maria Catharina	1799-02-23	-Pluijm
Adrianus	1798-12-29	Aarts-Vergouts
Elisabeth	1797-04-02	Adriaenssen-Dooren
Petrus	1797-08-10	Adriaenssen-Mastboom
Carolina	1797-08-10	Adriaenssen-Mastboom
Bernardus	1798-07-22	Adriaenssen-Stoffels
Anna	1799-10-24	Adriaenssen-Mastboom
Anna Dymphna	1799-08-30	As-Govaerts
Adriana Helena	1799-06-18	Baarents-Patrijs
Severinus	1798-09-06	Belden-Oevelen
Henricus	1799-08-19	Bentem-Poel
Petrus	1798-05-07	Berg-Linders
Petrus Joannes	1799-04-22	Berg-Linders
Jacobus	1799-09-29	Berg-Hoekx
Adrianus	1798-04-02	Bogaerts-Antonissen
Josina	1798-06-17	Bossche-Sonneville
Cornelius	1799-04-18	Bril-Geel
Jacobus	1797-01-09	Bril-Geel
Anna Isabella	1798-09-03	Broeders-Verschuuren
Maria Cornelia	1798-05-02	Broekhoven-Somers
Adriana	1798-05-02	Broekhoven-Somers
Elisabeth	1799-01-10	Brooijmans-Neelen
Jacobus	1797-05-24	Broos-Vervoort
Anna	1799-08-08	Broos-Vervoort
Veronica	1798-03-11	Bruyn-Klokkers
Josina Melania	1799-04-07	Burxs-Guillot
Adriana	1799-02-27	Campen-Tollenaars
Petrus	1799-03-09	Cins-Soffers
Catharina	1797-01-22	Cins-Soffers
Anna Catharina	1798-03-16	Cleeren-Nuijts
Anna Catharina	1797-12-01	Cornelissen-Bril
Maria Isabella	1799-10-11	Cornelissen-Bril
Cornelius	1798-04-27	Coster-Huijbregts
Joannes	1799-02-25	Crijnen-Wolf
Adriana	1798-08-02	Danckers-Swagemakers
Cornelius	1797-01-26	Danckers-Swagemakers
Petrus Joannes	1798-09-24	Deckers-Jacobs
Adriana	1799-07-09	Defi-Put
Joanna Maria	1797-05-07	Delhez-Verhagen
Maria	1799-06-30	Delhez-Beukelaer
Henricus Joannes	1799-10-02	Delhez-Verhagen
Joanna	1797-04-27	Demmers-Bril
Marinus	1797-04-27	Demmers-Bril
Benedictus	1797-12-24	Dijck-Maes
Cornelius	1797-12-29	Dingemans-Goosseneers

Joannes Franciscus	1798-05-12	Dingemans-Peters
Joannes	1797-05-29	Doij-Jansen
Adrianus	1798-06-03	Dons-Putte
Benedictus	1798-02-19	Dooren-Dielen
Cornelis	1798-01-14	Doren-Jong
Anna Cornelia	1798-04-12	Eijnden-Heijnen
Maria	1798-08-27	Eijnden-Deschamps
Christianus	1798-09-13	Eijnden-Sundert
Anna Catharina	1798-05-14	Ellegers-Champ
Petrus Joannes	1798-08-19	Eskens-Heijer
Maria Elisabeth	1798-03-17	Franken-Mattheeussen
Joanna	1797-09-02	Gansen-Brooijmans
Petrus	1799-01-18	Gansen-Brooijmans
Adriana	1797-09-13	Gorp-Zwagemakers
Antonius	1798-11-14	Gorp-Haasen
Joannes Baptist	1798-12-04	Gorp-Hendrickx
Dijmphna	1798-04-07	Greefs-Thillo
Anna Maria	1797-10-01	Haazen-Hoof
Joannes Cornelius	1797-09-25	Havermans-Plompen
Petrus	1799-08-27	Havermans-Plompen
Cornelius Franciscus	1799-02-02	Hazen-Hosseschruders
Philippus Hendrick 26 jr	1797-12-01	Hendrick-Honin
Antonetta	1797-12-25	Hertogs-Theuns
Joannes	1798-11-24	Hertogs-Loenhout
Joanna Cornelia	1798-12-20	Hoeckx-Mertens
Anna Cornelia	1797-08-23	Hugens-Hoeks
Joannes Cornelius	1797-08-20	Huijbrechts-Moer
Maria Elisabeth	1799-10-14	Huijbrechts-Moer
Joanna Catharina	1799-02-16	Hussaerts-Oevelen
Petrus Johannes	1797-03-23	Jacobs-Bie
Antonius	1797-03-25	Jacobs-Joossens
Petrus Joannes	1798-08-19	Jacobs-Bie
Anna Catharina	1799-08-31	Jacobs-Bie
Maria Anna	1799-09-18	Jacobs-Bie
Catharina Benedicta	1799-09-28	Jacobs-Joossens
Antonia	1799-11-19	Jacobs-Wezel
Catharina	1797-01-04	Jacobs-Wezel
Maria Catharina	1797-11-04	Jansen-Musters
Adrianus	1799-02-19	Jansen-Deckers
Christianus	1799-05-18	Jansens-Verschuere
Elisabeth	1799-05-18	Jansens-Verschuere
Petrus	1798-05-20	Janssen-Adriaenssen
Rosalia Isabella	1799-07-15	Janssen-Peeters
Jacobus	1799-12-29	Janssen-Musters
Petrus Joannes	1797-01-28	Jong-Wilmse
Joannes Baptist	1797-11-22	Jong-Doren
Anna Cornelia	1798-02-08	Jong-Bruyn
Maria	1799-05-08	Jong-Wilmsen
Jacobus	1797-09-22	Joossens-Rommers

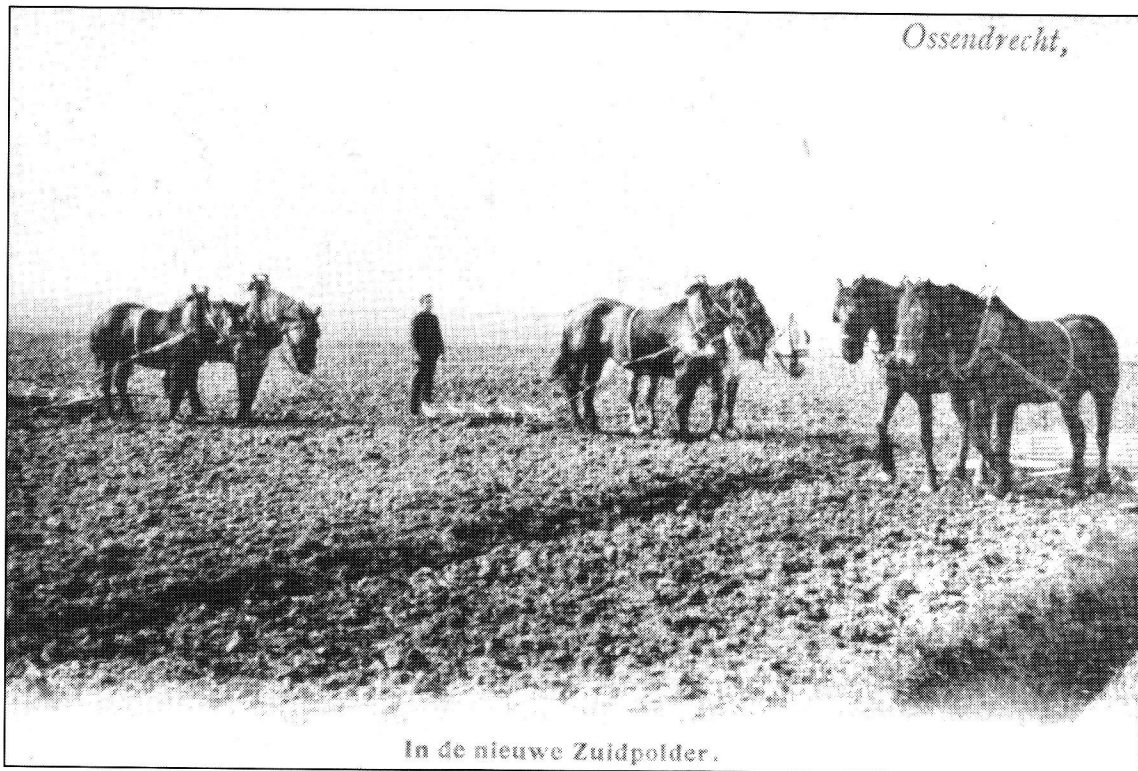
Helena	1797-05-24	Kalk-Timmers
Dymphna	1799-10-11	Keuster-Hove
Maria Elisabeth	1797-03-31	Kil-Veron
Joanna Catharina	1799-01-07	Kil-Noteltiers
Petrus Joannes	1799-08-22	Kil-Veron
Anna Maria	1798-01-17	Koch-Dierkx
Benedictus	1799-03-29	Koch-Dirckx
Maria Theresia	1799-06-28	Kuijlen-Moer
Petrus Joannes	1798-03-03	Kuylen-Moer
Anna	1797-10-25	Laanen-Ketelaars
Petrus Jacobus	1799-07-26	Laanen-Claassens
Petrus Joannes	1799-06-07	Laat-Bakker
Francisca	1797-04-25	Laet-Bakker
Anna Cornelia	1797-04-07	Lathouwers-Aerts
Joannes Baptist	1798-03-24	Lauwerijssen-Herremans
Michaël	1799-08-11	Lauwerijssen-Herremans
Joannes	1798-03-04	Linders-Brooijmans
Helena	1799-10-19	Loijen-Moer
Petrus Joannes	1798-06-09	Looijen-Moer
Maria Magdalena	1798-08-30	Looijen-Aert
Wilhelmus	1798-05-08	Loon-Vogels
Antonius	1799-03-15	Loon-Vermeulen
Guilhelmus	1797-06-14	Marcus-Aertsen
Adrianus	1798-10-12	Marcus-Aerts
Maria Elisabeth	1797-10-12	Matheusen-Speek
Anna Cornelia	1799-04-26	Mattheesen-Pijnen
Elisabeth	1799-03-17	Mattheusen-Verbeek
Joannes	1797-04-22	Meel-Neijs
Maria Anna	1799-01-07	Meel-Simons
Maria Catharina	1799-08-14	Meel-Neijs
Maria Isabella Josepha	1799-01-26	Meijer-Pauwels
Susanna	1797-05-26	Melsen-Nuijts
Maria Theresia	1798-08-23	Melsen-Nuijts
Maria Elisabeth	1799-12-12	Melsen-Nuyts
Joanna	1799-12-12	Melsen-Nuyts
Joannes	1798-06-30	Mertens-Dilien
Joannes Baptist	1798-12-16	Michielsen-Verhulst
Maria Elisabeth	1798-03-13	Moer-Speek
Anna Cornelia	1799-08-04	Moer-Eskens
Petrus Joannes	1799-10-13	Monfort-Vermeeren
Joanna	1797-09-03	Montfoort-Vermeiren
Elisabeth	1799-03-11	Moor-Eijnden
Henricus	1798-07-16	Mouwen-Dingemans
Adrianus	1797-04-22	Musters-Oevelen
Susanne	1798-03-24	Musters-Nuyts
Joanna	1799-01-10	Musters-Oevelen
Joannes	1797-09-10	Notelteirs-Wouwmans
Joanna	1798-01-11	Nuijts-Jacobs
Jacoba	1798-07-14	Nuijts-Nuijts

Anna Catharina	1797-01-04	Nuyts-Jacobs
Maria	1797-05-18	Oevelen-Tolleners
Veronica	1798-05-11	Oevelen-Hoeckx
Maria Elisabeth	1798-12-06	Oevelen-Wijten
Petrus	1799-10-01	Oevelen-Loon
Anna Maria	1798-09-13	Ossenblock-Lathouwers
Laurentius	1798-03-23	Pagez-Roelands
Joannes	1798-02-08	Pals-Nuijts
Petrus Joannes	1798-05-10	Perecam-Broos
Ham ?	1799-06-06	Peters-Adriaanssen
Cornelius	1797-05-09	Plompen-Cauwenberg
Petrus Joannes	1798-06-25	Plompen-Bogaerts
Joanna Catharina	1799-11-02	Plompen-Couwenberg
Judoca	1797-03-18	Poel-Dooren
Adrianus	1799-07-27	Poel-Janssens
Petrus Joannes	1799-07-20	Schoen-Verhaest
Cornelius	1797-01-01	Schoen-Verhaert
Petrus	1798-03-29	Slooven-Cornelissen
Petrus	1798-01-20	Sloven-Franken
Maria Catharina	1798-03-15	Sloven-Burmans
Anna Cornelia	1799-12-15	Sloven-Cornelissen
Joanna Gertrudis	1797-03-18	Smits-Riet
Anna	1798-03-24	Smits-Hendrikk
Jacobus	1798-02-01	Smout-Palmans
Clara	1798-04-09	Spijkers-Koch
Maria Catharina	1798-12-28	Stoffels-Moer
Petrus	1797-02-14	Suijkerbuijck-Matheesen
Joanna	1799-05-08	Suijkerbuijk-Mattheussen
Petrus	1797-09-04	Swagemakers-Theuns
Gerardus	1798-01-08	Swagemakers-Meesters
Joannes Baptist	1797-05-21	Teijsen-Ostay
Jacobus	1797-05-17	Theuns-Adriaensen
Joannes Cornelius	1799-03-17	Thijsen-Ostaij, van
Joanna Maria Catharina	1797-01-31	Vadde-Ooms
Joannes	1799-03-12	Velthoven-Mastboom
Clara	1798-05-16	Venne-Wouters
Dijmphna	1799-06-08	Venne-Wouters
Anna Maria	1797-01-19	Venne-Wouters
Magdalena	1799-03-18	Verbeek-Slooven
Leonardus	1797-05-23	Verheesen-Ginneken
Petrus Joannes	1799-02-21	Verheesen-Ginneken
Joannes Baptist	1799-06-07	Verhulst-Meel
Hugo	1799-12-25	Verhulst-Janssen
Adrianus	1797-03-12	Verswijver-Ham
Petronella	1797-03-21	Verworst-Timmermans
Franciscus	1799-01-27	Verworst-Timmermans
Anna Cornelia	1797-03-21	Vos-Groof
Antonius	1797-10-04	Vos-Willemen
Anna Cornelia	1797-10-06	Vos-Hagenaers

Anna Isabella	1798-12-03	Vos-Groof
Henricus	1799-01-11	Vos-Rommens
Jacobus	1799-02-22	Vos-Willemen
Jacobus	1799-05-26	Vos-Hagenaars
Maria Theresia	1797-10-22	Vreng-Oevelen
Anna Cornelia	1799-03-25	Vreng-Velthoven
Franciscus Joannes	1798-05-08	Wijns-Noldens
Cornelius	1799-05-03	Willemen-Huijbrechts
Antonius	1798-09-11	Wilmse-Roevens
Cornelia	1799-11-04	Wilmse-Roevens
Christianus	1797-11-15	Wouters-Hendrikx
Joanna	1797-07-07	Wuijts-Broos
Petrus Joannes	1799-03-22	Wuijts-Broos
Cornelia	1799-10-03	Zwagemakers-Theuns
Petronella	1797-01-17	-----Weylants

Voordat we dorsen, eerst ploegen, zaaien en maaien

↑ Voorjaar begin 1900. Het zaailand klaarmaken. 3 Span paarden met houten eggen, voorzien van ijzeren tanden.

↓ Koren pikken bij Louis Buys te Putte. V.l.n.r. de gezusters Marie, Til en Jeanne, die zorgden voor het binden van de schoven. Jef en Frans, de pikkers, allen kinderen van Louis Buys.

↑ De goeie ouwe tijd. Lekker meerijden op de maaimachine. V.l.n.r. Rikus, Jan en vader Arjaan Verbraak bij het havermaaien in de plantage van Hoogerheide.

↓ Mennen in de Laagstraat in Ossendrecht. Piet Koolen, de opvorker en zoon Twan, de tasser op de wagen ± 1950. Dochter Toke en het bezoek Frans van den Bergh en dochtertje Ria steken een handje toe.

HONDERD JAAR DORSEN IN DE ZUIDWESTHOEK

“Geef ons heden ons dagelijks brood”, een strofe uit het onzevader dat zeker de ouderen onder ons allemaal op de katholieke scholen in de godsdienstles hebben geleerd.

Het duidt er al op hoe belangrijk het volksvoedsel nummer één “brood” door de eeuwen heen geweest moet zijn. Ja, zelfs zo belangrijk dat historici elkaar betwisten of dat Nederland zijn gouden eeuw te danken heeft aan de Oost-Indiëvaart (V.O.C.) ofwel aan de graanhandel op de Oostzeelanden.

En dat zal niet alleen zo in Nederland geweest zijn. We moeten nu de tv maar aanzetten en toekijken hoe in hongersnoodgebieden in Afrika en Azië het eerste dat aangevoerd wordt zakken meel zijn.

Ook zien we hoe in afgelegen gebieden van bijvoorbeeld Turkije, een boer bezig is om zijn schamele geogste graan te dorsen met behulp van zijn os, het dorsblok trekkend over de graanleg (= niet gespreide graan).

Met deze laatste manier van dorsen zijn we teruggekeerd in de Zuidwesthoek zo rond 1900.

Louis Jansen van de Hoeve Calfven vertelde mij dat hij bij hen in de schuur bruine bonen dorste met een spanpaard en rondlopend op het leg (een laag) met bruine bonen. Hij moest wel een emmer bij de hand hebben om de paardenmoppen of -plas op te vangen, want een paard waarschuwt niet als het zover is. Werd deze manier van dorsen buiten gedaan, waar men meer ruimte had, dan kwam achter de paarden een zogenaamde dorsblok te hangen. Een soort slede met in de lengterichting latten die ervoor moesten zorgen dat de zaden of granen zich van de hauwen of aren zouden scheiden. Om dit proces te bevorderen werden met behulp van vorken graanleg omgedraaid en los opgewerkt. Deze wijze van dorsen kwam vooral voor bij boonsoorten, erwten en koolzaad. Bij kool- en mosterdzaad werd dit liefst gelijk te velde gedaan en mocht het niet kurkdroog en warm zijn, want bij de minste aanraking sprongen de zadjes uit de hauwen.

Het oogsten gebeurde dan ook met de grootste voorzichtigheid. Dikwijls kwam hierbij het vrouwvolk aan te pas. Vier vrouwen spreidden op het oogstland een draagkleed van ongeveer drie bij drie meter uit, tasten dit vol met koolzaadstruiken; men kon er matig op drukken, want het zaad bleef nu in het draagkleed. De vrouwen pakten het draagkleed bij de hoeken op en droegen dit naar de plaats waar het grote dorskleed was uitgespreid, waar men de koolzaadstruiken op kieperde en dan weer het veld in voor een nieuwe vrachtje.

Ook werd het draagkleed dichtgebonden en op een soort draagbaar gelegd en door twee man naar het dorskleed gebracht. (Zo'n draagbaar is te zien in het heemkundemuseum “Den Aanwas” in Ossendrecht.)

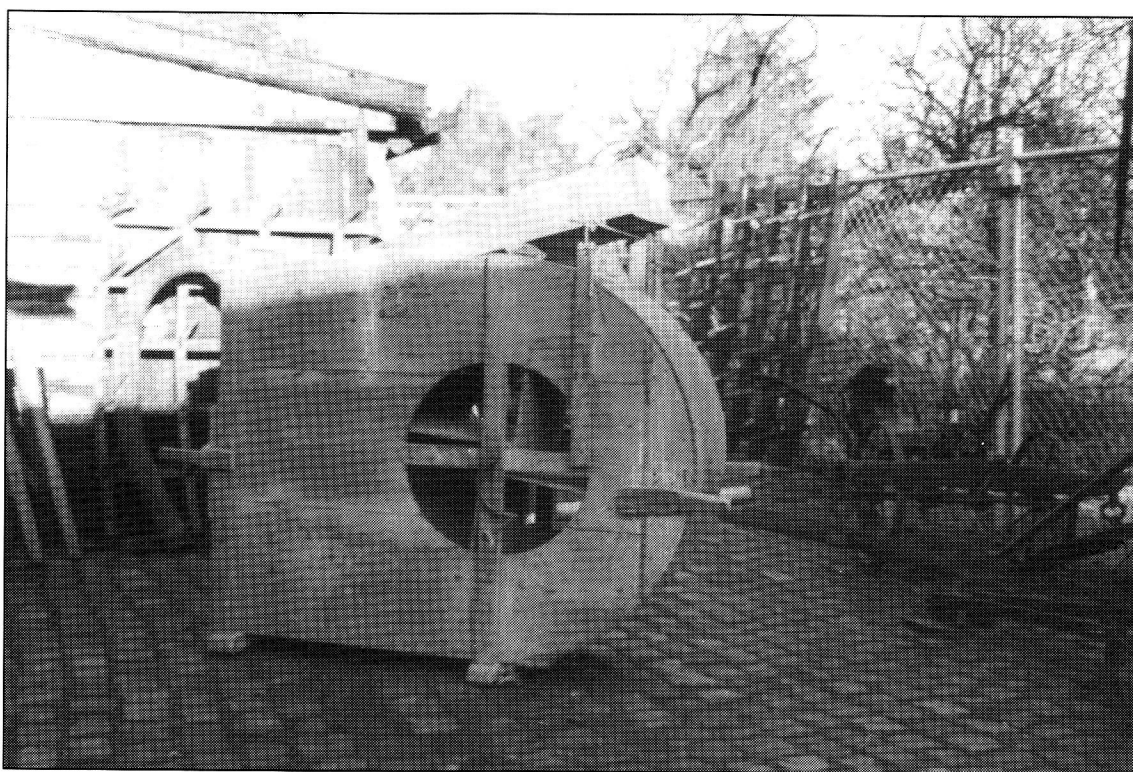
Op het grote dorskleed ($\pm 12 \times 10$ m) stond een ploegje dorsers ($\pm$ vier man) met de dorsvlegel of een stel paarden, al of niet met een dorsblok, die het zaad van de peulen op de hierboven beschreven wijze scheidde.

Als dit gebeurd was, werd met behulp van houten rijven het uitgedorste stro van het dorskleed gekamd. Men is dan nog niet klaar. Alles wat op het dorskleed ligt wordt naar een hoek op een hoop geschept waarna het laatste kaf of peulen van het graan of zaden moet(en) worden gescheiden. Dit kon op drie wijzen, te weten door te wannen, te zeven of met behulp van een kafslager of trijzelmolen.

Het wannen dat is met behulp van een rieten of houten wan (soort platte bak met oren) het graan in de wind opwerpen, zodat de wind het kaf wegblaast en het graan terug opgevangen wordt in de wan.

Deze manier werd echter niet vaak gebruikt hier in de Zuidwesthoek. Voor kleingebruik gebeurde het wel dat men met behulp van een emmer of tonnetje het graan boven het hoofd langzaam in de sterke wind liet leeglopen en zo het kaf liet wegblazen.

Het zeven, waar voor elke graansoort een andere zeef nodig was, deed men wel in onze streken in het begin van deze eeuw. Het kleinere zaad of graan viel door de gaatjes, het kaf dat op de zeef bleef liggen werd iedere keer opnieuw verwijderd. Op de foto van de Zuidpolder van Ossendrecht ziet men rechtsboven een man die ermee bezig is. De zeef werd aan een kant met een eindje touw aan een vast punt (paal, balk) bevestigd en aan de andere kant op een jukje gezet. Zo kon de zever met behulp van een schepel (houten schep) de zeef volscheppen en daarna maar zeven tot alle graan of zaad er doorheen gevallen was. Het kaf werd op een hoop verzameld en diende als veevoer of het vullen van bedden (haverkaf).

De kafslager van het heemkundemuseum "Den Aanwas" te Ossendrecht.

Maar al vroeg in deze eeuw moet er de kafslager geweest zijn. Dit is een handwindmolen waar men het graan mee "schoonde". Met dit schonen wordt niets anders bedoeld dan het kaf van het graan scheiden.

De handwindmolen werd naast de hoop graan gezet. Een persoon bracht door aan de slinger (wiel) te draaien de vier windplanken in beweging die in de buik van de molen zaten. Een ander schepte boven in de bak van de molen het ongeschoonde graan met behulp van de schepel, waar het door een smal spleetje op een schuddende bodem kwam en langzaam naar beneden viel en terecht kwam in de luchtstroom die de windplanken veroorzaakten. Het veel lichtere kaf kwam achter een schuinstaande plank terecht, die men op verschillende hoogten kon zetten. Het zwaardere graan bleef voor de plank wat men dan geschoond kon opscheppen.

Later kwam van de kafmolen een verbeterde versie, de trijzel- of wanmolen.

Hierin was een mechaniek opgenomen waar het graan over twee tot drie bewegende zeven ging terwijl de luchtstroom op dezelfde wijze door het graan ging als bij de kafmolen.

Door die zeven ging het transport van het graan veel langzamer door de windstroom wat het schonen ten goede kwam. De gezuiverde graanstroom werd naar de voorkant van de molen geleid, waar het in een speciale houten wan werd opgevangen. De inhoud van de wan was precies een zak graan (± 75 kg). De kafslager en trijzelmolen zijn te zien in het heemkundemuseum in Ossendrecht.

Al deze intensieve bewerkingen die rond de eeuwwisseling tot 1930 in zwang waren moeten in een periode geweest zijn dat mankracht nog niets kostte. Als men kijkt wat men op een dag dorste op deze wijze dan zou men van de opbrengst het loon van de arbeiders op de dag van vandaag niet kunnen betalen.

Uit een verslag van rond 1900 zie ik dat twee paarden met het dorsblok, een menner en vier arbeiders op een gerstleg, op een dag 1.500 kg gerst dorsen. Als men het dorsblok vervangt door vier man met de dorsvlegel dan zijn dat acht man voor 1.500 kg gerst en dan moet het nog geschoond worden.

Dat arbeid niet duur was vroeger blijkt wel uit het verhaal van Willem Jansen van 't Geleg in Ossendrecht. Hij vertelde dat hij aan het eind van de jaren twintig twee man in de schuur aan het dorsen had met de vlegel en dat hij die kon betalen met de opbrengst van de konijntjes die hij ving in de bossen bij de Pappot achter zijn boerderij. Elk heemkundig museum in Brabant zal wel een paar dorsvlegels in voorraad hebben.

Als je het werktuig bekijkt met zijn steel ingewikkeld verbonden met leren veters, met het slaghout dat ook al van een houtsoort moest zijn waarvan geen splinters af mochten springen, omdat die de smaak van het brood zouden bederven, dan krijg ik altijd een beeld voor ogen wat me doet denken aan de donkere Middeleeuwen en toch zijn ze nog lang in gebruik geweest op de zandgronden en op keuterboerderijtjes tot in de dertiger jaren.

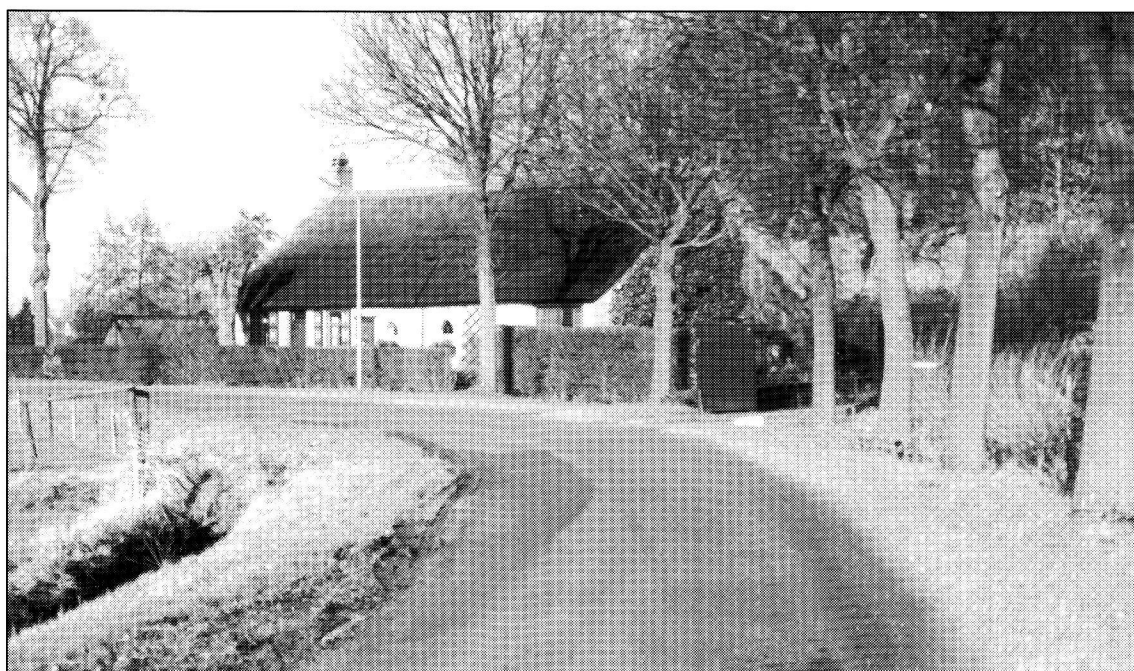
← Dorsen met de vlegel

Hier in onze grensstreek zal het wel tot in de Tweede Wereldoorlog geweest zijn, want het officiële dorsen stond dikwijls onder toezicht (controleurs) van het Rijk. Wilde men graan hebben voor de smokkel naar België dan moest het dorsen maar 's nachts gebeuren in de schuur. Toch zal men vanwege het harde kloppen van de dorsvlegel liever het graan geseld hebben wat minder lawaai maakte.

Onze buren op Zuid-Beveland hadden voor het graangeselen een speciale steen, de geselsteen. Een hardstenen (arduin) steen van ± 80 bij 60 cm werd in een schuin aflopend juk gelegd waarvan de hoogste kant ongeveer 80 cm was, op het dorskleed of de houten dorsvloer gezet, en dan konden de bussels graan worden uitgeslagen. Toch werd op de zandgronden van de Zuidwesthoek ook geseld. Dat had niet altijd te maken met het graan, maar wel met het bijproduct, het roggestro.

Hier geselde (uitslaan) men op een horizontale balk met wat plankes erop of tegen de pui (houten staande wand) in de schuur. Ook werd gebruik gemaakt van een omgekeerde gietijzeren fornuisketel, op de dorsvloer of dorskleed geplaatst. Meestal ging het om het mooie rechte roggestro dat men op deze wijze van het dorsen overhield. In het begin van deze eeuw werd dat op het hoogland (de zandgronden) gebruikt in plaats van riet, voor afdekking van schuren en stallen.

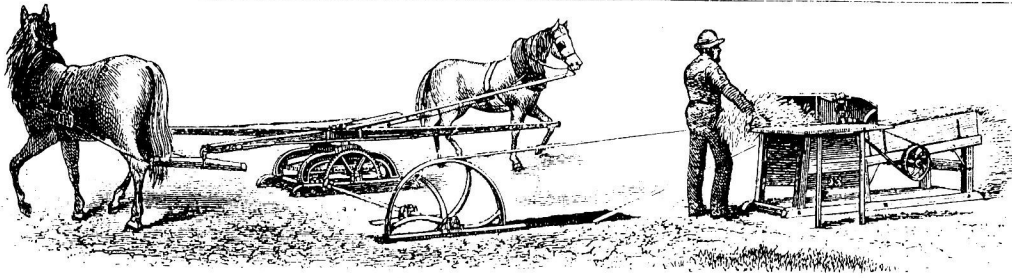
Voor het krammen van de nieuwe bedijkingen bij Woensdrecht werd dit opgekocht bij de zandboeren vanwege de mooie kwaliteit lang recht stro en later tot in de jaren vijftig voor het afdekken van maïs en uien (droogrennen). Ook voor het stoppen (onderdekken) van aardappelkuilen was het roggestro geliefd.

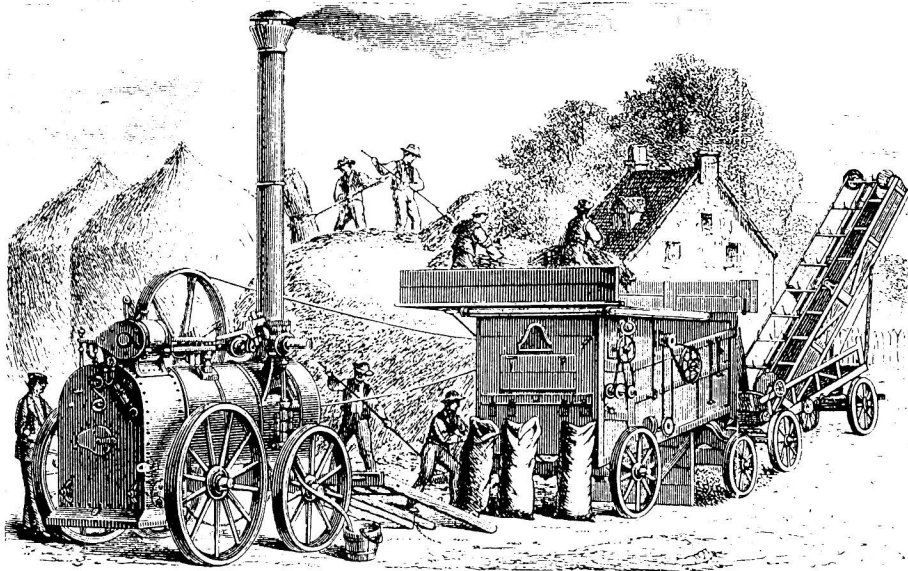
Huisje van Paardekam aan de Koeleweg, met rechts achter de haag het mendeurtje.

Het geselen gebeurde tot 1960 ook gewoon bij arbeiders aan huis. In het begin van deze eeuw waren in de Zuidwesthoek vele huisjes buiten de kom van de gemeente gebouwd op een gemet (4.000 m²) of meer grond. De bewoners hiervan, meestal landarbeiders, verbouwden buiten de groente hierop aardappelen en rogge vooral als voer voor de varkens die in het najaar geslacht werden. Tot voor een tiental jaren zag men nog wel af en toe zulke woninkjes in de Zuidwesthoek staan. Met een of twee ramen en een voordeur aan de straatkant en op het eind van de voorgevel een dubbel mendeurtje met daarachter een dorsvloertje met aan de ene kant een gebintje met een schelfje voor het graan en aan de andere kant twee varkenskotens. Ik weet nog dat mijn schoonvader hier in de Prins Hendrikstraat in Hoogerheide tot 1960 een vijftig roeden (± 650 m²) rogge had, die hij nog afdeed met de pik (ook wel zieke genaamd, een handig kort zeisje).

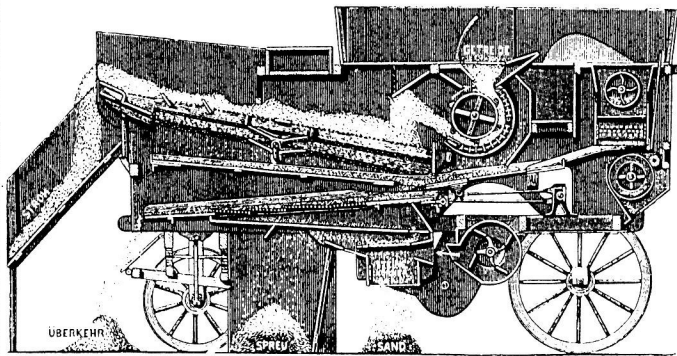
DORSCHMACHINES.

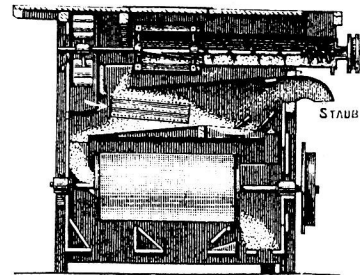
1. Paarden - dorschmachine.

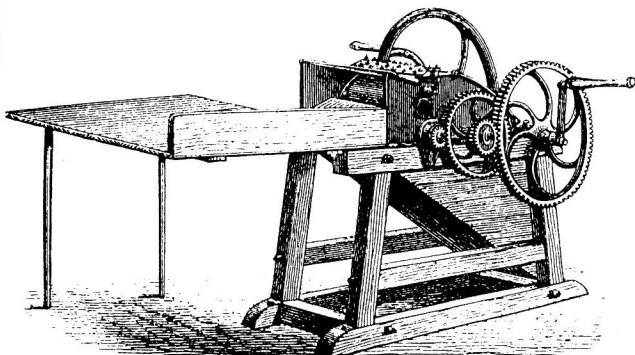
2. Stoom - dorschmachine met stroo - elevator.

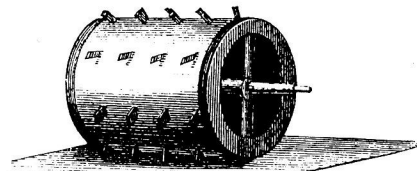
3. Overlangsche doorsnede eener stoom - dorschmachine.

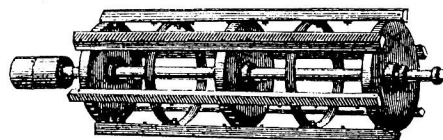
4. Dwarse doorsnede eener stoom - dorschmachine.

7. Handdorschmachine.

5. Hekeltrommel eener dorschmachine.

6. Trommel eener dorschmachine met slaglijsten

Als het dan in de hoop goed nagerijpt was, en het was een mooie dag in juli, dan spreidde mijn schoonmoeder een juten dorskleedje dat altijd netjes bewaard werd, op het erf, de gietijzeren fornuisketel ondersteboven erop, en de bussels koren werden door haar uitgeslagen (gegeseld). Het verzamelde kaf en graan werd 's avonds door mijn schoonvader geschoond, door het langzaam vanuit een tonnetje, boven zijn hoofd naar beneden te laten lopen. De wind scheidde het koren van het kaf. Het graan werd naar Herman Ots de mulder aan de Huijbergseweg gebracht om te malen en men had weer een paar zakken meel om het varken af te mesten tot het najaar.

Om met het zuivere handdorswerk te eindigen nog iets over de dorsvlegel. In het begin van 1900 toen er nog in ploegjes met de vlegel gedorst werd, was het toch een kunst om in de maat te blijven van je mededorsers, want het neergaan van de dorsknippel moest in een soort driekwartsmaat gebeuren waarbij het versje van Jan-bakt-spek een hulpje geweest zou zijn. Was men al dorsend over een leggraan heen gegaan, dan hadden deze dorsers de handigheid om met de steel van de dorsvlegel onder het leg doorgaand in één beweging het graan te keren zodat de onderkant van de aren weer boven kwamen om nog een keer gevlegeld te worden om ook het laatste graan eruit te krijgen.

MECHANISATIE

Gelijktijdig met al dit pure handwerk waren in het begin van 1900 ook al in onze streken de eerste dorsmachines gearriveerd. De handdorsmachine nr. 7 op de tekening van de dorsmachines is zo'n machine waar Max Hazen van Calfven de kost mee probeerde te verdienen. Met twee man moest men aan de draaiers met vliegwielen de trommel met pennen (hekel) ronddraaien welke door overbrengingen een flink toerental ontwikkelde. Een insteker stak een bussel graan tussen twee draaiende rollen die het graan op de dorstrommel trokken. De pennen van de trommel deden hun werk en rafelden al het graan uit de aren. Was dit gebeurd dan trok de insteker het stro terug, dat dus niet door de machine ging, waardoor men weer prachtig recht dekstro overhield. Het onderliggende kaf en graan moest natuurlijk nog wel door de kaf- of trijzelmolen om geschoond te worden.

Misschien was Max wel de eerste loondorser van de Zuidwesthoek. Het draaien aan de zwengels van de dorsmachine moet toch wel een beulenwerk geweest zijn, want Max beschuldigde de uitvinder van de machine ervan dat die niet goed bij zijn verstand geweest zou zijn toen hij het apparaat uitvond, omdat het zo zwaar draaide. De boer (opdrachtgever) antwoordde hierop dat niet de uitvinder zo gek was, maar degene die aan de machine wilde draaien en daar kon Max het mee doen.

Tot zover de mankracht om een dorsmachine te laten werken. Gelijktijdig zien we ook de paardenkracht die gebruikt wordt om een dorsmachine aan te drijven. Een prachtig voorbeeld hiervan is de foto van het "dorsmachien in de Zuidpolder". Was Max Hazen niet de eerste loondorser in onze contreien, dan moet deze verplaatsbare manege met dorsmachine in de Zuidpolder het wel zijn geweest. De twee paarden rechtsboven lopen in het rond, de bomen van de manege voorttrekkend die een gietijzeren tandrad (cirkel) in beweging brengen, dat verbonden met horizontale stangen een buiten de manege opgesteld drijf wiel voor de dorsmachine doet draaien. Hier worden mijns inziens rechtstreeks de hopen graan te velde gedorst. Het is een kleine dorsmachine zonder windelevator dus het graan valt ongeschoond onder de machine waar het verder op het dorskleed ontdaan wordt van losse pijlen en aren door kammen, waarna de man rechtsboven het kaf van het graan scheidt door zeven. Het vrouwvolk achter de machine is bezig met het zogenaamde strovangen en het binden van bussels gedorst stro.

↑ Pinmolen, te Putte, aangedreven door de manege met 2 paarden.
Op de trommel stonden stalen pennen die het graan van aren zavelde.

↓ Dorsmachine in de Zuidpolder van Ossendrecht, waarop o.m. op de achtergrond de "mobile" manege te zien is.

De man met het hoedje boven de machine is de insteker. Hij moet ervoor zorgen dat het graan regelmatig op de trommel in de machine komt. Gebeurt dit te bruusk dan slaat de trommel vast (klem) en gaat er hier of daar een drijfriem af en zal er te veel graan in het stro blijven zitten.

Tussen de paarden en de machine in ziet men het hoopje graan dat al gedorst is. Ik weet niet of men al lang bezig was met dorsen toen de foto werd genomen, maar uit de verhouding hoopje graan tegenover de 13 personen die bij het dorsen aanwezig zijn blijkt weer dat arbeid toen nog niet veel kostte.

Het dorsen met behulp van de paardenmanege (rosmolen) zag men veel op de zandgronden in de Zuidwesthoek, maar dan stond hij op een vaste plaats gemonteerd naast de (graan)schuur.

Binnen in een uitbouwtje van de schuur stond een laag hekelmachientje van $\pm$ vier bij twee meter maar met een dwarse (haakse) stro-uitgang. De insteker stond voor een tafel waarop hij de graanschoof uitspreidde om het graan regelmatig in de ongeveer 790 cm brede hekeltrommel te laten gaan. Hier werd het graan door de pennen van de trommel van de aren geslagen. Het stro ging rechtdoor waar het op de onderliggende stroschudder viel, die het door een op-en-neergaande beweging, na het graan eruit geschud te hebben, haaks uit de machine transporteerde waar het opgevangen werd door twee strobinders.

Met vooruit gemaakte banden van recht roggestro, werd het stro in grote bussels gebonden en opgestapeld. Als de ruimte onder de stroschudder helemaal vol was met graan en kaf werd er gestopt. Met schepel en storijf werd alles onder de machine vandaan gehaald en tegenover de machine liggende dorsvloer zo ver mogelijk tegen pui opgeslagen.

De schuur van Venne in de Middelstraat in Ossendrecht met het aanbouwtje voor de hekelmachine.

Intussen gooide iemand anders een aantal graanschoven uit het gebint (de graanopslagplaats) bij de machine voor de volgende dorsbeurt. Het aantal (graan)schoven was zo groot dat men er een poos of pooske mee kon dorsen. De term poos of pooske was het tijdsbestek bij het dorsen, dat de dorsmachine dorste totdat alles vol zat met graan en kaf onder de machine en men weer moest stoppen om het er onderuit te halen als hierboven beschreven. Die periode was voor een hekelmachientje $\pm$ 175 graanschoven wat neerkwam op $\pm$ 1 uur dorsen.

Dit herhaalde zich zo'n keer of vier en dan was de hoop gedorst graan en kaf tegen de pui op de dorsvloer zo groot geworden dat men geen plaats meer had om stro te binden. Dan werd de trijzelmolen voor de hoop graan en kaf gezet en werd begonnen met het schonen (kaf van het graan scheiden) van het graan.

Ikzelf heb tussen 1945 en 1950 op deze wijze nog mee gedorst. Het was zo, de loondorsmachine kwam meestal eind januari/februari langs om te dorsen. De graanzolder, waar het graan bewaard werd voor de paarden (haver) of de andere granen die de mulder wekelijks kwam afhalen om te malen voor de varkens of rundvee, was dikwijls in december al ver leeg. En dan werd het oude hekelmachientje in stelling gebracht. Misschien was het ook wel uit zuinigheidsoverwegingen dat Hugo Jansen zo graag met dat machientje dorste. Als hij 's morgens met zijn oliepitje binnenkwam om achter op de platte buis te zetten om de olie wat dunner te maken dan wist ik al, het wordt weer "smoorvreten" vandaag. Want "smoren" (stuiven) kon het, vooral het graan van de zandgronden.

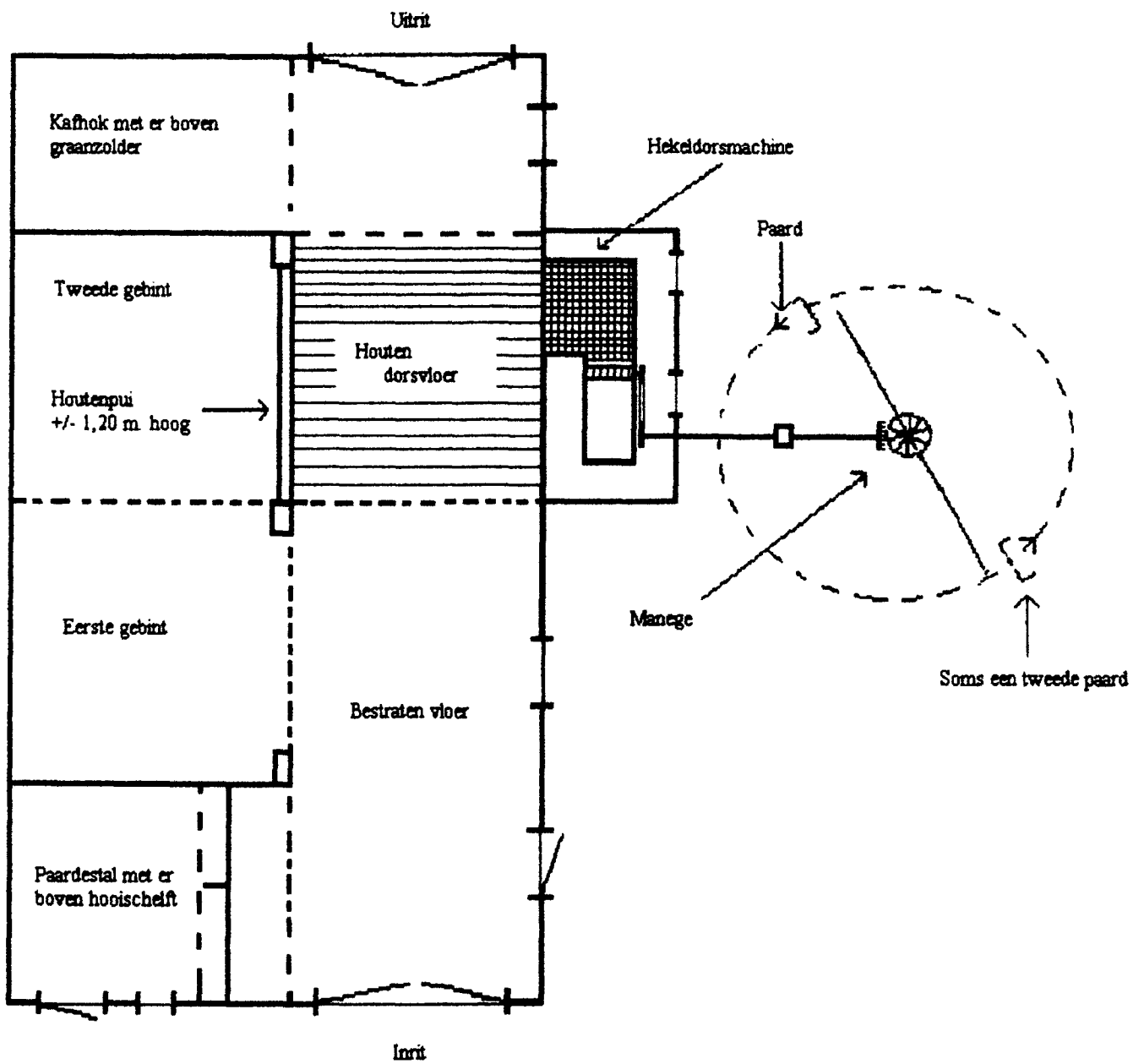
Mijn werk als jongen van een jaar of 14, 15 was altijd de schoven uit het gebint gooien en als we gingen dorsen moest ik de schoven op de insteektafel leggen en het touwtje van de schoof doorsnijden. Ik zie hem nog staan, grootvader Hugo Jansen, een lange snotpiek aan zijn neus in de koude schuur, de schoven in de dorstrommel stekend. Het machientje, toen aangedreven door een kracht-stroommotor, maakte een oorverdovend lawaai in de schuur. Toch lukte het me, als ik het maar lang genoeg aanhoorde, alle toen bekende schlagers op de muziek van de stroschudder mee te neuriën.

Ik vertelde u al dat dit hekelmachientje in het begin de paardenmanege als aandrijving had. Zo vertelde mij Lo Withagen-Jansen van 't Geleg in Ossendrecht, dat ze toen ze nog thuis was als jong meisje, de paarden moest mennen in de manege voor het dorsen. Maar paarden hebben al snel door dat hun vaste menner niet in de buurt is en vooral een jonge vrouw, die niet het overwicht heeft, doet de paarden langzamer lopen. Haar vader Willem Jansen moest nog al eens mopperend zijn hoofd door het raampje van de uitbouw steken, omdat zij de paarden moest aansporen om harder te lopen.

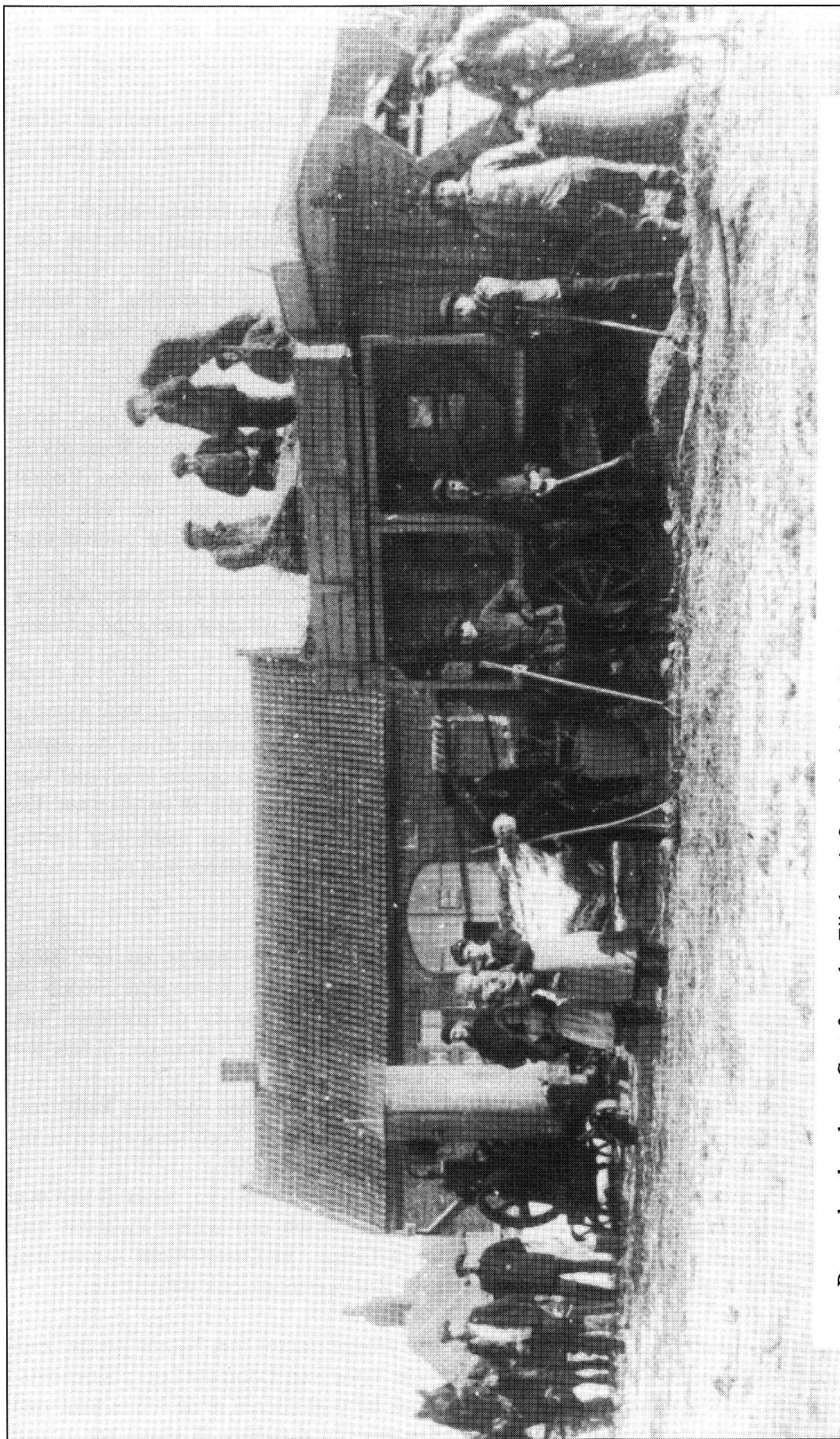
Ja, om te dorsen zal de dorstrommel toch genoeg omwentelingen moeten maken om het graan uit de aren te krijgen. Nu, in 1999, staan er nog schuren met uitbouwtes die dienden voor plaatsing van de dorsmachientjes o.a. bij Alf. Vermeulen (vroeger Hugo Jansen) in de Laag-straat, Venne in de Middelstraat, Jansen van het Putsmolentje, Goris op het Hageland en de Jong in de Noordpolder; allen in Ossendrecht.

Na hand- en paardenkracht voor aandrijving van de dorsmachine waren er in het begin van 1900 ook stoommachines als krachtbron bij het dorsen. Felix Jansen in de Nieuwe Zuidpolder van Ossendrecht had zo'n stoommachine. Piet Vermeulen was de machinist van "den duvel", zoals de stoommachine in Ossendrecht werd genoemd. Den duvel was niet zelfrijdend en loodzwaar. Er moesten soms wel vier paarden aan te pas komen om de stoommachine door de onbestrate polderwegen te trekken.

Kenmerkend voor de stoomdorsmachines was de lange schouw die erop stond. Dit was om de vuurvonken te laten doven in de pijp, want waar men bang voor was bij het dorsen was brand.

Indeling graanschuur met hekeldorsmachine

Dorsen door loondorser Gustaf van den Eijnden uit Ossendrecht in de Van der Duynspolder op het hoeffke van Koster Pijnen. Het grote vat is een watervat dat diende voor de koeling van de Victoria-motor. ± 1915. V.l.n.r. Frans Stuijts, Gustaf van den Eijnden, Henri van Putte, Cornelia Pijnen, mevr. Pijnen-Bril met op de arm Louis Pijnen, Marinus Pijnen, jongeman Stok. Op de dorsmachine Marijn Stuijts (Nederheide), 2 onbekenden en De Moor uit Woensdrecht. Voor de dorsmachine Stan Huijgens, Louis Verhezen, Dierckx, HenriKoolen Sjef Suijkerbuijk en Jan Pijnen.

Het droge stro had niet veel nodig om in brand te vliegen. Altijd ziet men dat de stoommachines en ook later de zware tractoren met een lange aandrijfriem zo ver mogelijk van de graanschuur of graanmijt vandaan staan om brand te voorkomen.

In 1928 brandde toch de schuur van Fons van Meir op de Aanwas in Ossendrecht af. Of er wat blijven smeulen was of dat het kortsluiting was, kort na het dorsen kraaide de rode haan en de schuur ging in vlammen op.

Als er in de wintermaanden met de stoommachine gedorst werd was de machinist de klos, want het aanmaken en op stoom brengen voor er gedorst kon worden nam toch een drie kwartier in beslag en dan moest hij toch vroeger beginnen. Het scheldwoord "zwarte duvel" kan hier wel vandaan gekomen zijn, want kolen, vuur, olie en vet, wat er allemaal bij kijken kwam en dan het stof (smoor) van het dorsen maakte dat je 's avonds zo zwart was als nen duvel.

De weduwe L. Mattheussens en zonen, cichorei-fabrikant en boer, zou ook zo'n stoomdorsmachine gehad hebben. Oudere boeren wisten zich dit niet te herinneren, maar als de machine in het begin van deze eeuw in bedrijf is geweest kunnen zij dit ook niet weten. Vooral kapitaalkrachtige (polder)boeren met veel granen konden tot aanschaf van een dure stoomdorsmachine overgaan. Hier dorsten zij dan ook de granen van andere boeren mee (loondorsen).

De dorsmachine die hierbij gebruikt werd was al voorzien van een kafblazer die het kaf van het graan scheidde dat in zakken werd opgevangen. Het stro dat achter uit de dorsmachine kwam moest nog opgevangen worden en tot grote bussels gebonden.

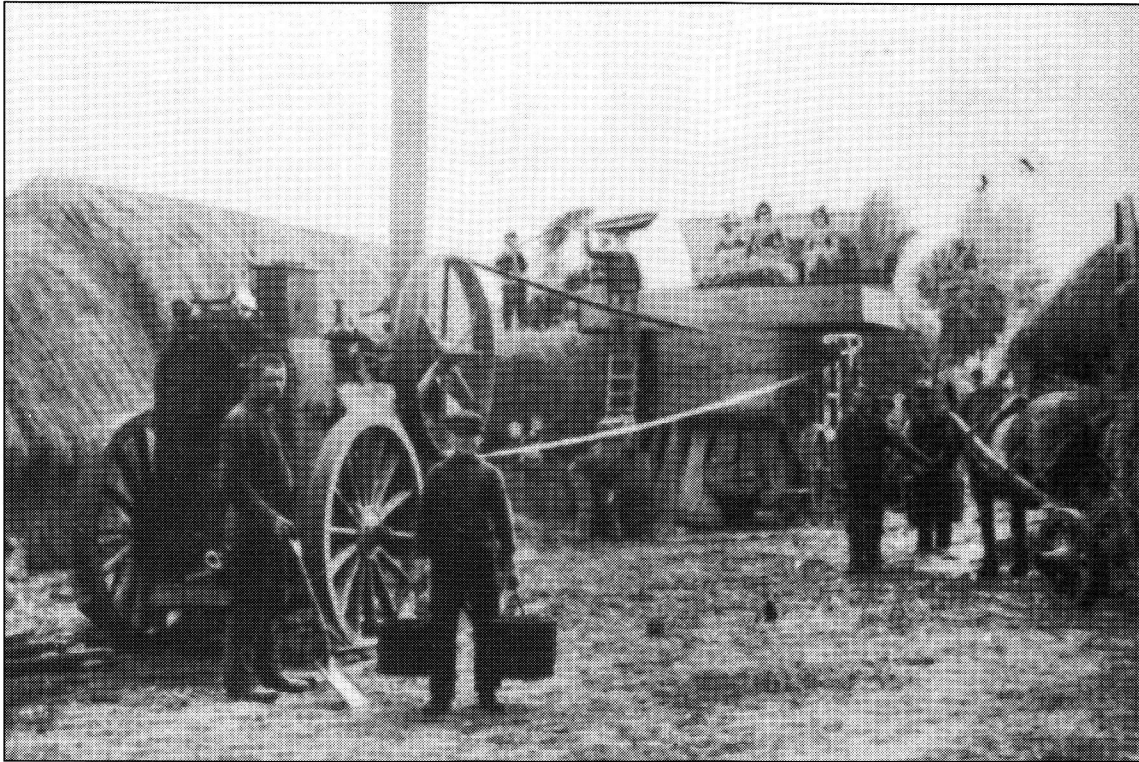
Gelijktijdig in het eerste kwart van deze eeuw dorste Gustaf van den Eijnden van den Aanwas in Ossendrecht met datzelfde type dorsmachine, maar dan aangedreven door de eerste dieselmotor, een zogenaamde Listermotor van 5 of 7 pk. De motor stond op een affuit met vier zware gietijzeren wielen die ook weer door paarden werden getrokken om te verplaatsen. De vroegste motoren van dit Listertype hadden wel een koelvat van $\pm$ 500 liter water wat diende voor de koeling van de motor. Latere types hadden een gietijzeren koelkop met ribben waar men af en toe een emmer water moest bijvullen voor de koeling.

Arjaan Verbraak uit Hoogerheide dorste ook met zo'n later type motor en een klein "dorskaske" (dorsmachientje). Wies Verbraak vertelde me nog dat het koren van Giedus en Janus van de Bergh en Jappe Cloots, die op de kleine perceeltjes in de plantage van Hoogerheide geoogst was, bij hen op het erf getast werd en in de winter kwamen zij dan een dag om gezamenlijk ook het graan van Arjaan mee te dorsen.

Hekelmachientjes hebben een lage capaciteit, al zijn er ook modellen met een kafblazer, waardoor hier de trijzelmolen er dus niet meer aan te pas hoeft komen. Toch verdwijnen ze bij de meeste boeren uit de schuur.

Sommige boeren gaan over tot gezamenlijke aankoop van een dorsmachine, meestal van een loondorser die overgaat tot een machine met meer capaciteit en een betere kwaliteit van dorsen. Zo kopen Constant en Willem Jansen van 't Geleg in Ossendrecht samen een dorsmachientje van de firma Hectors uit Wouw, die in de Zuidwesthoek ook wel dorste..

Een vroege dorskast, maar dan al aangedreven door een vroege tractor met houten poelie, zien we bij de loondorsers van het Zandfort uit Hoogerheide Toon van Loon en Louis Koevoets. Later, in de jaren '45-'55, zouden zij in de Zuidwesthoek bij veel boeren in de wintermaanden dorsen met een van de laatste dorscombinaties voorzien van een stro-pers. Ik noem het woord stro-pers, maar tussen het stro vangen en binden door mensenhanden achter de dorsmachine en

↑ De lange schouw op de stoommachine (duvel) ter voorkoming van vonkresten in het droge stro

↓ Gustaf v.d. Eijnden aan het dorsen bij zijn broer René op de Aanwas, tijdens de oorlog '14-'18.

↑ Het kleine machientje van Arjaan Verbraak, aangedreven door een Bernardmotor.
V.l.n.r. Jo van den Eijnden, Wies Verbraak en Zandee.

↓ Dorsen in de Hoogerwaardpolder van Woensdrecht rond 1935 op het land van Colpaart.
De machine wordt aangedreven door een Bernardmotor. Naast de motor Jan Colpaart, op
de dorsmachine Cor Colpaart.

↑ Toon van Loon en Louis Koevoets met hun eerste nog ouderwetse dorsmachine op pad als loondorser.

↓ Dorsen op de Berghoeve in Ossendrecht met de eigen machine, voorzien van een automatische stro(bussel)binder, vastgetrokken door touw. Zie rechts wat een hoop stro men had van een paar dagen dorsen.

de grote stro-pers die het stro met veel geweld en machtsvertoon in stropakken perste, bijeengehouden door twee ijzeren draden, was er op het eind van de jaren dertig nog een tussenvorm, te weten de strobinder. Het gedorstte stro, dat uit de machine kwam viel in een soort vanger met touwtjes en als de bussel groot genoeg was kwam de afslag in werking; de touwtjes werden automatisch geknoopt en afgeknipt en de bussel wipte uit de machine, klaar om door een man omhoog gevorkt te worden op de stromijt. Doordat het stro niet geperst was had men na het dorsen, in plaats van een graanmijt, weer net zo'n grote stromijt op het erf.

De foto van de gebroeders Jacobs van de Berghoeve in Ossendrecht toont ons een dorsmachine met strobinder met de stromijt ernaast. Later zouden op deze methode weer verbeteringen komen en werd het stro licht geperst in platte pakketten van 0,25 x 1 x 1.50 m, gebonden met touw. Dit was toch handiger en plaatsbesparender dan de onregelmatige strobussels.

Op de Berghoeve zal de strobinder ook vervangen worden door een echte Lanz-stro-pers, en dan is de combinatie compleet. Later zou deze weer verkocht worden aan Montree in de Raadhuisstraat in Hoogerheide, die ook een loondorser was in de Zuidwesthoek .

We zijn dan aangeland bij de dorscombinaties zoals we ze in de jaren veertig tot vijfenvijftig in de wintermaanden langs de boerderijen zien trekken om granen, erwten en alle soorten bonen te dorsen.

In die tijd waren, door het toegenomen arsenaal granen en door het gebruik van kunstmeststoffen, de meeste schuren te klein om het graan in de schuur te bergen en we zien bij de boerderijen windschuren verschijnen, gemaakt van stalen spanten en bedekt met golfplaten en open wanden, die het graan goed deden nadrogen. Vóór die tijd waren er op de zandgronden van Ossendrecht nogal wat paraplu's (tasbergen), waar het ongedorstte graan werd opgeslagen. Het waren ronde paraplu-vormige, van ongekante spanten en latten met roggestro bedekte daken met een zware paal in het midden waaraan het ronde dak met behulp van een katrol omhoog en omlaag gedaan kon worden. Na het dorsen liet men het dan zakken tot twee meter en diende het als bergplaats voor stro of als standplaats voor karren en gereedschap. De diameter was ± zes, en de hoogte tot ± zeven meter.

Stonden er twee bij een boerderij dan was de tussenruimte zo groot dat er precies een dorsmachine tussen paste; dan hoefde men de dorsmachine niet te verzetten (opstellen). Ook als men gewoon losse graanmijten opzette, waren het er meest twee tegenover elkaar, met tussenruimte voor de dorskas zoals de machine in onze streken werd genoemd.

Evenals voor het maken van een waterput, had ieder dorp iemand die het specialistische werk van het maken van een tasberg (paraplu) deed. In Ossendrecht was dat Kees Paardekam (Kees van Ko Pin). Je moest timmerman en rietdekker tegelijk zijn.

In de jaren veertig, toen het meeste landbouwwerk nog gedaan werd met behulp van paarden, simpele boerenkarren en -wagens en werktuigen was het verschijnen van een dorscombinatie op de wegen een hele belevenis; als trekkracht de robuuste zoon en soms vuurspuwende Lanzbuldogtrekker (nog met gloeikop), daarachter de dorskas, daar weer aangepikt de zware ijzeren stro-pers en tenslotte het kafhuizenwagentje bijgevuld met drijfriemen, oliën en vetten om te smeren. Het was voor die tijd indrukwekkend, vooral voor schooljongens die er dan altijd achteraan liepen en probeerden op het buizenwagentje mee te rijden.

Op de boerderij had de boer niet graag kinderen in de buurt. De vele drijfriemen aan de dorskas en vooral de lange drijfriem vanaf de tractor waren een gevaar voor loshangende kleding en dassen.

↑ Draadsteker (Louis Bolders?) bij de stro-pers van Jansen uit Lepelstraat, waarmee de mannen van Bolders van Calfven de boer opgingen.

← Aan de zakken! De machine was van Weststrate uit Krabbendijke. Hiermee hebben ook Louis en Feel Bolders nog gedorst.

Zo kreeg Louis Michielssens van de Dameshoeve in de jaren dertig een ongeluk bij het dorsen en werd ernstig gewond. Daar de huisarts geen tetanusspuit voorhanden had verslechterde Louis' toestand snel en is hij uiteindelijk aan dit dorsongeluk gestorven.

Bij droog weer buiten dorsen was het mooiste, want dan had je niet zo veel last van de smoor (stof). Moest je erwten dorsen van het zand in een dichte schuur, nou dan kon je elkaar niet meer zien staan van de smoor. De tractor stond vanwege het stof (filters) en brandgevaar zover mogelijk van het dorsen vandaan. In die tijd had je in de schuren veel last van ratten en muizen. Vooral onderaan in het gebint hadden ze zich gevestigd. In de laatste lagen schoven graan kon het vergeven zijn van de ratten. Sommige boeren hadden ne goeie fox (hond) die dan de tas op kwam om ze dood te bijten. Dikwijls stond de pui nog in de schuur en konden de ratten niet goed ontsnappen. Menig vorkensteel is gesneuveld door het onbesuisd slaan naar de ratten. De durfal die zijn broekspijpen niet in zijn sokken deed kon wel eens hebben dat zo'n rat uit angst je broekspijpen in schoot en tegen je benen omhoog klauterde. Dit is niet zomaar een mooi verhaaltje, want ik was er zelf bij.

Voor het dorsen met deze dors-combinaties was wel een ploegje werkvolk nodig. Op de tas twee man voor het aangooien van de schoven met de vork, een tot twee man op de dorsmachine om de schoven in de dorstrommel te verdelen (ingooien), een tot twee man voor het afpikken, afwegen en opstapelen van de graanzakken, twee man voor het draadsteken aan de stro-pers en een man om de stropakken te dragen en op te stapelen.

De kafblazer, die het kaf van het graan scheidde, was zo krachtig dat het kaf met behulp van een buizenstelsel tot in het kafkot werd getransporteerd. Er was in de boerengezinnen altijd wel een blij en tevreden gevoel als men ging dorsen. Voor het werk van het voorgaande jaar - zaaïen, wieden, maaien, hopen, oogsten, -allemaal werk dat men vóór september van het voorgaande jaar had gedaan - kreeg men nu in januari/februari de beloning.

Mijn schoonvader, Alf Mateeuwsen, vertelde mij dat hij als jongeling met meer gasten van Calfven werkte bij Alf Jansen (Ossendrechtseweg) op Calfven en wanneer de dorsmachine even werd stilgelegd voor een pauze (schof), kwam de boerin, de vrouw van Alf Jansen, met een ben (mand) fruit uit de eigen boomgaard, de tas op om iedereen van een opkikkertje te voorzien. Maar Fons Jansen, die wel in was voor en dolletje, droeg een van de jonge gasten op om met mevrouw Jansen een worstelpartijtje te doen op de tas en even later rolde Dolf Prop met moeder de vrouw in baaien rokken tussen de graanschoven en het viel Dolf niet mee om te winnen, want de boerin was "goed bij de polle" (sterk). "Even kijken wie de sterkste is", noemde men dat vroeger. Toch allemaal een bewijs dat men blij was dat men weer aan het dorsen was.

Men taste de graanzolder vol met voer voor de paarden (haver) en varkens (rogge). Tijdens het dorsen kwamen de graanhandelaren uit de streek kijken naar de kwaliteit en de prijs die de boer verlangde en werden er zaken gedaan dan had de boer weer inkomen voor zijn gezin en geld voor investering in zaaigoed, kunstmest, gereedschap enz.

In de oorlogsjaren van 1940-1945 was er een inleveringsplicht voor graan. De particuliere handel mocht niet meer plaatshebben. Iedere boer moest een opgave doen van de ingezaaide oppervlaktes granen. Er zijn jaren geweest dat die werden nagemeten door reserve-ambtenaren van regeringszijde. Het was natuurlijk wel zo dat men de opbrengst van graan te velde niet nauwkeurig kon vaststellen. Hier bij ons in de streek werd graag graan achterovergedrukt bestemd voor de smokkel, want daar kon een goede prijs voor gemaakt worden.

↑ Alle hens aan dek op de Berghoeve met de eigen machine. Links de mannen met de zonnehoeden Piet en Ko Jacobs. Daarachter de mijt met geperste pakken stro. Rechts de ronde boerentrein waarop de volle zakken graan geast werden.

↓ Een prachtige combinatie van Piet Montree uit Hoogerheide bij het erwten dorsen. De tijden gaan vooruit. De transportband is al aanwezig, wat het opvorken vergemakkelijkt. Op de voorgrond de draadstekers, vooraan Frans de Moor.

Zoals ik al vertelde, probeerde men, voordat de grote dorsmachine kwam, al wat in het geheim te dorsen (geselen) voor de zwarte handel. Je moest opgeven welke dag je begon met dorsen en je kreeg dan een controleur (commies) op het erf die precies bijhield hoeveel kilo graan gedorst werd en ingeleverd moest worden tegen een vastgestelde (lage) prijs. Maar die commies was ook maar een mens van vlees en bloed en als hij eens 5 of 10 minuten met de broek af moest waren ze er als de kippen bij om een paar zakken graan te verbergen onder het kaf. Als hij terugkwam even een riempje van de dorskas afgelicht en men had zogenaamd stukken (pech) gehad. De man kon niet meer bepalen of je nu 5 of 7 zakken gedorst had terwijl hij even weg was. Een andere manier om aan zwart graan te komen was om na de laatste schoof de machine stil te zetten omdat het dorsen klaar was en de zaak op te ruimen.... maar als de controleur dan gevlogen was liet men de dorsmachine nog even draaien en het graan dat nog onderweg was op de zeven was buiten de telling en leverde een extraatje op bij de smokkel.

Het was ook de tijd dat het graan dat men mocht houden voor veevoer allemaal met een rode kleurstof behandeld moest worden om te voorkomen dat het nog dienst kon doen om te smokkelen, maar door de rode kleur was het niet meer geschikt om brood van te bakken.

De grote loondorsers die na de oorlogsjaren in de Zuidwesthoek hun diensten aanboden waren

- C. Jansen uit Lepelstraat, waar Louis en Feel Bolders (de mannen van de gare bolders) van Calfven mee de boer op gingen.
- Frie Palings van Calfven.
- Blommerde van de Aanwas (the Kettle) uit Ossendrecht met Piet en zoon Jan Vriens (van Pieloën).
- Toon van Loon en Louis Koevoets van het Zandfort uit Hoogerheide.
- Frans en Piet Montree uit de Raadhuisstraat in Hoogerheide.
- firma Colpaart uit de Caterspolder Woensdrecht.
- firma Hectors uit Wouw.
- Van Gastel uit Huijbergen.

De dorscapaciteit van deze grote dorsmachines was $\pm$ 1.500 kg per uur voor rogge met lang stro wat toch allemaal verwerkt moest worden door de trommel en tot 2.800 kg per uur voor kwaliteitsgerst dat met zijn kortere stro gemakkelijker dorste.

EEN NIEUW TIJDPERK

Al van 1947 loopt de boerenbevolking uit om op de Zeeuwse en West-Brabantse kleigebieden hier en daar de eerste gecombineerde maaidorser te bezichtigen.

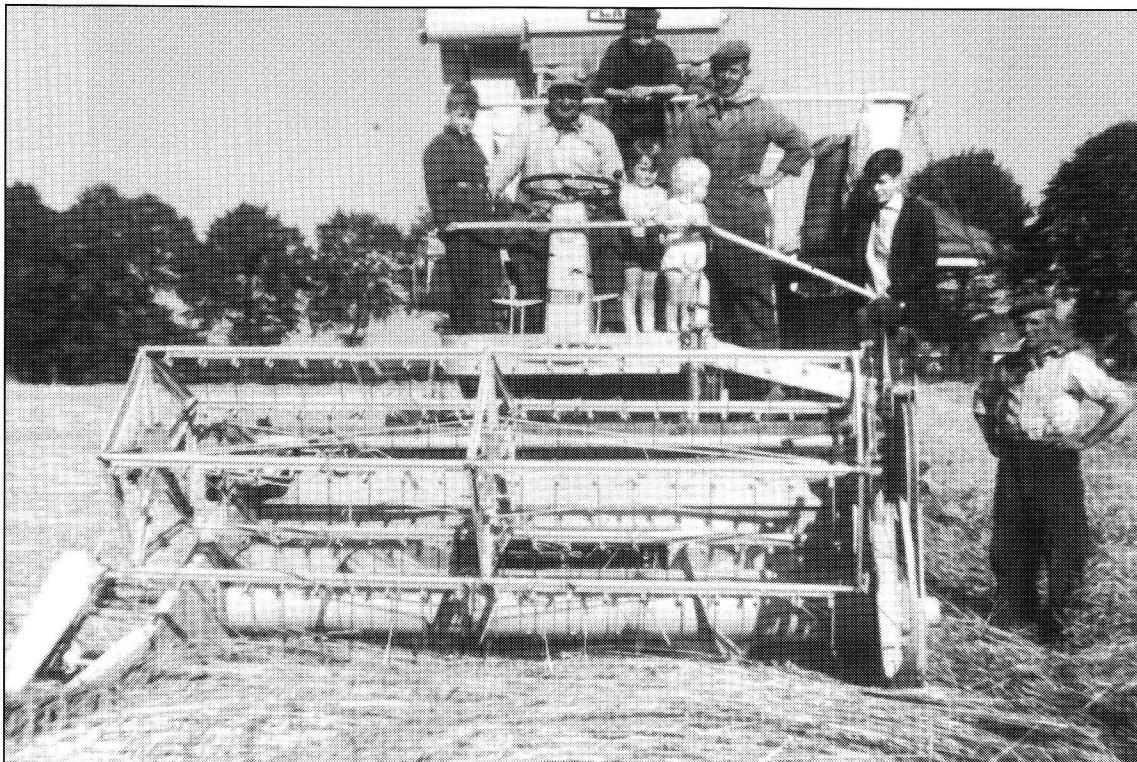
Deze machine, die er vijftien jaar eerder voor gezorgd hadden dat in Nederland de prijzen van granen tot 150% daalden in 1932 - en dat terecht de crisisjaren genoemd konden worden - deze maaidorsers zorgden er toen voor dat de in Amerika grote oppervlakten gezaaide granen gemakkelijk en snel geoogst kon worden en ze daarna tegen dumprijzen op de Europese markt kwamen. Na de oorlog, zo tegen einde jaren veertig, zorgde de Marshall-hulp er voor dat de mechanisatie van de landbouw in een stroomversnelling kwam.

De boeren in de Zuidwesthoek deden niet graag afstand van hun vertrouwde trekpaarden die toch de eerste helft van de twintigste eeuw de motor waren van de landbouw. De watersnood van 1953 en de herverkavelingen in de kleigebieden zorgden ervoor dat de akkerbouw grootschaliger werd en de vraag naar maaidorsers (combines) steeg sterk. In 1955 'liepen' er al 1.900 maaidorsers over de velden in Nederland. Tien jaar later waren het er al meer dan 6.000 waarvan de meesten al zelfrijdend. In het begin van de jaren vijftig zien we dan ook de eerste, nog door tractoren getrokken, maaidorsers op de landerijen in de Zuidwesthoek verschijnen.

↑ Jaren '50. De eerste kleine maaidorser in de regio. Nog niet zelfrijdend. De Farmaltrekker komt er nog aan te pas hier bij de Berghoeve. Man met hoed Piet Jacobs, onder Pauw Konings, op de tractor Louis Wils.

↓ Jaren '60. De zelfrijder op de velden. In de volksmond combine genoemd, omdat De machine maaien en dorsen combineerde. Hier loonrijder Eugene Michielsens bij de gebr. Hendrickx te Ossendrecht. V.l.n.r Kees Michielsens, zoon van Eugene, Kees Hendrickx, 2 kleine kinderen Frank en Mark met vader Desiree Hendrickx, jongen onbekend. Onder rechts Jules Hendrickx.

De mastadonten onder de combines in 1999 tot een maai breedte van 9 meter.

Boeren met veel akkerbouw(klei)grond waren de eerste kopers van deze machines. De gebroeders Jacobs van de Berghoeve (Phaas), gebroeders Van Meir (Allis Charmer), Colpaart in Woensdrecht en nog meer polderboeren waren bezitters van deze maaidorsers. Het graan dat na het velddorsen uit de machine kwam werd nog verzameld in juten zakken.

Het vervolg op deze door tractoren getrokken combines was de zelfrijdende combine, maar nog wel met graanopvangst in juten zakken. Het voordeel, buiten het geen tractor nodig te hebben, was dat deze maaidorsers gelijk konden beginnen op de kavel. Als er een tractor voor stond moest men eerst de kanten (hooiakkers) afdoen of zo maar door het graan heenrijden wat toch opbrengstverlies was.

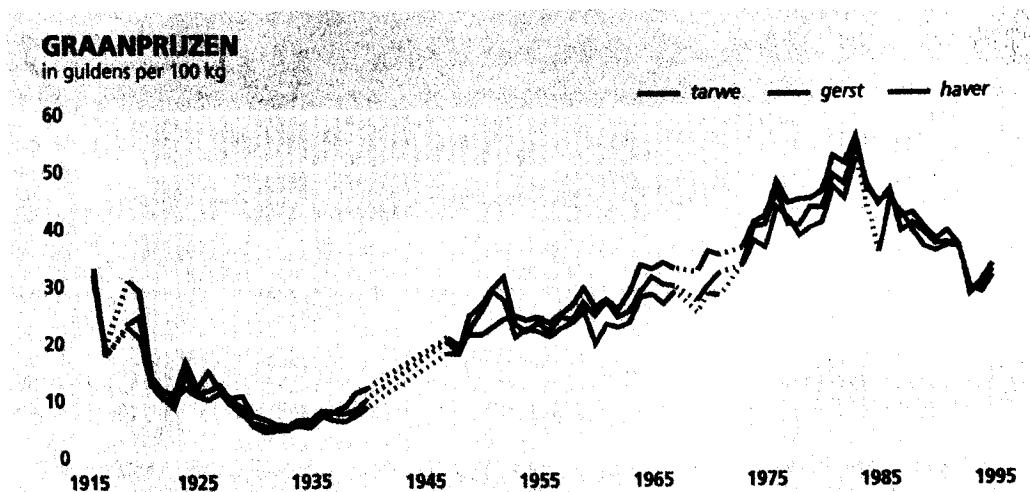
Deze maaidorsers, waarvan later de capaciteit veel hoger was, komen dan buiten enkele combinaties van polderboeren in handen van de loondorsers (loonbedrijven). Piet Montree en Colpaart, oude bekenden van de dorsmachines en Eugène Michielssens doen in de polder maar ook op de zandgronden het graan in de bak. Maar zoals het de laatste twintig jaar overall gegaan is, alles moet groter en sneller en we zien de laatste ontwikkelingen op maaidorsgebied, machines die met een breedte tot 5,5 meter het gedorste graan op wagens laten lopen en direct afvoeren naar opslag of drogerij van de graanhandel of coöperatie.

Iedereen zal de gele wagens vol graan op de Antwerpsestraatweg op weg naar de CHV (Boerenbond) in de maand augustus wel eens hebben zien rijden. Maar voor een individuele boer is zo'n maaidorser niet meer te betalen. Hun areaal graan zal altijd veel te klein zijn.

De loonbedrijven in de Zuidwesthoek, de gebroeders Michielssens uit Ossendrecht, Coplaart uit Woensdrecht en Nelen uit Huybergen zorgen ervoor dat, wanneer het graan rijp is in augustus en het droog mooi weer is, er op 14 dagen tijd geen pijn graan meer te zien is in de Zuid-westhoek.

Als we dan terugkeren naar het begin van de afgelopen eeuw begon men in juli met de rogge (stond met Woensdrechtse kermis in de hoop), 15 augustus werd aangezien als halfoogst en half september met goed weer alles in de schuur of mijt (klamp). En dan kwam het dorsen nog in de daaropvolgende wintermaanden.

Tenslotte nog iets over opbrengsten en prijzen in de afgelopen eeuw wat betreft het graan. Laten we voor de opbrengsten per hectare alleen de wintertarwe aanhouden dan krijgt men een gestage opbouw van ± 2.000 kg in 1900 tot 3.500 kg in 1938, door oorlogsomstandigheden weer gezakt naar 2.000 kg in 1945. Rond 1960 wordt 4.500 kg gedorst oplopend tot 7.500 kg in 1985 en nu (bijna) anno 2000 9.000 kg met topopbrengsten in een goed jaar tot 11.000 kg per hectare.

Nootjes waren duur in 1915.

Het prijsverloop is heel wat grilliger. Vóór de Eerste Wereldoorlog was de prijs nog boven de 30 cent per kg, maar in augustus 1914 kwam er vanwege de Eerste Wereldoorlog een levensmiddelenwet welke een prijsbeheersingsinstrument was om honger en gebrek door onbeheerste export en hamsteren te voorkomen. De landbouwminister Posthuma liet een rijksgraanhandel opzetten en de particuliere handelaren werden uitgeschakeld. De boeren moesten hun rogge en tarwe tegen eenzijdig vastgestelde prijzen, die ver beneden de marktwaarde lagen, afleveren.

De boerenstand schreeuwde moord en brand tegen de bemoeizucht van de regering, maar als ze niet vrijwillig meewerkten werd het graan in naam van de Koningin in beslag genomen.

Toch viel het voor de regering niet mee om voldoende broodgraan voor de Nederlandse bevolking te behouden.

De oorlogvoerende buitenlanden betaalden hoge graanprijzen om hun in de loopgraven vastgelopen legers te voederen. En wat niet via normale kanalen de grens over ging kwam in handen van de volleerde smokkelhandel. De geallieerden, die in de gaten hadden dat er veel richting Duitsland verdween, dreigden met een complete blokkade van voedingsstoffen.

Posthuma, direct verantwoordelijk voor het vullen van de monden, kwam in 1916 met een verdere distributiewet, die in 1917 uitmondde in het voorschrijven van meer graanteelten, iets wat de boeren niet graag hadden, want ze vingen daarvoor te lage vastgestelde prijzen. De gedwongen inlevering van bijvoorbeeld rogge op de kleine zandbedrijven, die men met de inzet van het hele gezin zwetend en ploeterend van het land had gehaald, en dan kwam een vreemde meneer met een papier vertellen dat het bijna allemaal voor niks was geweest, werd aangevoeld als eenvoudigweg roof. Het effect van de gedwongen graanleveringen was ook dat er honger onder het vee ontstond. Duizenden varkens, kippen en tenslotte ook rundvee moest worden afgeslacht bij gebrek aan krachtvoer. De beukenootjes waren in die oorlogsjaren duur, omdat men deze nodig had om toch nog wat voer voor het vee te hebben.

Op 6 september 1917 gingen in Eindhoven 5.000 boeren de straat op tegen de gedwongen graanleveringen. Kort na de vrede van 1918 waren de protesten tegen een consumentgericht regeringsbeleid snel vergeten en de agrarische producten stroomden tegen goede prijzen naar alle windstreken.

In 1920 deed de tarwe *f* 25,50 per honderd kilo. Maar toen in 1920 in Amerika de graanprijzen sterk daalden, stroomde het graan ongehinderd op de Nederlandse markt en de prijs zakte weg tot *f* 11,60 de honderd kg.

Na een korte opleving in 1924 komen de crisisjaren in zicht. Ik heb u de reden verteld, de beurscrash van New York, de mechanisatie in Amerika, die grote hoeveelheden granen tegen dumprijzen de Nederlandse markt deden overstromen. Het dieptepunt was *f* 6,32 voor tarwe in 1931. De uit onze streken komende voorzitter van de Noord-Brabantse Maatschappij voor Landbouw, Pieter Sneep, stelt een actieprogramma voor dat o.a. beschermende maatregelen bevat tegen de invoer van graan. Veel van Sneeps verlangens komen terug op de lijst waarmee de gezamenlijke landbouworganen de regering bestoken, waarvan de Tarwewet van 1931 er een is. De maalbedrijven worden verplicht de duurdere Nederlandse tarwe met goedkope buitenlandse soorten te mengen. Dit kwam de prijs weer ten goede, maar de grote klei-akkerbouwbedrijven profiteerden hier het meest van. Er was wel een uitgebreid controle-apparaat nodig om te voorkomen dat de goedkope buitenlandse tarwe als dure inheemse tarwe op de markt kwam.

We zien de graanprijzen dan weer licht stijgen tot f 9,-- à f 10,-- per honderd kg in 1939.

We staan dan wel voor Wereldoorlog II. Net als in 1914 komt het graan weer onder de distributiewet en moet er ingeleverd worden tegen vastgestelde prijzen voor de voedselvoorziening. Er was een uitgebreid controlesysteem, vanaf het Rijksbureau voor Voedselvoorziening naar de Provinciale Voedselcommissarissen, kwam men terecht bij de plaatselijke Bureauhouders, één per gemeente. Deze hadden weer een hoofdopzichter, opzichter, en controleurs met bevoegdheden voor registratie en controle op de inleveringsplicht voor de producten. Hoe men dat tijdens het dorsen probeerde te omzeilen vertelde ik u al (al ging het om kleine hoeveelheden). Na de oorlog, van 1946 tot 1948, worden de prijzen lager gehouden dan op de wereldmarkt vanwege de wederopbouw van Nederland. Een sterke minister van landbouw, Mansholt, zorgde ervoor dat de boeren wat hogere garantieprijzen kregen voor het graan.

En dan midden jaren vijftig komt de grote omslag. De mechanisatie (maaidorsers) neemt in een snel tempo toe. De geliefde trekpaarden, die een halve eeuw het landbouwwerk deden, moeten verdwijnen. De dorpsmid die goed een stel paarden kan beslaan is er nog, maar hoe hij een trekkerband moet verwisselen weet hij niet, laat staan een tegensputterende motor weer aan de praat krijgen.

Met het Verdrag van Rome in 1957, waar men voor het eerst het begin van de Europese Gemeenschap aankondigt, krijgen we een heel ander landbouwbeleid. De oude landbouwminister Mansholt, sinds 1958 vice-voorzitter en vanaf 1972 voorzitter van de Europese Commissie, komt in 1963 met het "plan Mansholt", dat er ruwweg op neerkwam dat men in Europa en dus ook in Nederland door enorme ruilverkavelingen en het sterk verminderen van de landbouwbedrijven, de landbouw economisch gezond moest krijgen.

Ook zouden er in Europa vijf miljoen hectaren landbouwgrond uit cultuur worden genomen en een recreatieve bestemming gegeven worden. In anno 1963 draaide volgens Mansholt een bedrijf redelijk als er een bruto opbrengst was van f 50.000,-- per arbeidskracht. Zijn vooruitziende visie (die hij later zelf betreurde) is uitgekomen, maar was ten voordele van de grote akkerbouwbedrijven. De kleine boertjes, die veel weerstand tegen het plan boden, hebben langzaam allemaal het loodje moeten leggen, wat men landschappelijk gezien nu toch al betreurt.

Al wat vóór 1950 nog kleinschalig kon, is nu, bijna 2000, al jaren verleden tijd. Er wordt vanaf ± 1960 geboerd vanuit Brussel, ook voor de Nederlandse boer.

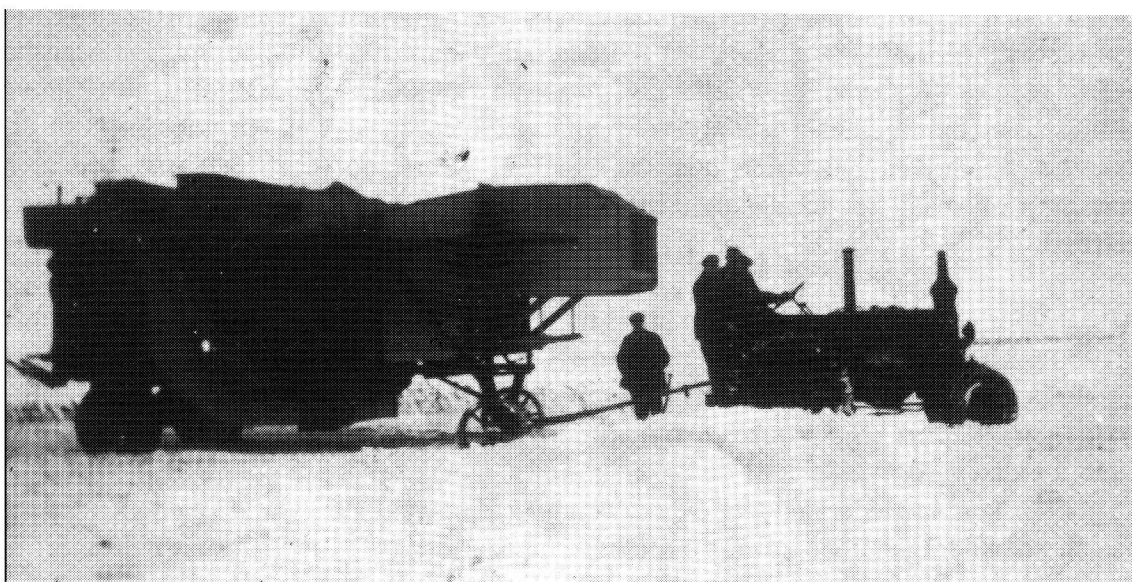
Frankrijk zorgt met het graanbeleid (vetorecht) dat ook de Nederlandse boer eigenlijk een goede garantieprijs krijgt voor zijn graanproducten. Alle schommelingen in de graanprijzen vanaf 1965 werden veroorzaakt door de EEG-subsidies. De Nederlandse politiek kan wel zeggen dat de boerenstand in Nederland niet ontevreden mag zijn, want alles wat de Nederlandse schatkist betaalt aan bijdragen voor Europa stroomt terug naar de landbouw (subsidie), maar als de boer na het dorsen de afrekening krijgt en de opbrengsten stijgen niet ruim boven de kosten uit dan is het moeilijk boeren. Op de drempel van 2000 dreigen voor de granen weer sterke inkrimpingen van de EEG-subsidies wat toch weer een daling van de prijzen tot gevolg zal hebben.

Ik wilde een verhaal schrijven over de 'romantiek' of nostalgie van het dorsen, maar de laatste veertig jaar lijkt mij die voor de boer verloren gegaan te zijn. De opbrengsten moeten sterk tegen de kosten van polder- en waterschapslasten, pachten of afschrijvingen, meststoffen, bestrijdingsmiddelen en dure mechanisatie optornen. Het zal allemaal een hele toer zijn om het economische plaatje rond te krijgen. De zandboer van 1900 had met die laatste posten weinig

te maken. De vlegel of het eigen paard voor de manege zorgde dat men met het weinige gedorst graan bestemd voor het zelf bakken (bokhuis), voer voor de melkkoe(ien), varkens (spek in de kuip) en de kippen (eieren) de volgende oogst haalde en ondanks de grote kinderschaar was deze boer ook tevreden. Een volle buik en een warm bed was voor velen toen al een groot bezit.

Enkele spreekwoorden die voortkomen uit het boeren 'dors'leven:

- Hij komt met zijn sikkels na de oogst
- Het kaf van het koren scheiden
- Over de hekel halen
- Laat de boeren maar dorsen
- Ge moet dorsen als het koren rijp is
- Ge moet met de wind mee dorsen
- Er blijft wat aan de strijkstok hangen
- Veel stro weinig graan
- Hij is klaar met dorsen (zaaien)
- Hij loopt zo krom als ne sikkels
- Hij heeft nog koren te velde
- Bij een ander is het graan altijd hoger
- Late haver komt ook op.
- Een graantje meepikken
- Wie op zijn land geen koren zaait, is zeker dat hij distels maait
- Iemand kennen van haver tot gort
- De laatste man de zak opgeven

Een beeld uit vervlogen tijden. De Lanz Bulldog voor de dorsmachine in een winterlandschap op weg naar een afgelegen boerderij.

Hoogerheide, december 1999.

Eugène Jansen.

Bronnen:

- "Tweehonderd jaar geschiedenis van de Nederlandse Landbouw", uitgave van Inter-Combi van Seyen – Leeuwarden, 1987.
- Agrarisch weekblad De Boerderij.
- Gesprekken met oud-loondorsers.
- Gesprekken met oud-landbouwers.

WIJ LAZEN VOOR U IN DE DAGBLADEN ANNO 1899 OVER HET ZUIDKWARTIER DE VOLGENDE WETENSWAARDIGHEDEN

Ossendrecht, 12-1-1899.

J.l. Zondag werd door de marechaussee en onze veldwachter A. Dingemans, niet minder dan 5 maal proces verbaal opgemaakt, tegen de herbergier A.v.O.; wegens het houden van danspartijen zonder vergunning.

Putte, 14 Januarië.

Als een vervolg op het laatst gemeld bericht kunnen wij mededeelen, dat de gemeenteraad besloten heeft het raadsbesluit waarbij de armenrekening was vastgesteld, terwijl de drie armmeesters, tevens raadsleden, zich bij de behandeling der goedkeuring hebben verwijderd.

Een koffiepraatje:

"Buurvrouw wat ruikt het toch heerlijk, heb je pas koffie gezet?"

"Ja mensch wil u mijn koffie eens proeven? Ik zet een echt bakje"

"Maar verduiveld buurvrouw, waar haalt u die koffie?"

"Wel mensch, bij Paulus Poel op de hoek, en die kost maar 28 cent per pond".

"Maar buurvrouw toch, ik betaal altijd 40 cent en dan is ze volstrekt zoo lekker niet".

"Ja mensch wil je wel geloven, dat het een kwartje op een gulden scheelt; dat scheelt mij 50 cent per week, dat is 26 gulden in het jaar. Daar heeft mijn man een best pak voor en bovendien heb je bij Paulus Poel goede waar!". "Nu buurvrouw ik zal daar ook eens een proef nemen, dank je voor je onderricht".

Woensdrecht, H. Blasius.

Wij vernemen dat de oefeningen ter eere van den H. Blasius van 3 tot 10 Febr. te Woensdrecht dit jaar door een der Zeer Eerw. Paters Redemptoristen R.P. Booten zullen geleid worden.

Tevens melden wij ten gerieve der duizenden, die van heinde en verre komen om den aflaat te verdienen en den zegen des H. Blasius te ontvangen, dat de diensten geregeld zijn als volgt:

Op den feestdag des H. Blasius, Vrijdag 3 Febr. en Zondag 5 Febr. de H.H. Missen: ten 6½ en 9½ uur, namiddag 't Lof ten 2 ure; de andere dagen de H.H. Missen 7 en 8 en 't Lof ten 3 ure. Onder de H.H. Missen en 't Lof Preek.

De Hoogmis en 't Lof zullen plechtig gedaan worden door den Hoog Eerw. zeer geleerden Heer J. Hopstaken, President van het Groot-seminarie en Kanunnik van 't Kapittel van Breda.

Door de bemoeiingen van onzen wakkere gemeenteveldwachter A.P. Jobse zijn wederom twee bakkers dezer gemeente verbaliseerd omdat zij brood verkochten dat niet het gewicht had, voorgeschreven bij de plaatselijke verordening. Het te licht bevonden brood, zijnde 11 tarwebrooden, is door hem in beslag genomen en gedeponeed ter Griffie op het Kantongerecht te Breda.

Putte,

Zooals wij indertijd meldden, is de vraag gerezen, of het raadsledenbesluit, waarbij de rekening van 't burgerlijk armbestuur 1897 werd vastgesteld, niet onwettig was, wijl 3 leden van den raad, die tegelijk leden van evengenoemd armbestuur waren, in strijd met art. 24 der grondwet, bij het opnemen en goedkeuren dies rekening tegenwoordig waren geweest.

Wij kunnen thans mededeelen, dat de Hooge Regeering ook van de onwettigheid van het genomen besluit overtuigd is en om vernietiging daarvan te voorkomen, aan den Raad in overweging heeft gegeven, dat besluit in te trekken en de rekening opnieuw met inachtneming van alle wettelijke voorschriften goed te keuren. (P.N.C.)

Van het Kantongerecht Bergen op Zoom.

C.H. Putte, dronken en orde verstoren, *f* 5.00 boete.
A.W. Putte, dronken en orde verstoren, *f* 15.00 boete.
F.v.d.Boom, Ossendrecht, trekdieren los laten staan en honden zonder muilkorf, 4x *f* 0,50 boete.
B.B. Ossendrecht, strooperij, 3 d. gev.
P.B. h/v J.M., Woensdrecht, idem *f* 3.00 boete
A.P. h/v J. de N. idem idem *f* 3.00 boete
F. van S. Putte trekdier te zwaar beladen *f* 10.00 boete
L.F.Th. te Putte, wildstrikken *f* 5.00 , verbeurd klem
F.v. B. Putte idem idem, *f* 5.00 en verbeurd klemmen
P.V. Putte, idem idem *f* 5.00 en verbeurd strik
A.D.B. Woensdrecht, straat vervuilen, *f* 2.00 boete
A.M. idem idem *f* 2.00 boete
J.B., J.S., M. van B. en L.P. van K., nachtruoer, allen *f* 3.00 boete
E.V. Santvliet, jachtovertreding, 5 dagen hechtenis
A.L., Santvliet, wildstrikken, *f* 2.00 boete en verbeurd strikken.
J.v.E., idem idem 3x *f* 10.00 boete
B.A. en L.A. , idem idem, ieder 3x *f* 3.00 boete.
P.H., M.B. groote hond los laten loopen, zonder muilkorf, ieder *f* 1.00 boete.

Hoogerheide, 15 Febr. 1899.

De carnavalsdagen hebben hier weder een groote onaangenaamheid teweeg gebracht. Er is n.l. geconstateerd, dat de waterput van C.W. vergiftigd is.

Waarschijnlijk is hier wraak in 't spel.

De politie doet ernstig onderzoek en heeft een kruikje waarin nog wat verdacht vocht, dat in de nabijheid is gevonden, ter onderzoek opgezonden naar Utrecht.

Ossendrecht, 17 Februari.

De vastenavondsdagen zijn hier betrekkelijk vreedzaam afgelopen; geen optochten evenals andere jaren werden gehouden, op den dag weinig gemaskerden en op de straat geen merkbaar vertier, doch des avonds muziek en dans in verschillende herbergen tegen het verbod des Burgemeesters in, zoodat door de politie enkele processen-verbaal (tegen 1 zelfs driemaal) moesten worden opgemaakt.

Dit laatste misbruik is een kanker aan den goeden naam onzer nijvere gemeente. Wanneer zal dit ophouden?

Zoals ge ziet, gaf carnaval 100 jaar geleden ook al problemen.

Naar de N.B.Ct. verneemt, is de ZeerEerw. heer Van de Bom, rector van het gesticht der Eerw. broeders te Huijbergen, ernstig ongesteld, en zijn hem jl. Zaterdag de laatste H. Sacramenten toegediend.

De grootste Magazijnen van België van
KLEEDINGSTUKKEN

gemaakte en op maat, voor Mannen, Jongelingen en Kinderen.

Engelsche Maatschappij
NEW-ENGLAND

32, Nationalestraat, Drukkerijstraat en Van Ryswyckplaats, 32

LENTE 1899.

ANTWERPEN.

ZOMER 1899.

Negen beste snijders bewerken de kleedingstukken op maat; de klanten buiten de stad kunnen 1 uur na de maakeming aanpassen

Zomer Pardessus.

PARDESS. in fantasie grijs, beige enz: model sac vanaf fr 24.--, 29.--, 35.--, 45.--, PARDESS. in zwarte diagonaal en zwarte cheviot met los of aansluitenden rug van af fr 24.--, 29.--, 35.--, 45.--, PARDESS. in fantasie, verschildende kleuren van af fr 12.50.

Kostuum Veston,

schoone fantasie, Engelsche stoffen in lichte en donkere kleuren, cheviot zwart en blauw aan fr 30, 35, 29, 34, 19, 16, 12, 50 9, 90, 7, 50

PELERINES-CABANS

in de beste Engelsche Molton, model zonder naad kap met satijn gevoerd voor mannen aan fr 3,90 voor kinderen aan fr 2,45

Kostuum Jacquette

zwarte en blauwe diagonaal in effen stoffen, in grijs, havana, bruin, peigné, aan fr 59, 29, 49, 39, 35 en

Gillets fantaisie

aan fr 6,90, 5,90, 4,50, 2,45 8,60 en Bijzondere inlichting voor kleeders op maat, Myerkkostumen, kostumen voor Collegien, Administratien en Livreen.

Kostumen voor Jagers of Wielrijders.

Nieuwe en praktische modellen, effen blauw en fantasien, altijd Engelsche stoffen aan fr 45, 39, 35, 29, 26, 24, 19, 16, 12, 50, en 9,50

Kostuum Veston

2 rijen knopen, in zwart blauw of fantasie stoffen,

goed afgewerkt en beste voering aan fr 65, 59, 55, 52, 49, 42, 35, 29, 26, 22 19 en

Broeken, nieuwe modellen.

zwart, blauw of in Engelsche fantasie stoffen, Engelsche nieuwigheid en aan fr 24, 22, 19, 16, 12, 50, 9, 90 8, 90, 6, 90 en in katoen vanaf fr 1.25.

De Engelsche C^o New-England

maakt kleedingstukken op maat, dewelke allen prefect van snede en goed afgewerkt zijn. — De Heeren van den buiten kunnen 2 uren na de maaktoening passen en de kleeders worden goed passend te huis besteld.

Onders! wilt gij uwe kinderen net en sierlijk gekleed sien, begeet U dan rechtstreeks naar de grootste Magazijnen van Antwerpen, in het huis der Engelsche Maatschappij NEW-ENGLAND, Nationalestraat 32. Daar sijn de uitstallingen voorzien van honderden nieuwe kostumen voor jongens. Gij zult daar kostumen vinden voor ieders stand en ieders beure, want New-ENGLAND zorgt soowel voor 't kind van den werkmans, als voor dat van den eigenaar of rentenier.

De Engelsche C^o New-England

verkoopt niets dan Engelsche artikelen, dit huis is gesticht door Engelsche en Schotsche fabrikanten, dewelke niet toelaten andere stoffen te verkoopen.

Huis van oprecht vertrouwen,

Ossendrecht, 24 Febr.

Langs het naburige station Santvliet werden op 15 Februari jl. niet minder dan 74 melkkoeien ingevoerd; thans is in carantaine-stallen het mond-en klauwzeer in hevige mate uitgebroken, zoodat het verbod van 1 Maart a.s. langs die zijde zeker te verwachten is.

Het is nu voor de zooveelste maal bewaarheid, dat die stallen, bij ieder verdacht ziekte-verschijnsel centrum wordt van besmetting.

Waarom toch gezond bevonden vee niet onmiddellijk wordt losgelaten is eene vraag, die de Belgische regeering hardnekkig weigert op te lossen.

Woensdrecht, 27 Febr.

Op de algemeene vergadering van "De Scheldezonen", de vorige week gehouden, zijn herkiesbaar als president W. Melsen en als eerste commissaris G. Borgsteijn.

De heer V. secretaris in het gezelschap, wenschte als zoodanig bij de herkiezing niet in aanmerking te komen.

Niettegenstaand dat, werd hij met groote meerderheid gekozen, die evenwel voor de eer bedankte. Nu kon men geen liefhebbers meer vinden, totdat de penningmeester zich tenslotte bereid verklaarde ook de betrekking van secretaris waar te nemen en alzoo beide functieën in zijn persoon te vereenigen.

Ossendrecht, 28 Febr.

Het drie-jarig kind van den werkman P.J. Bastiaansche, hetwelk verleden Donderdag het ongeluk had in een pot met heet water te vallen, is reeds Zaterdag aan de gevolgen overleden en heden onder groote belangstelling begraven.

Ossendrecht, 2 Maart

Onze Harmonie "De Hoop" zit er dezen winter niet stil bij.

Pas heeft ze zoo een prachtige uitvoering gegeven, en nu volgt Zondag 12 en Maandag 13 weer een, waarin, behalve mooie voordrachten, muziek en zang, zal worden opgevoerd het toneel-spel in één bedrijf, getiteld "Wedergevonden".

Dat het ook nu weer aan belangstelling ontbreken zal, is zoo goed als zeker, want "De Hoop" weet haar gasten uitstekend te amuseeren.

Woensdrecht, 2 Maart.

Zondag 12 Maart geeft "De Scheldezonen" haar derde Winter-concert, onder leiding van de heer W. Olieslagers, in de Gemeenteschool te Hoogerheide.

Het programma bevat verschillende muziekstukken en voordrachten, benevens een mooi blijspel, zoodat het eenen aangenamen avond beloofd.

Beste mensen, zoals je in deze artikeltjes kunt lezen moesten de mensen ook voor honderd jaar terug muziek en spel geven.

Voor al in de wintertijd was dit bijzonder aangenaam.

Stel je voor: geen radio, TV, en toch had men volop vertier.

Ook nu nog is plaatselijke muziek en spel niet weg te denken.

Voor hen, die een varkentje slachten:

(waarvoor het nu tijd is, geven we het volgende)

Dikwijls bederven hammen, niettegenstaande bij het pekelen en rooken de beste maatregelen genomen zijn. Bederven kunnen:

1. Hammen, afkomstig van varkens, die voor het slachten boos gemaakt of mishandeld zijn en daardoor een of ander been gebroken hebben, tengevolge inwendige bloeding of spierverscheuring heeft plaats gehad.
2. Hammen en andere deelen van varkens, die na een langdurig transport, onmiddellijk geslacht zijn.
3. Deelen van varkens, die in hoofdzaak met brouwerij-afval en karnemelk of afgeroomde melk onderhouden zijn.
4. Hammen van varkens, die na den doodelijken steek lang geleefd hebben, van varkens die niet goed uitgebloeid zijn, van varkens die te lang gehangen hebben voor zij afgehakt werden en van zulke, die te lang met warm water gebroeid zijn.
5. Hammen, die zeer kort na het slachten gezouten zijn en zulke, die niet goed onder de pekelen hebben gelegen.
6. Hammen, die niet goed doorgepekeld zijn.
7. Hammen, die voor het pekelen bevroren zijn.
8. Hammen, gepekeld in tonnen of vaten, die tevoren niet terdege gereinigd zijn of in reeds gebruikte pekelen.
9. Hammen, die te snel of te spoedig gerookt worden. Uit de pekelen gehaald, moeten de hammen eerst aan de lucht drogen.
- 10 Hammen, gerookt in de rook van ongeschikt of groen hout.

Woensdrecht, 6 Maart - Ingezonden stukken

Mijnheer de Redacteur,

Verzoeken beleefd een plaatsje in uw geacht blad, voor 't onderstaande: Bij voorbaat mijn besten dank.

De inlichtingen door de heer G. Bril, ten koffiehuize van Jan Veraart aan de landbouwers gegeven nopens bieten zaaien, mogen zoo leerrijk mogelijk wezen voor de boeren; doch intusschen theorie en practijk zal een en ander nogal veel te wenschen overlaten.

Volgens spreker, moeten er geen agenten bestaan, doch de hun toegekende provisie, moet ten goede van den boer komen.

Mooi zoo, flink gesproken; jammer dat het onuitvoerbaar is.

Dhr. Bril o.a. is agent voor een veeverzekering Mij. dus de landbouwers konden zich volgens zijn systeem, zich rechs-streeks tot die Mij. wenden en alzoo zelf die provisie-gelden zakken.

Tot hiertoe en niet verder, nu kan er ieder 't zijne maar uitzoeken.

Hoogerheide, 27 Maart.

Gisteren vierde de heer C. Couwenbergh, de oudste ingezetene der gemeente Woensdrecht, zijn 98e verjaardag.

Z.Ed. is betrekkelijk zeer nog kras: hij bewandelt nog steeds 's Heeren wegen, doch in den laatste tijd met behulp van een wandelstok: nog sinds een paar weken heeft hij zich voor de eerste maal bij den neus laten nemen, altijd door een barbier.

De fanfare bracht Z.Ed. bij gelegenheid van zijn geboortedag een serenade, en zullen daarvoor, bij wijze van dankzegging, op een naderen dag in de Harmonie-zaal bij den heer M. Verschuren en in het cafe "de Leeuw" getraceerd worden.

Ossendrecht, 18 April.

De collecte voor de Maatschappij van weldadigheid heeft in deze gemeente opgebracht de som van f11,45.½.

- Hedenvoormiddag omstreeks half 10 kwam het paard en rijtuig van Dr. van den Bosch in botsing met den stoomtram op den weg van den Ouden Zuidpolder naar de grens.

De geneesheer was tijdig uit het rijtuig gesprongen, dat erg gehavend werd, terwijl het paard oogenschijnlijk niets mankeerde.

Naar men zegt is proces-verbaal opgemaakt, daar volgens verklaring van ooggetuigen de bestuurder van de tram niet van schuld is vrij te pleiten.

- Heden voormiddag om elf uur, heeft de provinciale stierenkeuring plaats gehad, er was weinig belangstelling.

Slechts 10 stieren waren aangevoerd, waarvan 9 goed en 1 afgekeurd, als te jong. De prijs van 30 gulden werd toegekend aan den witbonten stier van Alph. Philips met 54½ punten.

Verder de aanhoudingsprijzen aan den zwartbonten stier van wedn. W. Sneep, met 45 punten; den zwartbonten stier van Alph. Philips met 44½ punten; den witbonten stier van P.J. van Putte, met 41½ punten. Het maximum der gestelde punten was 60.

Ossendrecht, 20 April.

Mag men de geruchten geloven dan is er ernstig sprake van om de coöperatieve suikerfabriek, aan welke oprichting niet meer wordt getwijfeld, te bouwen op Nederlandsch gebied, indien althans van deze zijde genoegzaam steun en medewerking kan worden verkregen.

- Ook in onze gemeente wordt een adres ter teekening aangeboden tegen het leerplicht-ontwerp en alle Katholieken hebben dan gelegenheid met kracht op te komen tegen leerdwang in het algemeen en ook nog in het bijzonder tegen de voor hen onaannemelijke wijze, waarop in dat ontwerp het herhalings-onderwijs wordt geregeld.

- De Paarden- en Veemarkt heden alhier gehouden was niet druk bezocht, noch door kooplieden, noch wat betreft het aangevoerde vee. Niet meer dan 24 beesten, meest jonge, stonden aan de lijn, de handel was vrij vlug, en het grootste gedeelte werd tegen goede prijzen verkocht.

Ossendrecht, 21 April.

Naar wij vernemen is de bekende marechaussee Van der Waal van de Brigade alhier, bevordert tot Brigadier en overgeplaatst naar Roosendaal.

Zijn moedig en onverschrokken optreden bij de gevangenneming van den beruchten Milioen heeft zeker niet weinig tot deze snelle bevordering bijgedragen.

Vergadering Gemeenteraad Ossendrecht op Zaterdag 22 April 1899 s'namiddags om 4 uur.

Onderwerp: Gemeente-verordening.

Putte, 2 mei.

Maandag omstreeks 3 uur namiddags brak er brand uit in de woning van F. Jansen, arbeider alhier.

Huis en inboedel zijn gansch vernietigd, doch alles is verzekerd bij de Maatschappij A.G. te Brussel. Oorzaak onbekend.

Ossendrecht, 7 Mei.

Hedenmorgen werd door de marechaussees onzer brigade gevankelijk naar Breda overgebracht de persoon genaamd P.J.P. oud 12 jaar, van beroep krantenombrenger, betrapt op het uit de laden lichten van enkele nikkelen geldstukken bij een der inwoners van deze gemeente. Niettegenstaande den jeugdigen leeftijd van den dader blijkt hij volkomen met oordeel des onderscheids te hebben gehandeld en bekende zelfs zich reeds meermalen aan dergelijke feiten te hebben schuldig gemaakt.

Maria-Kevelaar-Almanak

voor het jaar 1899.

Uitgaaf BUTZON & BEROHEB
KEVELAAR.

Voor zooverre de voorraad strekt
nog verkrijgbaar tegen den geringen
prijs van 15 cents, in den boek-
handel van H. P. M. VERLINDEN.

Al deze Zeepen per stuk.

Teerzeep	15 cent.
Lanolinezeep . . . 15, 20,	25 cent.
Carbolzeep	15 cent.
Vaselinezeep 10,	25 cent.
Eau de Colognezeep . . . 5,	10 cent.
Rozenzeep 5, 10, 15,	30 cent.
Heliotropezeep	15 cent.
Violetzeep 7, 15,	20 cent.
Ivyzeep	15 cent.
Cocosrozenzeep	8 cent.
Palmitinezeep	15 cent.
Doeringzeep	25 cent.
Amandelzeep	30 cent.
Marseillezeep	10 cent.
Lelymelkzeep	10 cent.
Kinderzeep 7, 10,	15 cent.
Overvettzeep	25 cent.
Cocoszeep	10 cent.
Scheerzeep	5 cent.
Scheerzeep in potten 60 en 70 ot.	

Aan eene Pastorie

wordt tegen AUGUSTUS gevraagd
eene eenvoudige doch bekwame

Tweede--Meid

van goede getuigen voorzien.

Loop buiten verval f100.—. Brieven
franco onder letter A, aan het bureau
van dit blad.

Deurwaarder H. PONNE,
te Bergen op Zoom, zal ten verzoeke van
de Heeren F. HOMBACH te Hulst en E.
MOORS te Hoogerheide in het openbaar

VERKOOPEN;

Ongeveer 160 Hect. (400 gem.)

GERST,

Ongeveer 40 Hect. (100 gem.)

TARWE,

prachtig te veld staande in den in 1896
medijkten Anna Mariapolder, gelegen
onder de gemeente Rilland-Bath, prov.
Zeeland, een half uur van het dorp Os-
sendrecht (Stoomtramlijn Antwerpen—
Bergen op Zoom—Tholen) 1 uur van het
Station Woensdrecht (lijn Breda—Roosen-
daal—Vlissingen).

De verkooping en zullen worden gehou-
den ten huize en te herberge van den
sluiswachter P. LEIJTEN, bij de Ossen-
drechtsche Haven onder Woensdrecht in
de nabijheid van den Anna Mariapolder,
des middags te 12 uur, en wel:

VRIDAG den 14 JULI 1899

de perceelen GERST,

terwijl de dag der verkooping van de
Tarwe nader zal worden bekend gemaakt.

De koopers zullen verplicht zijn twee
soliede en bekende Nederlandsche borgen
te stellen of voorzien zijn van eene
schriftelijke borgstelling, afgegeven door
een bekend solied persoon.

De veldvruchten zijn tegen hagelschade
verzekerd bij de Eerste Nederlandsche
Hagelverzekering-Maatschappij tegen
vaste premie, gevestigd te Zutphen.

De kavels zijn op het terrein aange-
wezen, terwijl de kadastrale grootte is
opgegeven zonder aftrek van killen

Nadere inlichtingen zijn te bekomen
bij den Heer E. MOORS, Burgemeester
te Hoogerheide, zoomede ten kantore
van genoemden Deurwaarder PONNE.

Uit het Jaarverslag der Gemeente Woensdrecht

De bevolking bestond op 1 Januari 1898 uit 3073 personen; zij vermeerde door geboorte met 108 en vestiging 142 personen, en verminderde door sterfte met 43 en vertrek met 154 personen, zoodat op 31 December '98 de bevolking bestond uit 1576 m. en 1550 vr. totaal 3126 personen.

Levenloos werden aangegeven 5 m. en 2 vr., terwijl 25 huwelijken werden gesloten.

Het aantal kiezers bedraagt voor alle 3 der categoriën 388.

Dit jaar zijn aan de beurt van aftreding voor den Gemeenteraad dhh. A. Kuijlen, C.A. Jacobs en P.J. van den Moer, dus 3 leden, terwijl in 1901 moeten aftreden dhh. A. Melsen en P.J. Jacobs Az. en in 1903 dhh. E. Moors en F.A. Dietvors.

De toestand der gemeente-gebouwen is goed; behalve die van den toren te Woensdrecht, die zeer oud en bouwvallig is. Het onderhoud van alle gebouwen kostte f 89,06.

De kosten van onderhoud der gemeentewegen bedroegen f 625,99.

De polderwegen verkeerden door het droge najaar in goede toestand.

Er deden zich 9 gevallen van mazelen, 6 van roodvonk en 1 van typhus voor,

Begraven zijn 10 lijken op het algemeene en 35 op het R.K. kerkhof.

90 Koepok-ientingen werden verricht tegen 63 in '97.

Betreffende het drinkwater zegt het verslag dat het helder, goed van smaak en reukvrij is.

De gemeente bezit 1 nachtwacht en 1 veldwachter, resp. op een salaris van f 150.00 en f 450.00.

Er hadden 7 branden plaats, waardoor 8 arbeiderswoningen geheel werden vernield.

Voor verlichting waren er 11 lantaarns aanwezig.

De kosten der brandweer bedroegen f 62,35, die der politie f 577.00, die der straatverlichting f 73,78.

Betreffende de Nat. Militie en Schutterij zegt het verslag,

dat het contingent bedroeg 9, terwijl 39 lotelingen aan de loting deelnamen.

De schutterij is 96 man sterk en wel: 48 actief en 48 in reserve, den 1e ban 48 en de reserve 33.

Over het onderwijs deelt het verslag mede, dat er eene openbare school bestaat met 1 hoofd en 2 onderwijzers, 152 m. leerlingen, waarvan 65 kosteloos bezoeken deze school.

Aan Rijksbijdrage ontvangt de gemeente f 899,50.

De jaarwedden der onderwijzers bedragen te samen f 2150.00

Ossendrecht, 2 Mei.

Heden voormiddag na de eerste Mis viel, bij afrijden van het dorp, het paard voor het rijtuig van mej. de weduwe C.G. Jacobs met het gevolg, dat alle vier de inzittende personen uit het rijtuig vielen en op de keien terecht kwamen; ofschoon erger had kunnen voorkomen, liepen zij slechts, behalve den schrik, enkele bloedende hoofdwonden op.

Het blijft op die helling steeds gevaarlijk en het is te wenschen, dat de nieuwe gemeente-verordening paal en perk moge stellen op het harde rijden naar beneden.

(En! ...Sindsdien loopt de Burgemeester Voetenstraat nog steeds af,.....en rijdt men nog steeds te hard!!! D.A.)

Sandvliet, 2 Juni.

Bij de invoer van melkkoeien aan de grenzen alhier was het gisteren zoo bijzonder druk als nog nooit heeft plaats gehad:

Niet minder dan 156 beesten werden in quarantaine gesteld, zoodat alle beschikbare stallen, zoowel die van het Rijk, als die van de particulieren met vee staan opgepropt. Twee met mond- en klauwzeer besmette koeien werden onmiddellijk terug gezonden.

Ossendrecht, 7 Juni.

Ook hier heeft dezer dagen eene werkstaking op kleine schaal plaats gehad en wel op de Steenbakkerij van de firma C.J. Carpentier & Cie., alwaar de Steenmakers hooger loon eischten. De bazen gaven echter niet toe, zoodat de werklieden door anderen zijn vervangen.

- De beide op 2 Juni jl. te Santvliet voor invoer geweigerde melkkoeien, zijn hier later bij den Burgemeester gestald.

Door den Districts-veearts den Ouden onderzocht, verklaarde deze, dat zij voldoende van mond- en klauwzeer genezen waren om nog besmetting te kunnen veroorzaken. Wie heeft hier nu gelijk en wanneer zullen die grote moeilijkheden aan de Belgische grenzen toch eindigen?

Wanneer komt onze volksvertegenwoordiger in de tweede kamer tegen dezen onhoudbare toestand op?

Putte, 15 Juni.

De beide onbezoldigde Rijksveldwachters Celen en Huijbrechts betrapten jl. Vrijdagavond een zekeren L. Van den Wouwer, ontslagen Rijksveldwachter, op het stroopen van wild op een der particulieren jachten alhier. Deze zich gevangen ziende, keerde zich om en schoot zijn geweer af op de politie-ambtenaren, gelukkig echter zonder hen te treffen. Daarna vluchtte hij op Belgisch grondgebied, alwaar hij, na in Nederland enkele veroordeelingen te hebben ondergaan, thans woonachtig is. Van een en ander is proces-verbaal opgemaakt.

Ossendrecht, 17 Juni.

De kermis die hier morgen en de twee volgende dagen gevierd wordt, beloofd ook dit jaar wederom jong en oud te zullen bevredigen; behalve tal van kramen en tenten zal ook de bekende mallemlen van Janvier de feestvreugde verhoogen. Wegens de schoone ligging onzer Gemeente aan de tramlijn Antwerpen-Bergen op Zoom zal het zeker aan een druk bezoek van vreemdelingen niet ontbreken.

-De a.s. Gemeenteraads-verkiezing brengt de gemoederen tot heden al zeer weinig in beweging; alleen kan worden gemeld, dat de heer A.J.A. Adan, aangezocht zich kandidaat te stellen, verklaard heeft, geen kandidatuur tegenover de drie aftredende leden te aanvaarden, zoodat deze, nl. de heeren Ant. v.d. Moer, L. Philips en Ant. Jansen, waarschijnlijk zonder strijd zullen worden herkozen.

Putte, 27 Juni.

Op de heden gehouden verkiezing van twee leden van den Gemeenteraad, zijn herkozen de aftredende leden C. Matheusen en J. Stroop.

Hoogerheide, 30 Juni.

Het groot Internationaal concours der handboogschutterij "Eendracht", op Zondag 21 Aug. e.k. ter viering van het 50 jarig bestaan, beloofd inderdaad een schitterend feest te zullen worden. De uitnodigingen zijn verzonden en het lijdt geen twijfel of de deelneming zal bijzonder groot zijn, aangezien ook dat zulke prachtige prijzen zullen worden uitgelooft.

Er zal ook een kampioenswedstrijd gehouden worden, waaraan elk schutter der deelnemende Gezelschappen kan deelnemen tegen een inleg van f 2.00 per schutter.

Het schuttersfeest zal beginnen met een schoonen optocht, waaraan de mededingende gezelschappen deelnemen.

Ossendrecht, 30 Juni.

Voor het tweede gedeelte der geldleening ten laste deze gemeente, groot f 5000, ad 3 1/2 pCt rente, was ingeschreven voor: 1. firma Luijkx van Hasselt 99 3/4, en 2. firma W. Laane 97 3/4.
Gegund in zijn geheel aan no. 1.

Ossendrecht, 7 Juli.

De pokken heerschen nog steeds in de naburige Belgische grensgemeenten en ook enkele gevallen van lichten aard, zgn. 'windpokken' zijn hier reeds voorgekomen. Niet genoeg kan daarom gewaarschuwd worden om toch vooral voorzichtig te zijn bij het bezoeken der kermissen of markten in de buurt, dewijl de bestemming (bedoeld besmetting) zoo licht wordt overgebracht.

- Niettegenstaande de gezonde ligging onzer Gemeente tusschen de bosschen en den polder, blijkt het bevolkingscijfer over het eerste halfjaar van 1899 heel ongunstig; tegenover 38 geboorten staan 37 overlijdens, een getal, dat nog zelden is voorgekomen. Voeg daarbij, dat vele personen zich in den laatste tijd elders vestigen, dan is het duidelijhk, dat onze nijvere gemeente in zielental niet sterk vooruitgaat.

Uit het Kantongerecht te Bergen op Zoom, 8 Juli:

Strooperij: A.H. te Woensdrecht f 8.00

Jachtovertreding: M.V.V., hvr. P.A.G. te Woensdrecht f 3.00

Bij ontmoeten van met paard bespannen kar, met zijn hondekar niet de weg vrijlaten: M.J. uit Ossendrecht 2x f 1.00

Op straat met kaarten om geld spelen: J.K., J.C.L., J.D, J.A. van D., elk f 1.00

Grote hond los laten lopen zonder muilkorf: J.H., f 0,50.

Ossendrecht, 17 Juni.

De twee bij het tram-ongeluk van verleden Zaterdag verwonde paarden van dhr. Melsen te Ossendrecht zijn gisteren kort na elkaar gestorven, het eene v.m. om 11 uur, het andere paard 's namiddags om half 3 uur.

De doode dieren zijn verkocht aan een vilder alhier, resp. voor 36 en 32 gulden.

Door dhr. Dankers-Sneep zijn 28 gemet groene erwten verkocht aan een Belgische fabriek van geconserveerde groenten.

't Is een lust, om de 250 werklieden aan 't werk te zien met het plukken der erwten en het laden in de wagons, waarna de vrucht vervoerd wordt naar Antwerpen en Mechelen.

Woensdrecht, 8 Sept.

De Rijksveldwachters Rinzen en Stuijts betrapten heden-voormiddag een paar personen uit België op het zoogenaamde botsteken in de Schelde en namen hunne elgers in beslag.

Bij de arrestatie van een der mannen, zekere S. Philips uit Santvliet, die de elgers had willen terugnemen, ging het, volgens verschillende ooggetuigen te Ossendrecht, zoo ruw en hardnekkig toe, dat de arrestant en ook de veekoopman Bruijnzeels uit Mechelen, die zich met het geval bemoeid had, bloedende wonden aan het hoofd opliepen, door slagen met de kolven van het geweer.

Natuurlijk is proces-verbaal opgemaakt wegens strooperij, maar ook wegens mishandeling door de politie.

Men is benieuwd hoe dit zaakje zal afloopen!

Ossendrecht, 14 Sept.

De wildrijkheid is in sommige streken in onze gemeente niet slecht te noemen. Door een jagersgezelschap, werd op de goederen van Gravin Cornet d'Elzim du Chernoy, met 5 geweren werden geschoten: 52 stuks hazen en konijnen. Patrijzen zijn dit jaar niet talrijk wegens het ongunstig broedseizoen, doch hazen des te meer, vooral in de nieuwe polders, alwaar de jagers hun hartje kunnen ophalen.

- Op de heden gehouden buitengewone stierenkeuring werden 3 stieren aangeboden, nl. zwartbonte stier, eigenaar E. Moors uit Hoogerheide; zwartbonte stier, eigenaar Wed. W. Sneep te Ossendrecht, witbonte stier, eigenaar Alph. Philips te Ossendrecht. Allen zijn goedgekeurd.

Ossendrecht, 13 Sept.

In den polder heeft Zaterdag een diefstal plaats gehad, in eene keet aan het schor bij K.J., die daar alleen woont om de paarden en de schapen op te passen.

Terwijl J. de paarden ging voeren, is een dief in de keet geslopen, die behalve f 50.00 ook nog de beste kleeren mee nam, waarvoor hij een afgedragen pak in de plaats legde.

In den achtergelaten jas van den dief vond men een brief, waaruit bleek, dat hij een Franschman is, eerst kortgeleden uit eene gevangenis in Frankrijk is ontslagen.

Ook de copie van een brief aan zijne moeder, bevond zich in den jaszak, waarin hij aan zijn moeder kennis gaf van zijn ontslag uit de gevangenis en hij nu weer terug wilde keeren in de ouderlijke woning, mits alles vergeven en vergeten zou zijn. In de gevangenis is hij gebeterd en zou nu goed oppassen, ontving men hem niet op deze voorwaarden, dan zou hij een zwervend leven gaan leiden, en zou men hem nooit meer terugzien.

Het antwoord van zijne broeder, namens zijne moeder, was er ook bij. Hem werd bericht dat zijne moeder, hoe gaarne zij zulks ook zou willen, niet meer kon opnemen, daar zij voor de overige kinderen reeds genoeg te zorgen had.

De dief schijnt dus aan zijn plan om een zwervend leven te leiden, gevolg te hebben gegeven.

De zaak is in handen van de politie, die ijverig naar den zwerveling zoekt. Hij zal waarschijnlijk wel de wijk naar België genomen hebben.

Hoogerheide, 15 Sept.

A.s. Vrijdag begint het octaaf van de H. Cornelius, die in onze kerk op een bijzondere wijze vereerd wordt.

De H. Missen geschieden als gewoonlijk, om half 7 en 7 uur, uitgezonderd op Zondag, wanneer de Hoogmis begint om half 10. S'Namiddags om 3 uur het Lof.

Bij den koster is een boekje verkrijgbaar, bevattende een beknopte schets van het leven, den marteldood en de vereering van den H. Cornelius, Paus en Martelaar, patroon tegen de vallende ziekte, jicht, stuipen, kinkhoest en alle zenuwlijden.

Woensdrecht, Oct. 1899.

Op de gisteren alhier gehouden algemeene vergadering der Landbouwfafdeeling "Ossendrecht-Woensdrecht", werden geen belangrijke onderwerpen behandeld.

Aanwezig waren 23 leden. Mededeeling werd gedaan o.a. van den dekhengsten verkoop te Bergen op Zoom op 23 Januari 1900, alsmede van eene uitnodiging tot deelneming aan de internationale wedstrijden van fok- en melkvee op 21 Juni tot 2 Juli 1900 te Parijs. Voorts werd besloten tot gemeenschappelijken aankoop van 16400 kilogram Superphosphaat (eerste opgave), waarvan de aanbesteding is bepaald op 3 December a.s.

Woensdrecht, 20 Nov. '99.

Op het gehucht "de Heimolen" ontstond gisteren morgen omstreeks half 7 door een onbekende oorzaak brand in de woning van P.J. Disco.

Het huisje is tot den grond toe afgebrand. Alles was verzekerd

Ossendrecht, 21 Sept

Bij de op heden gehouden paarden- en veemarkt mag de dichter zingen:

*Wel heb ik van mijn leven,
Mijn God! hoe kan het zijn!
Er was een man of zeven,
Een beestje aan de lijn!
Zoo'n markt te onderhouden,
Laat af! geacht Bestuur!
Zij kwijnt als oude vrouwen,
En kost ons veel te duur.
Ten dank aan onze burens,
Sterft d'een na d'ander af;
Wij moeten het bezuren,
Zwaar drukt ons deze straf!*

Treurig, maar waar

Ossendrecht, 22 Sept.

Mijnheer de Uitgever,

In de 'Avondster' van Donderdag 21 September staat geschreven, als zoude de veldwachter A. de Ruijter jl. Zondagavond bij de vechtpartij op het Calfven alhier geveld zijn. De naam van den ondergetekende niet alleen, maar ook het gehele bericht is bezijden de waarheid.

Zie verder wat er is gebeurd: Bij het uiteenjagen van een troep vechtende personen, bekwam ik een paar schrammetjes in het aangezicht, doch heb ik het den troep geducht laten boeten.

Het gansche geval had echter zoo weinig te beduiden, dat ik het niet eens de moeite achtte er proces-verbaal van op te maken.

Dank en achtend, Uw dienstw. dr. A. Dingemans.

Woensdrecht, 1 Oct.

Zondag 27 Augustus landde bij de hoeve Hildernisse, bewoond door den heer Melsen, Wethouder van gemeente Woensdrecht, een bootje, waarin een persoon was gezeten, omstreeks 30 jaar oud.

Hij deed wat vreemd en Maandag d.a.v. had er een mondgesprek plaats tusschen den schuitjesvoerder, genoemden heer Melsen en diens schoonzoon. Hij was vrij brutaal, zoodat een der laatst genoemde het zaakje verdacht voorkwam.

Onze schuitjesvoerder vond zeker ook het zaakje wat leelijk en trok er tusschen uit mededeelende, dat hij den volgenden avond zou terugkeeren. Hij was en bleef weg. Het bootje, een inhoud bevattende van 3 zalmnetten, 2 kolven meestolpen, een juk, een wekker en een bed, werden opgeborgen in een schuur der hoeve Hildernisse. Gisteren heeft de commandant der marechaussee en een ambtenaar der visserij politie alles onderzocht.

Het geheel is afkomstig van diefstal. Men is den dader op het spoor en zijn naam is bekend.

Woensdrecht, 9 Oct.

Vergadering van den Gemeenteraad, op Woensdag 11 October, des voormiddags te half 10.

Onderwerpen ter behandeling:

1. Gemeente-begrooting voor 1900.
2. Subsidie aan de Harmonie "De Scheldezonen";
3. Bouwen eener dokterswoning;
4. Tijdregeling;
5. Bezwaarschriften Hoofd. Omslag.

- Ongetwijfeld gaan we nu voor de school weer denzelfden drabbigen poel krijgen, zooals dat elk najaar placht.

Peeën worden gelost en geladen, pulp komt aan met wagon-ladingen, ook de zgn. schuimaarde arriveert ook weldra; alles vlak voor het schoolgebouw, (Deze stond t.o. het gemeentehuis, daar waar later de 'Kosse' woonde, dus midden in het dorp, daar was een 'tramwissel' geprojecteerd), zeer ten pleiziere! natuurlijk der onderwijzers, ten gerieve van hun onderwijs en ten voordeele van de kleederen! der jeugd, die er vanzelf lustig op aan ravot, in dien soms onooglijken poel. Zonder nog te rekenen het bestendige gevaar dat al die aankomende en rangeerende trams voor de kinderen opleveren.

- Heden waren aangevoerd 130 biggen. Er was levendige afname.
- Goede soorten golden tot 6 gulden per stuk, mindere daar beneden.

Ossendrecht 12 Oct.

De landbouwcursus in de openbare school alhier, die verleden jaar 7 leerlingen telde, zal dit jaar worden geopend op Woensdag 1 November a.s. s'namiddags om 5 uur.

Moge vele jongelieden, vooral uit den landbouwersstand zich opgewekt gevoelen van deze nuttige instelling gebruik te maken

- De 2e najaars paarden- en veemarkt zal worden gehouden op Donderdag 19 October a.s. Het is te wenschen, dat deze wat levendiger en drukker zal zijn dan de vorige, toen er van een marktdag bijna niets was te bespeuren.

Gemeenteraad van Woensdrecht op 11 Oktober 1899.

(beknopt verslag)

Voorzitter opent. (Burgemeester E. Moors)

Notulen: geen aanmerkingen-goedgekeurd.

Begrooting, wordt thuisgestuurd. Op 1 puntje loopt men reeds vooruit: de jaarwedde van f 100.00 voor den telefonist.

Subsidie voor de Harmonie "De Scheldezonen" blijkt een heet hangijzer. Als de Raad f 50.00 teveel vind, dan b.v. f 30.00.

Dhr. Dietvorst is in principe tegen subsidie, doch als blijkt dat bij een omhaling bij particulieren de opbrengst minimaal is, gaat hij accoord met gemeentelijke bijdrage.

De heer Melsen wil de subsidie brengen op f 40.00.

Dhr. Cuijlen wijst er op dat er twee harmonieën zijn, en dat geeft scheele oogen sprak hij.

Dhr. Dietvorst zegt dat de tweede harmonie er niet om vraagt.

Juist, zegt de Voorzitter. Dat is de harmonie van den Pastoor van Woensdrecht. Als deze iets zou vragen, kunnen we nog zien.

Dhr. P.J. Jacobs vreest met den heer Cuijlen voor onaangenaamheden. Dhr. Talboom houdt van muziek, dus subsidie.

In omvraag wordt de subsidie gesteld op f 40.00. (4 voor 3 tegen)

De bouw van een dokterswoning vindt men noodzakelijk, daar dokter A.A. de Bruijn slechts een kamertje beheert en de patiënten hierin geen behandeling kan geven. Deze dokter is een goed arts en is goed voor de armen.

De hele raad was het eens en men besluit een dokterswoning te bouwen. Voor 5000 of 8000 gulden? En waar?

Komt het huis naast mej. de Bruijn, op 't land van Cordon of idem van Marie Cuijlen bij Jan Koolen?

De heer Melsen zegt: een woning midden in het dorp, tusschen de mensen in.

De secretaris zal informatie doen en overleggen.

4e Punt is de Tijdregeling.

Woensdrecht heeft de nieuwe en Hoogerheide heeft de oude tijd aangehouden.

Beiden houden hun eigen tijd aan en willen niet veranderen.

Maar, er is een stuk gevonden, waar op staat dat de klok te Hoogerheide door de gemeente moet worden onderhouden. De Voorzitter zal het eens opzoeken.

De heer Dietvorst vindt dit vreemd. De tijd klok is van de gemeente en er is niets over te zeggen!?

Dit hele tijdschema is hangijzer no. 2

Bij stemming 4 voor, 3 tegen, besluit men de 'Greenwich' of nieuwe tijd aan te houden.

Onderwijzer Eggermont vraagt om opslag. Als hij thans f 550.00 krijgt moet hij dan er maar mee doen.

Dit waren de voornaamste vergaderpunten.

Woensdrecht 12 Oct.

(Dat het instinct van dieren soms wondergroot is, is al dikwijls gebleken. Het volgende geeft er weer een staaltje van: D.A)

Eenige dagen geleden had de kat van de kastelein Cuijlen eenige jongen ter wereld gebracht.

Een buurman op ongeveer 10 minuten afstand wonend, verzocht om de jonge katjes te mogen hebben. Na drie dagen kwam men ze halen, doch ze waren toen niet te vangen, weshalve men besloot, bij gebrek aan tijd, dezelve 's anderendaags te brengen.

Doch dat was onnodig. Moeder de kat had zelf haar jongen naar buurman gebracht, zonder iemands hulp en de heele familie voelde zich er goed thuis.

Na drie dagen verliet de moeder haar kleintjes en keerde alleen weer naar haar eigen huisbaas terug.

Ossendrecht, 26 Oct.

De in den loop van dit jaar van kracht geworden nieuwe politie-verordening, de nachtmerrie van vele inwoners dezer gemeente, blijkt inderdaad niet dat schrikbeeld te zijn, hetwelk sommigen er van verwacht hadden en wordt tot heden weinig of niet opgevolgd: Of zijn de herbergen thans op het bepaalde uur gesloten? Drijft men tegenwoordig het volle stinkende water niet meer langs de openbare straten, vroeger bij dag, thans des avonds?

Rijdt men niet harder door de kom der gemeente, dan bij verordening is toegestaan? enz. enz. Allen vragen, die het moeilijk zal zijn in gunstigen zin tegenwoordig, zoodat het niet weinigen bevreemde, dat de nieuwe politie-maatregelen tot heden hunne goede werking geheel hebben gemist.

- Wij vernamen, dat de landbouwer Jac. Jansen alhier in het a.s. voorjaar een proefveld ter grootte van 45 aren, zal aanleggen voor de teelt van suikerbieten op een bij hem in huur zijnd stuk land in de Noordpolder, gedeelte van sectieA w.216. Het zal hoofdzakelijk eene proeve met verschil in bemestingswijze, zoo van stal, als kunstmest, om de uitkomsten daarvan te kunnen bestadigen, op den groei naar gewicht en suikergehalte der beetwortelen. Het terrein is bereids door een Rijkslandbouwleeraar P. van Hoek bezocht en goedgekeurd.

Putte, 27 Oct.

Op de heden gehouden klopjacht op de goederen van den Hoog Edelgeb. Heer Graaf de Pret Roost du Calesberg werden geschoten: 141 fazanten, 31 hazen, 238 konijnen, 2 sneppen en 3 lijsters. Totaal ruim 400 stuks.

Hoogerheide, 27 Oct.

Door Burgemeester en Wethouders der Gemeente Woensdrecht zijn benoemd tot tellers voor de a.s. 8e tienjarige Volkstelling de heren G. Bril, J.B. Oerlemans, J.B. Soffers en F. Verdult, terwijl de heer L.S. Soffers, gemeente-secretaris, belast is met de geheele leiding.

- Tot zeker ongemak is tot heden nog geene verandering in een der beide parochie-torenklokken gebracht.

Ossendrecht, 4 Dec.

De levering van 16.400 kilogram Superphosphaat, bevattende 14% phosphorzuur, oplosbaar in water, ten behoeve der Landbouw-afdeeling alhier, is gegund aan den minsten inschrijver Louis Wekx te Antwerpen, voor de prijs van *f* 2,88 per 100 kg.

Ingekomen waren 5 biljetten, namelijk:

1. Henri Fierens, Antwerpen a   frs 6.
2. Louis Wekx, Antwerpen   *f* 2,88
3. A. Gozan, Rotterdam   "   *f* 2,89
4. P.J. van Aardenne, Dordrecht *f* 2,91
5. Coenen & Schoenmakers, Uden *f* 2,92

De levering moet geschieden binnen 14 dagen, franco tram Ossendrecht en onder toezicht van 's Rijkslandbouw proefstation te Goes.

Met genoegen vernemen wij, dat er in den loop dezer week met eenen lijst zal worden rondgegaan tot inzameling van giften, waarvan de helft zal worden afgedragen aan de Nederlandsche vereeniging van het Roode Kruis en de wederhelft aan de Nederlandsch-Zuid Afrikaansche Vereeniging tot ondersteuning der verminkten en aan de Weduwen en Weezen der gesneuvelde strijders in Transvaal en Oranje-Vrijstaat. Moge een flink bedrag worden ingezameld voor dit edele doel en ook de omliggende Gemeenten spoedig dit goede voorbeeld volgen.

Woensdrecht, 10 Dec.

Eertijds was de meekrap het product bij uitnemendheid voor den landbouwer en tegelijkertijd ook voor den werkman. Op het veld vroeg dit gewas vele handen, terwijl in de stoven gedurende een gedeelte van het jaar eveneens eene groote bedrijvigheid heerschte. Maar toch als zooveel invloed als de beetwortelen zal de meekrap nooit geweest zijn. Vatten we toch bij het einde van het seizoen alles eens in het kort samen dan blijkt, dat van half September tot einde November, alles wat maar eene spake tillen, of een mes hanteeren kan, onder de wapens komt.

Bij gunstig weer kunnen vlugge werklui tot *f* 2 per dag verdienen. Daarbij moet tevens in aanmerking genomen worden, dat den geheelen zomer de suikerpee eene zorgvuldige verpleging vereischt. Is eenmaal het rooien begonnen, dan zijn het de spoor- en tramweg-maatschappij, benevens de kleine schippers, die zich onmiddellijk bronnen van inkomsten geopend zien. De suikerfabrieken ontwaken uit hunne zomersluimering en worden zoovele brandpunten eener ongekende bedrijvigheid. Ook daar stroomen weer tal van personen samen om, dragende en sjouwende, de bieten uit schuit en waggon naar de fabriek te helpen transporteeren. En is later in de raffinaderijen de laatste hand aan het verkregen product gelegd, dan verspreidt het zich als suiker den lande over, om door den goedigen kruidenier aan dienstmeisje of huismoeder te worden afgewogen.

Ondertusschen heeft de boer van den agent de kennisgeving ontvangen, dat ten kantore van deze of die fabriek als van hem ontvangen staan genoteerd eenige honderdduizenden kilo's peeën.

Gauw is de berekening gemaakt, dat dit op 18 a 19000 kilo per gemet komt, zoodat elk gemet *f* 180.00 a *f* 190.00 opbrengt.

En onmiddellijk na de afrekening komt de agent hem alweer eens polsen over het contracteeren voor het volgende seizoen.

Ossendrecht, 9 Dec.

De concerten deze winter door de Harmonie "De Hoop" in de Gemeenteschool alhier tegeven, zijn bepaald op Vrijdag 8 en Zondag 10 December en Vrijdag 2 en Zondag 4 Februari.

Zij zullen weder bestaan uit tooneel- en blijspelen, voor-drachten en muziek- en zanguitvoeringen.

Eerstdaags zal het programma van het eerste concert worden verspreidt.

Ossendrecht, 13 Dec.

Op de herbesteding tot levering van het benoodigde eiken en mastenhout voor de Ossendrechtsche haven en Kil in 1900, waren 8 biljetten ingebracht.

De hoogste inschrijving was *f* 1560.00, de laagste *f* 1210.00.

Jac. Jansen alhier, aan wie de levering is gegund.

15 Dec. De collecte voor het Roode Kruis en de Zuid Afrikaansche Vereeniging tot hulp in Transvaal en Oranje-Vrijstaat, heeft tot heden opgeleverd een bedrag van *f* 75,30.

Ossendrecht, december 1900.

Dick Adriaansen, Piet de Ridder,
Ad Kools.

DOELSTELLING VAN DE HEEMKUNDEKRING "HET ZUIDKWARTIER".
opgericht 27 maart 1977.

De Heemkundekring "Het Zuidkwartier" is een vereniging zonder winstgevende of politieke oogmerken. Ze neemt ten opzichte van alle instanties een neutrale houding aan.

Haar werkterrein omvat het grondgebied der Zuidwesthoekgemeenten.

Zij stelt zich, met inachtneming van het bovenstaande, ten doel:

1. Het bevorderen van belangstelling op heemkundig gebied voor de omgeving door het geven van voorlichting, het organiseren van lezingen, cursussen, excursies, tentoonstellingen en andere evenementen.
2. Het beoefenen en ter kennis brengen van de regionale geschiedenis, genealogie, antroponymie, topografie, toponymie, geologie, bodemkunde, waterhuishoudkunde en geomorfologie.
3. Het vastleggen van dialecten, al dan niet overgeleverde verhalen, rijmen, uitdrukkingen, enz.
4. Het stimuleren tot het in stand houden van oude gebruiken, ambachten en folkloristische activiteiten.
5. Het ijveren voor het behoud van waardevolle landschappen en bouwwerken en cultuurhistorisch en heemkundig waardevolle zaken.
6. Het uitgeven van een periodiek aan haar leden en andere voorkomende publicaties.
7. Alles te doen of te bevorderen wat in een heemkundig kader te plaatsen valt.

SAMENSTELLING BESTUUR HEEMKUNDEKRING "HET ZUIDKWARTIER"

Mevr. F. Stoutjesdijk-Jansen Langeweg 39, 4641 RA Ossendrecht ☎ 0164 - 672563	voorzitter
De heer L. van den Bergh Aviolandalaan 29, 4631 RP Hoogerheide ☎ 0164 - 613339 E-mail: kiwi@concepts.nl	onder-voorzitter
De heer J. Halters Stenenhoef 2, 4641 CH Ossendrecht ☎ 0164 - 672854	secretaris
De heer A. Mattheussens Aanwas 27, 4641 JE Ossendrecht ☎ 0164 - 672662	penningmeester
De heer C. van Beeck Keizerstraat 44, 4645 GR Putte ☎ 0164 - 603804	bestuurslid
De heer J. van den Bergh Putseweg 36, 4631 CN Hoogerheide	bestuurslid
De heer J. van Loon Kon. Wilhelminastraat 22, 4641 GS Ossendrecht ☎ 0164 - 672782	bestuurslid
De heer P. Meeuwisse De Tulp 21, 4631 AJ Hoogerheide ☎ 0164 - 613742	bestuurslid
De heer A. van Veldhoven Pottenbergen 6, 4641 HK Ossendrecht ☎ 0164 - 674505	bestuurslid
De heer J. Wils Prins Hendrikstraat 35, 4631 KB Hoogerheide ☎ 0164 - 612447	bestuurslid

Contactadressen van de werkgroepen van de Heemkundekring "Het Zuidkwartier".

1 Heemschut	L. Timmermans , Dorpsstraat 55, 4634 TN Woensdrecht, tel 0164 - 612546.
2 Toponymie	Vacant
3 't Kwartier	J. Wils, Prins Hendrikstraat 35, 4631 KB Hoogerheide, tel. 0164-612447.
4 Distributie	J. Halters, Stenenhoef 2, 4641 CH Ossendrecht, tel. 0164 - 672854.
5 Archeologie	E. Jansen, Prins Hendrikstraat 28, 4631 KC Hoogerheide, tel. 0164-614591.
6 Oude Handwerktechnieken	Mevr. V. Suykerbuyk-van Agtmaal, Raadhuisstraat 114, 4631 NJ Hoogerheide, tel. 0164 - 612536.
7 Zanggroep	A.A. Ots, de Wilg 31, 4631 DD Hoogerheide, tel. 0164 - 616020.
8 Redactieraad	L.F. van den Bergh (a.i.), Aviolandalaan 29, 4631 RP Hoogerheide, tel. 0164 - 613339. E-mail: kiwi@concepts.nl
9 Oude talen, gezegden, spreuken, etc.	W. Groffen, Antwerpsestraatweg 129, 4631 RA Hoogerheide, tel . 0164 - 612441.
10 Evenementen	Bestuur.
11 Documentatie	P.J. van den Bussche, Kromstraat 3, 4631 KH Hoogerheide, tel. 0164 - 613374.
12 Kruidentuin	A.P. Princen, Burg. Moorsstraat 25, 4631 EC Hoogerheide, tel. 0164 - 620187.
13 Museum	L. Timmermans, Dorpsstraat 55, 4634 TN Woensdrecht, tel. 0164 - 612546
14 Fotografie	H. Verheggen, De Roos 7, 4631 AG Hoogerheide, tel. 0164 - 614459
15 Genealogie	A. van Veldhoven, Pottenbergen 6, 4641 HK Ossendrecht, tel. 0164 - 674505
16 Creatief	Mevr. C. Dingemans - Bogers, Molendreef 56, 4641 CX Ossendrecht, tel. 0164 – 672885

Het bestuur verwelkomt suggesties van onze leden voor eventuele andere werkgroepen.

INFORMATIE VOOR DE LEZER

"Tijding" is het periodiek van de heemkundekring "Het Zuidkwartier" en verschijnt 3x per jaar.

Losse nummers van "Tijding" zijn verkrijgbaar bij:

De heer P.J. van den Bussche,
Kromstraat 3,
4631 KH Hoogerheide.
☎ 0164 - 613374.

De normale afleveringen kosten *f* 7,-- per stuk.

Deze dubbeltijding kost *f* 15,-- per stuk.

Gebruikte, in goede staat verkerende, Tijdingen kosten *f* 5,-- per stuk.

Inlichtingen betreffende het lidmaatschap kunnen worden ingewonnen bij:

Hr. J. Halters,
Stenenhoef 2,
4641 CH Ossendrecht.
☎ 0164 - 672854.

en/of

Hr. C. van Beeck,
Keizerstraat 44,
4645 GR Putte.
☎ 0164 - 603804.

Nieuwe leden kunnen zich opgeven door middel van storting van de jaarcontributie ad *f* 25,-- ten name van penningmeester "Het Zuidkwartier" bij de Rabobank te Ossendrecht op nr.

14 05 21 436, of door middel van storting van *f* 25,-- op gironummer 276 04 67 ten name van Heemkundekring "Het Zuidkwartier", Aanwas 27, 4641 JE Ossendrecht.

Nadruk van, of overname uit "Tijding" van een artikel of gedeelte(n) daarvan in welke vorm dan ook, is zonder toestemming van het bestuur en de schrijvers van de artikelen niet toegestaan.

De heemkundekring "Het Zuidkwartier" aanvaardt geen enkele verantwoording aangaande de stijl of de juistheid der artikelen, doch laat deze geheel voor rekening van de ondertekenaars.

Op de voorplaat een fragment van
de kaart van Jacop van Deventer,
cartograaf 1512 - 1575, gecopieerd
met toestemming van de uitgever,
M. Nijhoff te 's-Gravenhage.

